MERIDIANE

JIŘI MAREK ★ ȚARA DE SUB ECUATOR

Lei 2,75

JIŘI MAREK

ȚARA DE SUB ECUATOR

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ȘI ARTĂ

JIŘI MAREK

ȚARA DE SUB ECUATOR

Traducere și cuvînt înainte de
JEAN GROSU

1960
EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Jiří Marek

ZEMĚ POD ROVNIKEM

Mladá Fronta
Praga, 1956

CUVÎNT ÎNAINTE

Jiři Marek nu este la primul său contact cu cititorul romîn. Cei care-i vor fi citit schițele adunate în *Turnul Babel* (E.S.P.L.A., 1955 – colecția „Meridiane"), povestirea *Vorbește mama (Luceafărul,* 1959) sau articolele și foiletoanele publicate în anii din urmă în ziarele și revistele noastre, îl cunosc pe Marek și vor deschide această carte cu bucuria regăsirii unui vechi prieten ; iar aceia care încă nu l-au citit vor face cunoștință cu un prieten nou – și dintre cei mai buni – de care, dacă te-ai apropiat o dată, anevoie te mai poți despărți. Pentru aceștia din urmă este poate util să amintim că Jiři Marek este un autentic praghez și un scriitor tînăr (s-a născut în Orașul de aur la 30 mai 1914), a cărui maturizare artistică este idisolubil legată de destinele de după eliberare ale poporului cehoslovac.

Caracteristic scrierilor lui Jiři Marek este cunoașterea adîncă a vieții și frămîntărilor celor mulți, sezisarea cu mijloace artistice dintre cele mai personale, dar și dintre cele mai valoroase, a contradicțiilor sociale care condiționează nașterea omului nou al epocii noastre, făuritor al socialismului. Animat în permanență de dorința de a cunoaște pînă în cele mai mici amănunte viața nouă a patriei sale, Marek știe să se strecoare cu răbdarea cercetătorului și pasiunea artistului pînă în ascunzișurile cele mai nepătrunse ale sufletului omenesc.

Alegîndu-și cu predilecție eroii din rîndurile celor ce golesc miezul pămîntului de cărbune sau ale acelora care înalță la suprafața lui etajele marilor construcții ale socialismului, Jiři Marek este un adevărat explo-

rator al actualității, capabil să surprindă cu măiestrie ceea ce e nou și măreț în viața oamenilor epocii sale.

Astfel ni se relevă, de pildă, în *Satul subteran* (1949), roman de amplă și sugestivă analiză, inspirat din viața unui sat de mineri din Moravia ; astfel ni se înfățișează în culegerile de povestiri *Lumină deasupra noastră* (1950), puternica frescă a vieții minerilor din regiunea Most – lucrarea a fost distinsă cu Premiul de Stat și a furnizat subiectul unui apreciat film – și tot astfel își afirmă vigoarea personalității artistice în volumul intitulat *Din cărămidă și zîmbete* (1953), care întrunește un grup de remarcabile schițe, inspirate din munca și zîmbetele constructorilor de pe cel mai mare șantier al socialismului din Cehoslovacia : marele combinat metalurgic *Klement Gottwald* de la Kuncice-Ostrava.

Utilizînd variate surse de inspirație, Jiři Marek se împărtășește cititorilor săi prin variate modalități de expresie, comună tuturor paginilor lui rămînînd strădania neobosită a căutării permanente a omului, a spălării aurului din vastul material uman de minereurile inferioare. Nutrind o adîncă încredere în om, Jiři Marek glorifică omul zilelor lui, constructor al socialismului, cu pasiunea arzătoare a artistului dăruit total artei sale. Și o face în felul său propriu, cu profundă înțelegere și participare, cu zîmbetul pe care i-l aduce pe buze un umor sănătos, care-și are sursa în umorul poporului.

Țara de sub ecuator, deși diferită prin tematică de preocupările de pînă acum ale autorului (e prima lui carte de călătorie), poartă și ea pecetea acelorași însușiri.

A scrie o carte de călătorie nu mai înseamnează de mult a păși neapărat în cîmpul literaturii sau a avea cel puțin meritul unei înregistrări științifice de deosebită valoare. Excepție fac însă, fără îndoială, acele cărți care, dincolo de elementele descriptive și emoționale, pătrund mai adînc în atmosfera socială a regiunii cercetate, încercînd să depisteze sensurile unei evoluții istorice, care aduce astăzi la suprafață vitalitatea popoarelor coloniale, confirmîndu-le dreptul la viață și afirmare istorică, recunoscîndu-le și apărîndu-le valoarea de națiuni cu tradiții bogate și drepturi egale. Și acestea sînt și cele mai citite.

Timp de trei secole şi jumătate poporul indonezian a avut de îndurat jugul greu al colonialismului olandez, pentru ca, după aceea, în anii celui de al doilea război mondial, să cadă victimă cruntei terori a imperialismului japonez. La 17 august 1945, datorită puternicului avînt al mişcării de eliberare naţională, poporul indonezian de 80.000.000 de oameni a rupt lanţurile colonialismului şi şi-a cucerit libertatea. Indonezia s-a proclamat republică. Curînd după aceea, imperialiştii olandezi, cu sprijinul S.U.A. şi al Angliei, au trecut la reprimarea luptei de eliberare naţională a poporului indonezian şi timp de trei ani (1945–1948) trupele olandeze au purtat în Indonezia un război colonial pentru a restabili cu forţa vechiul regim. Întîmpinînd rezistenţa eroică a poporului, imperialiştii olandezi s-au văzut nevoiţi să înceteze operaţiile militare şi în 1949 au convocat la Haga o aşa-numită conferinţă a „mesei rotunde", la care s-a recunoscut formal independenţa Indoneziei şi a fost semnat un acord cu privire la crearea Uniunii olandezo-indoneziene, al cărei statut asigura monopolurilor străine dominarea economică a ţării. Viaţa economică, forţele armate şi politica externă a Indoneziei rămîneau încă sub controlul imperialiştilor olandezi. Dar şi această manevră a imperialiştilor olandezi a eşuat. Noul avînt al mişcării de eliberare naţională a făcut posibil ca în 1950 să fie lichidată federaţia, creată artificial, a Statelor Unite ale Indoneziei, ţara devenind o republică independentă unitară. Mai tîrziu, în 1955, a fost lichidat şi acordul cu privire la Uniunea olandezo-indoneziană.

Scriindu-şi cartea despre călătoria care l-a purtat, în 1955, prin „ţara celor o mie de insule", Jiři Marek a izbutit să întrunească însuşirile esenţiale ale unei literaturi de călătorie de o deosebită valoare. Observator atent şi cu o mare putere de selecţie, călător înzestrat cu capacitatea de analiză şi cu discernămîntul omului politic, cu ochi critic, Jiři Marek se dovedeşte, în acelaşi timp, un veritabil artist, un hoinar a cărui inimă vibrează cu promptitudine, dăruindu-ne pagini de o discretă dar autentică sensibilitate. Fără a mai adăuga faptul că, pătrunzînd, văzînd şi comentînd, Marek mărturiseşte şi aci un spirit de subtil umorist, pe care-l valorifică din plin în paginile cărţii.

Ţara de sub ecuator prezintă pentru cititorul din ţara noastră în primul rînd meritul ineditului, în sensul că s-a scris şi a apărut puţin

pînă acum la noi, ca mărturie autentică, despre meleagurile insulelor Borneo, Java, Sumatra, Bali și Celebes, unde poporul indonezian, după înlăturarea stăpînirii olandeze, își croiește o viață nouă. Marek izbutește să-l transpună pe cititor, spiritual și interesant, nu numai în pregătirile de călătorie și călătoria aeriană care l-a purtat peste trei continente, ci, mai ales, în viața și peisajul, istoria, tradițiile și cultura bogată a poporului Indoneziei, care a găsit în sine resurse suficient de puternice pentru a sfărîma jugul colonial și a începe o viață nouă. Trecînd de la sugestivul descrierii la savoarea anecdoticului, de la autenticul informației geografice, etnografice etc. și chiar... culinare la profunzimea analizei politice și sociale, povestindu-ne în pagini de un adevăr și pitoresc inedit impresiile, aventurile și experiențele unei călătorii prin Bali și Java (care, oricum, iese din comun pentru un consecvent locuitor al Europei centrale cum este autorul), Jiři Marek a realizat în pagini de autentică literatură o lucrare durabilă, a cărei lectură amuză și instruiește sub toate aspectele.

Firește, despre autorul acestei cărți ar mai fi încă multe de spus. Dar prezentarea de față nu constituie obiectul unui studiu despre viața și opera scriitorului. Peste un amănunt însă n-am vrea să trecem : Jiři Marek ne-a vizitat țara, pînă acum, de cinci ori. Și de fiecare dată – după cum mărturisește el însuși într-un articol publicat anul trecut în *Contemporanul* – a învățat s-o iubească tot mai mult. „Pentru că omul, spunea Marek, se bucură de dragoste numai atunci cînd e tot mai proaspătă și mai frumoasă. Iar Romînia e o țară care se împrospătează și se înfrumusețează mereu. De aceea cu atît mai bucuros i-am dăruit inima mea."

Așadar, cei ce l-au mai citit și-l regăsesc acum pe Marek în paginile acestei cărți, sau cei care-i fac abia acum cunoștința, se vor putea duce cu gîndul nu numai la prietenia scriitorului pentru cititor, ci și la marea dragoste pe care o poartă republicii noastre un talentat scriitor din țara vecină și prietenă.

JEAN GROSU

CAPITOLUL ÎNTÎI

În care binevoitorul cititor va afla cîte ceva din istoria călătoriei, dar încă prea puţine despre ţinta propriu-zisă a călătoriei noastre. După descrierea necazurilor legate de pregătirile de drum, în care timp Java este declarată insulă plutitoare, cititorul şi călătorul vor ajunge la aeroport. Abia după aceea i se va destăinui cîte ceva din tainele geografiei. Pe scurt, capitolul de faţă nu părăseşte ţara natală.

Vom călători împreună, iubite cititor, spre o ţară îndepărtată. Vorba poetului (oricine va ghici că e vorba de Konstantin Biebl [1]) :

„Cu vaporul ce transportă ceaiul şi cafeaua
Voi pleca odată spre îndepărtata Java."

Da, vom pleca peste puţin timp, de îndată ce vei parcurge primele capitole care sînt – socotesc – indispensabile, avînd menirea, pe de o parte, să te pună la curent cu greutăţile legate de o asemenea călătorie, iar pe de altă parte, să-ţi ofere o imagine mai clară asupra Javei. Să nu-mi spui că ştii ce este şi unde se află Java. Nu-mi îngădui să afirm acest lucru nici eu, care m-am înapoiat de acolo cu o săptămînă în urmă, şi care mi-am consacrat o bună parte din timpul liber pentru a citi cît mai mult despre această ţară ca din poveşti. Crede-mă, aici nu-i de ajuns să cunoşti numai ceea ce ai învăţat la şcoală, pentru

---

[1] Poet comunist ceh (1898—1951) (n.t.).

că Java nu e numai o ţară, o insulă în mijlocul mării, care măsoară atîţia şi atîţia kilometri pătraţi. Java e o poezie, un basm, un vis. Dar nu numai atît. Java înseamnă astăzi mult mai mult : căci astăzi Java se bucură de libertate.

Java : răsărituri de soare deasupra pădurilor virgine, vuietul mării, fluvii galbene pline de crocodili, curgînd agale spre mare, oglinzile ogoarelor de orez, palmieri, muncitori flămînzi, coloane de maşini, aeroporturi, femei frumoase, cerşetori, waiang [1]... Da, aceasta este Java. N-aş sfîrşi niciodată cu enumerarea dacă m-aş apuca să le pomenesc pe toate deodată.

Aşadar, într-acolo ţinteşte călătoria noastră şi făgăduiesc să nu exagerez cu lirismul, ca să nu te obosesc, şi nici prea sec să nu fiu, ca să nu te arunc prea repede în braţele lui Orfeu.

În vremurile îndepărtate pregătirile de călătorie erau foarte complicate. Dacă putem da crezare celor spuse de navigatorii de odinioară, apoi, în acea vreme, trebuia mai întîi să verifici fregata, să cercetezi dacă nu cumva, dintr-o neglijenţă, în timpul lansării pe apă, vasul nu s-a umflat (cum s-a întîmplat, de pildă, cu fregata *Rezistenţa* a căpitanului Duclos Guytos, care s-a umflat cu şapte inci [2] înainte de a porni cu ea la drum spre ţărmurile Americii de Sud), să controlezi dacă au fost încărcate suficiente cantităţi de pesmeţi şi cuie, care sînt un articol convenabil pentru comerţul cu băştinaşii, să cercetezi toate tunurile de doisprezece inci, care ţineau direct de utilarea fregatei, să te asiguri de exactitatea hărţilor şi să-ţi completezi rezerva de ulei în lămpile de iluminat. De toate acestea, şi de încă multe altele, au trebuit să aibă grijă navigatorii din vremurile ce au urmat memorabilului an 1519, cînd portughezul Magellan – primul care a făcut

[1] Teatru de păpuşi tradiţional (n.t.).
[2] Unitate de măsură engleză — circa 2,60 m (n.t.).

ocolul pămîntului pe apă – a ridicat ancora în portul Sevilla, pornind la drum cu cele cinci corăbii ale sale, pentru a se întoarce acasă numai cu una. Reamintesc cititorului toate acestea pentru a-i arăta că, în călătoria pe care o întreprindem, avem înaintași celebri.

De bună seamă, călătorul din zilele noastre nu mai trebuie să se îngrijească de uleiul de lampă și de hărțile maritime ; el n-are timp nici măcar să răsfoiască micul dicționar de conversație curentă, spre a învăța cîte ceva din limba țării pe care urmează s-o viziteze ; căci are de rezolvat alte probleme, pe care călătorii de odinioară nici nu le-au bănuit.

Sună telefonul :

– Alo, tovarășe, plecarea peste o săptămînă !

Așezi receptorul în furcă și, fericit, îți zici în sinea ta : „Așadar, peste o săptămînă..."

Dar iată că nu trece mult timp și din nou zbîrnîie telefonul :

– Alo, tovarășe, plecarea e poimîine ! Repede ! Bagajele !

Amețit de-a binelea, te rezemi de speteaza scaunului și Java îți apare înaintea ochilor, numai s-o atingi cu mîna. Da, iubite cititor, poți crede ce vrei, Java e o insulă plutitoare, care se apropie și se depărtează în funcție de telefoanele pe care le primești...

Așadar, abia acum încep pregătirile adevărate. Te urci în pod și alegi o valiză potrivită pentru o călătorie îndepărtată. N-ai început încă bine să împachetezi și sfaturile bune curg cu duiumul. De pildă : la tropice trăiește o insectă primejdioasă de care nu scapi decît dacă te ungi cu grăsime. Introduci repede în echipamentul tău o cutie cu vaselină. Altă povață : la tropice e atît de cald, încît totul se topește și curge, deci și vaselina. Cu gîndul la soarta hainelor tale, scoți repede din valiză cutiuța cu vaselină. Afli apoi că la tropice sînt șerpi veninoși și de

aceea ţi se recomandă să iei cu tine cizme înalte. Între timp, te cheamă cineva la telefon şi-ţi aduce la cunoştinţă că a aflat, dintr-o sursă demnă de toată încrederea, că la tropice sînt indispensabile sandalele uşoare şi haina albă. Şi pantalonii negri. Nu ! Pantalonii albi. Şi pălăria. Nu, nici vorbă de pălărie, ci de cască. Nici o cască ! Casca e semnul oprimării coloniale. În sfîrşit, ai luat o hotărîre : nu iei cu tine nimic, cumperi pălăria la faţa locului. Dar iată şi ultima noutate : protecţia capului trebuie asigurată de acasă, dacă vrei să nu mori de insolaţie.

Călătorul stă uluit, pe scaun, în mijlocul odăii, ce se aseamănă cu un tîrg de mostre, suspină încet şi îşi pune tot felul de întrebări : Să-şi ia cu el batiste ? Se poate îmbolnăvi cineva la tropice de guturai ? Cămaşa asta nu va fi prea călduroasă ?

În acest timp, afară ninge şi un vînt năprasnic şuieră pe coşul sobei. Călătorul priveşte pe fereastră, suflă în palme de frig şi începe să-şi împacheteze cămăşile de mătase cu mînecă scurtă. Aşa cum se întîmplă de obicei, cea care are darul să-i scadă cel mai mult moralul este femeia. Stă impunătoare în mijlocul acestui haos de boarfe, dîndu-i o amploare şi mai mare, aducînd mereu alte haine şi alte rufe, pentru că i se pare de neînţeles ca pe o asemenea vijelie, cu adevărat siberiană, cineva să poată pleca undeva numai în cămaşă subţire.

– Măcar o flanelă mai groasă, încearcă ea să se tocmească.

– Nu ! răspunde cu încăpăţînare călătorul, încercînd să dea glasului său fermitatea căpitanilor de marină.

Dar în adîncul sufletului i s-a furişat îndoiala. Într-adevăr, îţi vine greu să crezi că undeva în lume poate fi atît de cald, cînd sub fereastra ta se aud chiotele de voioşie ale copiilor la săniuş.

– Dar ceva de-ale gurii ? reîncepe tocmeala grijulia soţie.

– Nimic, răspunde cu promptitudine călătorul. În avion căpătăm de toate.

Dar mai tîrziu, în Sudul îndepărtat, descoperind în valiză un pachețel de pesmeți, își dă seama că vorbele lui, ca de obicei, n-au fost luate în serios și că sufletul de femeie e mai grijuliu decît ar fi îndrăznit să viseze vreodată. De altfel, unul din membrii expediției – are scuza că e muzician – a acceptat ca mult prea grijulia lui soție să-i împacheteze o jumătate kilogram de salam, pe care mai tîrziu – nu fără să ofteze – s-a văzut nevoit să-l arunce în pustiul de nisip al Pakistanului. Așa se face că în ziua aceea un șacal din apropierea orașului Karaci s-a ospătat cu atîta salam de Praga cît n-au înghițit toți confrații lui o viață întreagă.

În sfîrșit, valiza e gata și călătorul primește comunicarea să se prezinte la aeroport. E îmbrăcat în haine ușoare de vară, peste care și-a pus impermeabilul de mătase. Marea tragedie constă în faptul că acest impermeabil, care ține îngrozitor de rece pentru vremea cîinească ce domnește la Praga la începutul lui martie, va fi de nesuportat în țara de sub ecuator. Nu ne rămîne așadar decît să ne înclinăm în fața măreției planetei noastre și să rămînem uimiți de diversitatea ei. Să mai îndrăznească cineva să spună că nu e decît un fir de praf în univers !

Așadar, îmbrăcat ca de vară, călătorul se grăbește spre aeroport, urmărit de privirile curioase ale trecătorilor. Ce n-ar da să-și poată atîrna de gît o tăbliță cu inscripția : „Nu vă minunați, oameni buni, plec la tropice !“ Cum asta însă nu se poate, e nevoit să audă tot felul de observații înțepătoare la adresa lui : „Ia uitați-vă, nebunul ăsta sperie primăvara !“ Și, firește, răspunsul așteptat nu întîrzie să sosească : „Sigur, le merge atît de bine că nu știu ce să mai pună pe ei !“

De unde să știe ei că, în acest timp, bietul călător dîrdîie de frig și totodată îl trec toate năduşelile, pentru

că nu ştie încă dacă vizele vor sosi în timp util la aeroport.

De altfel, mai sînt şi alte neplăceri legate de pregătirile pentru asemenea călătorii. S-a întîmplat, de pildă, ca toţi membrii expediţiei noastre să-şi dea la cusut hainele uşoare la acelaşi croitor. Sărmanul om era gata să se îmbolnăvească în clipa în care în salonul lui au dat buzna cîţiva bărbaţi, care discutau între ei cam în felul următor :

– Ei, ce se aude, te-ai aranjat cu holera ?

– S-a făcut, m-a scuturat bine, dar am scăpat.

– Dar vărsatul de vînt, cum l-ai suportat ?

– Ăsta abia urmează. Mîine îl capăt. Dar tu ţi-ai făcut rost de ciumă ?

– Cum să nu ! Una o am în mînă, iar cealaltă am luat-o în cutie, pentru drum.

La început, bietul om de la *Arta modei* nu şi-a dat seama dacă e treaz sau visează ; în cele din urmă, puse un alt coleg, mai tînăr, să ne ia măsura, pentru că pe el îl apucase subit o afurisită durere de gît.

Pînă la urmă le-am trecut cu bine pe toate : şi holera, şi ciuma, şi vărsatul de vînt ; vizele au sosit şi ele la timp, familiile stăteau pregătite să lăcrimeze, iar călătorul aştepta, năuc, în hala mare a aeroportului şi nu ştia singur ce să mai spună. A făgăduit să scrie, şi-a notat că unchiului Alois trebuie să-i aducă o serie întreagă de timbre poştale, a căpătat pînă şi porunca să fie cu băgare de seamă ca să ajungă zdravăn la destinaţie (ca şi cînd aceasta ar fi depins de el) şi, în sfîrşit, s-a auzit glasul care deznoadă toate firele ce te leagă de casă : „Rugăm călătorii pentru Amsterdam să poftească la avion !“ Ca să vezi, mai întîi trebuie să pleci spre apus şi abia de acolo te întorci spre sud-est. Situaţia mi se pare, de altfel, şi puţin comică : să fii nevoit să treci prin ţara foştilor stăpîni, atunci cînd

pleci în Indonezia ! Dar ce să-i faci ? Stăpînirea s-a dus, societatea K.L.M.[1] însă a rămas...

Ultimul salut adresat celor de acasă e rece ; viscolul care s-a stîrnit pe neaşteptate îi sileşte pe cei care au venit să ne conducă să rămînă lipiţi de clădirea aeroportului. Ultimele fluturări de batistă ne surprind pe scara avionului şi călătorul – îmbrăcat în hainele lui de vară – n-are altă dorinţă decît să se vadă cît mai repede, dacă nu la tropice, cel puţin în interiorul avionului.

Şi iată că uşa avionului se închide zgomotos, motoarele încep să duduie, rudele, cunoştinţele, aeroportul şi Praga apar pentru o ultimă dată în ferestruica rotundă şi, prin cerculeţul acesta, îţi iei rămas bun de la patrie. Pista de decolare e liberă ; aşadar cu bine, cu bine... Peste puţin timp avionul pluteşte în aer. Din clipa aceasta te poţi considera un călător adevărat. Ai intrat în rîndul glorioşilor Magellan, Drake[2], Lemaire[3], Roggeveen[4]...

Pleci spre ţara care în decursul istoriei a purtat mai multe nume. I s-a spus India, cu toate că Indie n-a fost niciodată ; a mai fost botezată Batavia, după numele oraşului întemeiat acolo de olandezi, a fost confundată cu insulele Moluce şi i s-a mai spus insulele Sund (mari şi mici). Astăzi se numeşte Indonezia. Numele acesta îi aparţine de drept şi i se potriveşte. Iar Java – băştinaşii îi spun Djava – este insula principală a acestei republici, care se întinde fărîmiţat în mare şi se mîndreşte, pe drept cuvînt, că nici o altă ţară din lume n-are atîta apă în jurul ei. Java este, de altfel, şi insula cea mai încîntătoare din întregul arhipelag, deşi ca frumuseţe mi se pare că ar întrece-o micuţa Bali. Java nu e cea mai mare ca întindere,

[1] K.L.M. — Societatea olandeză de navigaţie aeriană (n.t.).

[2] Sir Francis Drake, călător şi pirat englez (1545—1595), al doilea după Magellan care a făcut înconjurul lumii pe apă (n.t.).

[3] Lemaire Jacob (1585—1616), navigator şi negustor olandez, care a ajuns pe insula Java (n.t.).

[4] Roggeveen Jacob (1659—1729), navigator olandez, care în anul 1721 a întreprins o expediţie pentru descoperirea Antarcticii (n.t.).

dar este dintre toate cea mai populată, căci din cele șaptezeci și patru de milioane de suflete, cîte numără astăzi Indonezia, patruzeci și opt de milioane trăiesc în Java, care ocupă astfel primul loc din lume în ceea ce privește densitatea populației. Pare de necrezut, dar aici, în unele locuri, oamenii trăiesc de-a dreptul înghesuiți ; poate din pricină că pămîntul e ocupat încă de uriașe plantații și de masivi muntoși nepopulați, unde condițiile de viață sînt foarte grele. În schimb, în Sumatra, Kalimantan (fostă Borneo) și Sulavesi (Celebes) pămîntul prisosește și oamenii sînt puțini. Cele două milioane de kilometri pătrați pe care îi măsoară Indonezia liberă așteaptă acum o repartizare mai bună și mai sistematică a populației.

Dar unde ne-a fugit gîndul ? Vorbim de milioane de kilometri, în timp ce ținta noastră imediată este o țărișoară socotită în metri pătrați, ba aș zice chiar în centimetri pătrați, o țărișoară aidoma unei grădini îngrijite cu o pedanterie ce pare de-a dreptul inutilă.

Nici un profesor de matematică n-ar fi putut născoci ceva asemănător. Credeți-mă, privită de sus, Olanda aduce cu o uriașă temă de geometrie : pătrate și dreptunghiuri, și numai pe alocuri cîte un trapez ; pretutindeni însă linii grave și forme precise, desenate parcă cu teul, după dimensiuni dinainte stabilite. Porțiunile acestea sînt delimitate între ele cu cea mai mare strictețe. Nu, nu e numai o temă de geometrie, e un imn de slavă închinat proprietății particulare, cîntecul unei rînduieli al cărui refren, din păcate, este teama proprietarului să nu-și piardă proprietatea.

Așa arată deci Olanda, țărișoara care pînă nu de mult a stăpînit, departe peste mări, acele două milioane de kilometri pătrați, cu întreaga lor bogăție, despre care oamenii din țara noastră cu greu își pot face o imagine exactă.

Da, da, prietene cititor, nu mai e vorba aici de o simplă problemă de geometrie, ci mai curînd de o grea problemă de calcul : cît trebuie să fi cîștigat fiecare dintre

acești oameni, care acasă trăiau pe pămînturi delimitate cu atîta străşnicie ? Cît aur puteau oare să țină în pumn pentru fiecare palmă de pămînt de pe nesfîrşitele lor plantații de dincolo de mări ?

Mi se pare cît se poate de potrivit și, personal, văd în asta și o anumită picanterie a istoriei : să începem călătoria noastră spre Indonezia cu o primă escală în Olanda. Amsterdam, orașul care altădată poruncea coloniilor, este astăzi un mare port maritim și aerian – de data aceasta nu spre colonii, ci spre țări îndepărtate, care și-au cucerit libertatea.

Ironia soartei, ar spune poetul antic, dar noi știm bine că aceasta e legea dezvoltării societății. Și, aplecați lîngă fereastra rotundă a avionului, nu fluturăm din mîini oamenilor de pe pămînt, ci timpurilor noi ce se apropie, plutind sus, deasupra norilor.

CAPITOLUL AL DOILEA

în care cititorul şi călătorul nu ajung decît pînă în Olanda, unde sînt martorii unor interesante reflecţii despre lipsa de recunoştinţă a popoarelor din colonii. Pe scurt şi cu admiraţie este istorisit farmecul Olandei şi, fără a ocoli adevărul, autorul constată originea acestui farmec. Apoi cititorul va porni în goană spre aeroport, pentru ca timp de patru zile după aceea să poată medita în linişte, sus, mult deasupra pămîntului, despre frumuseţea impersonală şi amabilitatea artificială a domnişoarelor stewardese[1]. Capitolul se sfîrşeşte pe neaşteptate cu o prorocire citită în stele şi care se adevereşte numaidecît.

Aş vrea să fiu înţeles bine. Olanda – cu toate rezervele – este o ţară care nu se poate să nu-ţi placă. O ţară curată şi ordonată, cu oameni amabili şi corecţi, cărora le place să locuiască şi să mănînce bine, să bea bere şi bols [2]. Odinioară au avut pictori celebri, care au zugrăvit viaţa tihnită a negustorilor îndestulaţi şi pe cetăţenii venerabili cu pălării înalte şi pipe lungi. Pînă cînd, într-o zi, un anume pictor Van Rijn, cunoscut sub numele de Rembrandt, destul de nenorocos cu vînzarea tablourilor sale, privind omul mai pătrunzător, a descoperit în el o adîncă tristeţe şi suferinţă. Aceasta s-a întîmplat pe vremea cînd oameni întreprinzători din această ţărişoară au pornit să cutreiere lumea, brăzdînd oceanele cu impunătoarele lor corăbii, care se întorceau acasă încărcate de mirodenii şi bănet.

[1] Însoţitoare de avion (n.t.).
[2] Băutură preparată din alcool şi fructe (n.t.).

Pictorul incomod a fost destul de repede dat uitării. În schimb, mirodeniile şi-au menţinut multă vreme preţul ridicat. Dar iată că azi în faţa pictorului se închină o întreagă omenire, în timp ce mirodeniile au pierit demult, cu bănetul şi vapoarele lor cu tot. Olanda şi-a păstrat vechiul farmec, dar nu şi vechea veselie a bunăstării. Coloniile s-au dus pentru totdeauna.

Dacă veţi sta de vorbă cu un olandez, e mai mult decît probabil că va începe prin a discuta despre Indonezia. Poate mai puţin acum cînd scriu aceste rînduri [1], dar cu un an în urmă subiectul acesta era foarte la modă, rana fiind încă foarte proaspătă. Timpul, precum se ştie, vindecă durerile dragostei. Da, Indonezia a fost marea dragoste a Olandei. Ea era mireasa cu zestrea de aur care s-a lăsat, sărăcuţa, jumulită secole de-a rîndul şi, slavă domnului, s-a găsit mereu ce jumuli. Dar în ultimele decenii mirii olandezi au fost nevoiţi să împartă prada cu alţi pretendenţi, la fel de lacomi. Acum, însă, totul s-a sfîrşit. Şi, fireşte, o asemenea durere nu-i uşor de îndurat.

Un tînăr hotelier de la pensiunea familiară de Book ne-a declarat clar şi răspicat :

– Indonezia e pentru noi o grea lovitură. Ca să vă lămuresc, să-l luăm de pildă pe tatăl meu. A plecat de tînăr să muncească în Java. A avut, sărmanul, destule de îndurat, căci pentru noi căldura aceea e un adevărat chin. Dar s-a înapoiat şi a putut să-şi cumpere un hotel. Eu n-am fost acolo decît puţină vreme. Iar copiii mei vor trebui să rămînă acasă. Acasă, *miinheer* [2], banul se cîştigă şi se adună din greu, şi numai dacă nu-i criză. Acolo, jos, aurul curgea gîrlă.

Un bătrîn cărturar din Vandelpark mi-a spus :

– E de necrezut cît de nerecunoscători pot fi oamenii de culoare. Numai cîte şcoli am ridicat noi acolo ! Cîte socie-

[1] Cartea a fost scrisă în anul 1955 (n.t.).
[2] Domnul meu (în olandeză în original) (n.t.).

tăți științifice am întemeiat! Întregul sistem de cercetări științifice al Indoneziei e opera noastră. Am înființat muzee... Firește, obiectele cele mai de preț le-am adus acasă. De ce nu? În definitiv, erau ale noastre! Știți că ai noștri au pierit acolo cu sutele? Țara aceea ne aparține de drept. Și, închipuiți-vă, dumnealor se proclamă deodată liberi!

Și întrucît bătrînul nu era numai cărturar, ci și un liberal convins, purtător – cum zicea el – al ideilor iluministe voltairiene, a adăugat:

– De bună seamă că în treaba asta și-au băgat coada americanii. Dar despre asemenea lucruri, în zilele noastre, e mai bine să nu vorbim.

Un medic, în timpul discuției despre Indonezia, mi-a spus doar atît, cu un zîmbet pe buze:

– Burghezia și-a pierdut baza existenței. Firește, asta o simțim și noi, medicii. Medicul trebuie să-și vadă de cabinetul lui: să-i meargă bine. Dar pacienții bogați s-au împuținat. Se face economie și la boală.

Într-adevăr, în Olanda se fac economii. Magazinele oferă solduri la prețuri de mare concurență.

Mărfuri sînt din belșug și frumoase. Întrebarea e: cine le cumpără? Cel ce apare cu cîțiva guldeni în mînă e bine venit. Țin însă să repet încă o dată: nu veți întîlni nicăieri în lume orașe atît de îngrijite ca în Olanda; și toate seamănă între ele, fie că sînt mari ca Rotterdam, maiestuoase ca Haga, pline de viață ca Amsterdam sau pitorești ca Horn. Aceleași sînt casele, cu creste înalte, aceeași e curățenia și rînduiala, aceleași vile frumoase împrejmuite de grădinițe cu flori, în toate suburbiile, respirînd pace și liniște, atunci cînd pe verandă întreaga familie adunată ca într-o vitrină citește ziarele sau îndreaptă pe pereți tradiționalele farfurii albastre cu motive olandeze. Vilele acestea au fost durate de oamenii avuți. Iar în Olanda bogați puteau deveni mulți, căci veniturile din colonii făceau față

acestui deziderat. Ele se ridicau anual la rotunda sumă de 1,2 miliarde de guldeni olandezi. Chiar dacă împărţeala n-a fost dreaptă, totuşi felia de pîine unsă din belşug era groasă şi fiecare a putut să ciupească măcar o fărîmitură.

Felia aceasta, însă, s-a subţiat. Ce-i drept, multe plantaţii şi fabrici mai sînt încă în mîinile negustorilor olandezi, fiindcă Indonezia n-a obţinut deocamdată decît libertatea politică şi abia de acum încolo trebuie să-şi cucerească şi independenţa economică ; e firesc însă : cînd felia se subţiază, te apucă năbădăile.

În acelaşi timp, trebuie să preţuim cu toată cinstea cuvenită hărnicia poporului olandez, care şi-a îngrijit ţara ca pe o grădină, s-a luptat cu urgia mării pentru fiecare petic de pămînt, pe care l-a secat şi l-a irigat. Aşa se face că acele fermecătoare mori olandeze nu macină făină : ele nu sînt altceva decît nişte puternice pompe de apă acţionate de vînt.

Amsterdam, Veneţia Nordului, se înalţă impunător deasupra canalurilor sale întunecate. E un oraş înveşmîntat la începutul lunii martie în hlamida albă a zăpezii, care se spune că e trecătoare, dar se lipeşte nesuferit de ghetele călătorului ce se grăbeşte spre tropice, surprins că pe cele mai animate străzi ale Amsterdamului copiii înalţă oameni de zăpadă.

Dar, în ciuda frigului, e plăcut să te plimbi pe străzile cu vitrine luminoase, unde după orele zece seara întîlneşti doar cîteva perechi de trecători. Căci aici totul e foarte bine rînduit. Pînă şi „fetele" care te acostează la colţ de stradă arborează o mină decentă, sînt zvelte şi elegante, aşa cum se cuvine într-un oraş de bună condiţie.

Încetul cu încetul, ne apropiem de hotelul nostru, care ni se deschide ca un castel fermecat. Aci totul ni se oferă în schimbul cupoanelor Societăţii de navigaţie aeriană K.L.M. Serviciul este ireproşabil şi are darul să întregească

imaginea despre corectitudinea olandeză. Eşti servit cu mişcări alese, ca şi cînd ai avea buzunarele doldora de bani. Ai cupoane pentru tot ce-ţi pofteşte inima : băutură, taxi, autobus, micul dejun... Dar, fiindcă fiecare dispune, se pare, şi de niscaiva parale, chelnerii aşteaptă respectuos pînă le scoţi. Abia după aceea simţi adevărata ospitalitate. Chelnerii încep subit să vorbească nemţeşte şi, fără să te mai întrebe, îţi aduc bere, care, chipurile, ar fi de Pilzen, dar de fapt e o bere de proastă calitate.

Şi întrucît călătorul trebuie să trăiască într-o veşnică agitaţie, şederea în Amsterdam nu înseamnă numai o simplă aşteptare a legăturii directe, ci şi un prilej de chinuitoare încordare, provocată de întrebarea dacă va fi obţinută la timp viza indoneziană. Pînă cînd, în sfîrşit, pe la amiază, se comunică telefonic ca domnii să se prezinte în zece minute la aeroport. Abia atunci începe o cursă nebună prin oraşul calm, care nu apreciază un asemenea ritm şi de aceea pasagerii grăbiţi sînt opriţi într-o manieră sui generis ; pe strada care pare artera principală se ridică încet, pe neaşteptate, podul de fier, pentru a face loc să treacă vasului ce pluteşte pe canal. Apoi încă un vas şi încă unul. Încet, maiestuos, calm. Toţi aşteaptă în linişte. Călătorii grăbiţi oftează în surdină, numai pictorul se declară satisfăcut că, în sfîrşit, a izbutit să surprindă podurile pe care le-a îndrăgit atît de mult Van Gogh. Entuziasmul lui e temperat de furia celorlalţi. Dar iată că pînă la urmă podul se lasă din nou, încet, în poziţia iniţială, şi automobilele se pun în mişcare.

În mişcare se pune, în acelaşi timp, complicatul şi ingeniosul aparat al Societăţii K.L.M. Iar „Olandezul zburător", de data aceasta o idee mai mare decît acela care ne-a adus de la Praga, aşteaptă cu răbdare pînă obţinem şi vizele pentru Arabia Saudită. Aceasta îşi apără graniţele într-un mod cu totul deosebit : pînă nu plăteşti vizele în valută forte nu capeţi autorizaţia de zbor.

Ajungem în cele din urmă teferi la avion, cu pachetele în braţe şi cu paşapoartele vizate în buzunar. Urmează o nouă verificare : dacă sîntem vaccinaţi conform regulamentului ; semnăm o nouă declaraţie privind scopul călătoriei noastre, ni se înmînează alte certificate, pe care trebuie să le păzim cu sfinţenie, dar de care, aşa cum s-a dovedit mai tîrziu, n-am avut nevoie în toată călătoria noastră şi, în sfîrşit, valizele sînt împodobite cu noi etichete.

Avionul în care călătorim mai are, în afara numelui oficial, şi unul particular. E un „Olandez zburător" ce poartă numele prinţesei Irena [1] şi are pictat în vîrf de tot o coroniţă princiară. Căpitanul Norman şi-a ocupat locul şi cei 9600 de cai putere au început să duduie. Privim aeroportul pe a cărui pistă de decolare alunecă încet colosul cu patru motoare. N-avem cui să-i fluturăm din batiste, fanioanele albe de pe acoperişul restaurantului nu ne privesc pe noi. S-ar putea ca ele să îndeplinească o ultimă formalitate, aceea de a ne da sentimentul că, în sfîrşit, toate chestiunile formale au fost rezolvate şi că de acum înainte drumul nostru se îndreaptă într-acolo unde trebuie să se îndrepte, mereu spre sud-est, mereu în întîmpinarea soarelui, astfel că pe tot parcursul acestei călătorii (chiar dacă numai în minute) îmbătrînim mereu. În felul acesta, la capătul călătoriei se vor aduna aproape şapte ore, care, credeţi-mă, nu-s de lepădat. Ne consolăm însă la gîndul că la înapoiere vom recupera ceea ce am pierdut.

Avionul se înalţă încet şi lin. Încă o privire asupra ogoarelor, care în loc de haturi au între ele bentiţe argintii de apă şi, curînd, la înălţimea de peste patru mii de metri, pămîntul îşi pierde înfăţişarea obişnuită. Apare acum ca o hartă plastică peste care gonesc norii, acoperind-o din ce în ce mai mult. Avem înaintea noastră patru zile de zbor, aşadar destulă vreme pentru ca omul să guste totul, să

[1] Moştenitoarea tronului Olandei (n.t.).

meditezc, iar, dacă nu are altceva mai bun de făcut, să doarmă şi să nu-i pese de nimic.

Între timp, stewardesa cu amabilu-i surîs (acest surîs binevoitor ne-a însoţit de-a lungul întregii călătorii, cu toate că stewardesele s-au schimbat mereu, căci, fără îndoială, rolul hotărîtor îl joacă surîsul şi nicidecum femeia care îţi surîde) şi cu toată solicitudinea (şi această solicitudine a rămas aceeaşi, în timp ce fetele se schimbau mereu) ne aduce ziarele, după ce mai înainte te întreabă în trei limbi pe care anume le preferi. Şi ori de cîte ori îţi exprimi dorinţa, ţi le schimbă, şi ori de cîte ori ridici capul, se apropie şi întreţine cu tine o convorbire, considerînd că doreşti să te amuzi, ca să-ţi mai treacă de urît. În cele din urmă, dacă eşti atent, îţi dai seama că pînă şi această convorbire este limitată, căci fata nu se află pe bordul avionului ca să se distreze, ci pur şi simplu pentru a produce prin prezenţa ei o impresie agreabilă. Pentru asta e plătită şi de aceea e veşnic surîzătoare şi amabilă, de aceea vine ori de cîte ori e chemată, de aceea îţi aduce cu plăcere de băut şi, cu acelaşi surîs, îţi serveşte gustarea. E o amabilitate impersonală, artificială şi care scontează pe faptul că nu e obligată la nimic altceva. E o convenţie nescrisă, dar fermă, pe care nimeni n-a încălcat-o, nici americanul şi nici vest-germanul, care s-au ameţit uşor cu cîteva păhărele de *whisky*. Amabilitatea artificială e întotdeauna dezarmantă.

Privind aceste femei frumoase care se schimbau într-una, mi-am adus aminte de o recentă călătorie făcută cu un avion sovietic şi de *letuşka* [1] sovietică, cu faţa rotundă şi codiţe. Într-un interval foarte scurt de timp ea a cîntat cu noi toate cîntecele pe care le cunoşteam. Popoarele îşi au, fireşte, fiecare trăsăturile lor caracteristice, complexe şi totodată expresive.

---

[1] Însoţitoare de avion (n.t.).

Întrucît ne aflam în apus (zburînd în direcția sud-est), m-am cufundat în lectura unui ziar bulevardier vest-german și am citit cu interes articolul cu titlul de-o șchioapă al unui oarecare gazetar care ne-a vizitat țara. Articolul era intitulat : „Prin Praga roșie". Autorul reportajului constata cu mirare că oamenii noștri sînt bine îmbrăcați și că nu mor de foame (știrile în legătură cu acest fenomen, spune martorul ocular, sînt exagerate). Reportajul, însoțit de cîteva fotografii din Praga, se încheie cu o captivantă descriere a unei întîmplări senzaționale, pe podul Carol, cînd, deodată, în imediata apropiere a autorului, s-au oprit doi bărbați, în care a recunoscut de îndată pe reprezentanții poliției roșii. Dar curajosul reporter nu s-a speriat, a îndreptat repede obiectivul aparatului fotografic spre cei doi bărbați și a apăsat pe declanșator. Senzaționala fotografie publicată în ziar înfățișează doi tineri în a căror privire se citește mirarea. Se pare că, în cele din urmă, agerul reporter și-a dat seama, după fotografie, că reprezentanții poliției roșii cu greu ar putea face o asemenea mină și își încheie articolul, declarînd că nu știe nici el ce să mai creadă.

În ziar se mai puteau citi cîteva reflecții asupra cauzelor oboselii de primăvară sau un articol instructiv despre înlăturarea pistruilor. În cele din urmă, ochiul cititorului este atras de rubrica „Stelele nu mint", rubrică din care oricine poate afla ce soartă îl așteaptă în ziua respectivă. Ajunge să cercetezi rubrica, după perioada în care te-ai născut, și știi ce ai de făcut toată ziua.

Cînd omul se află într-o călătorie lungă, are tot dreptul să desfacă perdeaua viitorului. M-am grăbit s-o fac și eu, care m-am născut în zodia taurului.

Iată ce mă povățuiau stelele să fac în ziua aceea : „Se recomandă rezolvarea problemei care vă frămîntă de mai multă vreme, fără să vă pese de micile nedreptăți ce le veți avea de întîmpinat".

Dacă m-aş fi născut însă sub semnul gemenilor, ar fi trebuit, pentru mai multă siguranţă, să cobor din avion, pentru că se recomanda : „Multă prudenţă în întreprinderea unei acţiuni mai mari. Lucrurile mărunte sînt hotărîtoare pentru evenimentele mari, iar ziua de azi vă va confirma acest adevăr".

În cele din urmă, îndemnat de glasul stelelor, am hotărît să nu iau în seamă micile nedreptăţi şi am îndurat cu stoicism faptul că la dejun în loc de portocală am căpătat un măr. Apoi, am închis ochii şi în sinea mea i-am iertat pe toţi acei ziarişti de la noi cărora, de obicei, după lectura ziarelor de dimineaţă, le reproşez că nu publică nimic interesant.

Jos, sub noi, gonea o ţară străină umbrită de nori, deasupra noastră strălucea bolta azurie, iar termometrul indica zece grade sub zero.

CAPITOLUL AL TREILEA

care, deşi e în cea mai mare parte liric, ascunde totuşi în el nu puţine învăţăminte practice. În acest capitol cititorul va zbura peste trei continente, mai bine zis peste Europa, o bucată din Africa şi o porţiune din Asia, constatînd cu uimire că a atins graniţele Americii de Nord. Cu acest prilej va afla lucruri preţioase despre peştii răpitori.

Poezia, bunii şi răbdătorii mei cititori, constituie esenţa vieţii şi socotesc că ar fi plictisitor să citeşti nişte simple însemnări de călătorie în care lipsesc cu desăvîrşire cuvintele frumoase – seva poeţilor. Şi vă rog să mă credeţi că altfel decît în cuvinte alese nu poţi surprinde ceea ce ţi se dezvăluie în faţa ochilor (aş spune mai curînd sub ochi), în clipa în care avionul se desprinde de pămînt. Trebuie să recunosc că în viaţa mea am călătorit mult cu avionul – numai călătoria pe care o întreprind împreună cu dumneavoastră acum măsoară peste treizeci şi cinci de mii de kilometri – şi cu toate acestea, de fiecare dată mă cuprinde o nouă emoţie cînd privesc pămîntul de sus. Regret din suflet că nu mai pot crede în vechea poveste biblică, ca să nădăjduiesc că odată voi privi pentru veşnicie pămîntul de pe culmile cereşti. Atunci nu i-aş invidia de loc pe muritorii de jos, căci priveliştea din perspectiva păsărilor zburătoare e întotdeauna mai interesantă decît priveliştea de jos în sus.

Ştiu, norii deasupra capului sînt tare frumoşi ; dar văzuţi de sus norii sînt şi mai frumoşi. În timp ce de pe pămînt vezi numai pîntecele acelei plapume de puf alunecînd încet pe boltă, acolo, sus, norii capătă forme fantastice, se îngră-

mădesc unul în altul ca nişte luptători sau se înalță ca nişte masivi stîncoşi. În fața ochilor ți se aşterne deodată peisajul polar, îmbrăcat în mantia albă de zăpadă, cu gheţari plutitori ce se înghesuie într-o grupare ciudată, pentru ca numaidecît să se pună din nou în mişcare lanţuri întregi de munţi, ici albi, colo trandafirii şi vineţii. Sînt forme pe care încă nimeni nu le-a desenat, şi nici nu le va desena. Pictorul nostru, cel puţin, s-a uitat la această frumuseţe cu o pioasă admiraţie.

– Nu – ne-a spus el în cele din urmă – asta nu se poate picta. E atît de neverosimil, încît socotesc că nimeni nu s-ar uita la un asemenea tablou. Şi apoi, aş fi acuzat de formalism.

Trebuie să vă mărturisesc că bogăția formelor de nori, văzută de sus, este de-a dreptul uluitoare. Ai impresia că o ființă puternică (dar nu prea puternică) s-a jucat, aşa cum se joacă copiii cu cuburile, şi a aşezat una lîngă alta crîmpeie de nori şi ceață, nu însă din pofta de-a se juca, ci mai curînd dintr-o teribilă plictiseală sau poate chiar în momente de cumplită furie. Pentru că şi atunci cînd eşti atotputernic, ţi se mai întîmplă totuşi să-ţi ieşi din fire şi s-o iei razna. Creatorul acestor nori inimaginabili şi-a făcut pur şi simplu de cap. Sub mîinile lui au luat naştere fîntîni arteziene şi stînci, cîmpii şi prăpastii, a rostogolit peste noi pietroaie de nori şi aburi de ceață subţire, pentru ca apoi să ne ademenească iar în spaţii scăldate de soare.

Dar şi pămîntul văzut de sus are o formă de necrezut. Nu mă refer la pămîntul îngrijit de om, la ogoare şi grădini, la pădurile cu poteci înguste sau la porturile în care fîşia îngustă a digului pătrunde sfioasă în apa liniştită a mării şi unde valurile îşi pierd coama lor albă şi spumoasă. Mă refer la pămîntul sălbatic, la masivele munţilor înalţi şi la pustiurile necuprinse.

Trecerea în zbor a Alpilor, de pildă, nu e numai un simplu poem, un cîntec. E o uriaşă compoziţie orchestrală,

în care se aud mai curînd timpanele decît sunetele gingașe ale viorilor.

În partea de nord Alpii sînt albi și negri. Negrul sînt stîncile, albul sînt zăpezile. Ca și cînd povîrnișurile lor ne-ar fi ademenit să le escaladăm, avionul nostru începe să urce vertiginos. Iar Alpii ne trimit în întîmpinare primii soli : zdrențe de ceață străvezie. Avionul se cufundă în rariștea lăptoasă și începe să se clatine nervos. Dar aceasta nu durează decît o clipă, și iată-l pornind din nou în sus, lăsînd sub el piscurile amenințătoare, care, pe măsură ce înaintăm, devin tot mai mici, tot mai mici. Sub tine gonesc în sens opus văile destrămate, pe fundul cărora bănuiești șoselele, crestele abrupte atît de greu de escaladat, rîurile ce-și croiesc vijelios drum la vale și piscurile reci, unde nu întîlnești nici urmă de pom, ci numai piatră, piatră și iar piatră.

Întrucît ceața subțire n-a izbutit să stăvilească asaltul curioșilor, munții lansează deasupra lor o perdea deasă de camuflaj, ca și cînd ar fi vrut să spună : „Așa, cotropitorilor, mai uitați-vă și acum !" În clipa aceea, frumusețea lor sălbatică s-a transformat într-o adevărată cochetărie feminină. Munții au început să se îmbrobodească cu grijă și încăpățînare, stîncile dramatice și trecătorile au dispărut, năframa alburie dă să acopere piscurile și povîrnișurile. Dar ascultați : după cum nici o femeie nu-și învăluie tot corpul, ci, dimpotrivă, are grijă ca de sub veșmintele ei să scoată și mai bine în evidență acele forme care trebuie admirate, tot așa și Alpii ! Piscurile lor albe, fardate, au răsărit de două ori mai mari de sub marama de ceață și o nouă frumusețe ne-a strălucit în fața ochilor. Deodată, zăpezile veșnice nu mai erau albe : ofereau acum un joc de culori, bineînțeles tot albe, dar de diferite nuanțe. Da, și lucrul acesta îl înveți dacă privești lumea de la mare înălțime : că există multe nuanțe de alb și multe nuanțe de negru. După cum în clipa aceasta perspectiva îți așterne în față o

neînchipuit de bogată gamă de nuanțe albe, tot așa și noaptea îți oferă o foarte bogată gamă de tonuri negre, de la negrul ca cerneala pînă la negrul absolut, de la negrul de nuanță slabă pînă la negrul lipsit de ton.

Și zbori așa peste piscurile ce au rămas anume neacoperite, pentru ca, în sfîrșit, să te bucuri de victoria finală. Năframa de ceață a alunecat discret de pe umerii culmilor, iar ele (ce vrei, femei !) ți s-au arătat în toată goliciunea, învinse și lipsite de apărare. Am ajuns deasupra versantului sudic al Alpilor, în Italia însorită. A dispărut zăpada, și ceața a dispărut, iar munții îți apar deodată înveșmîntați în verde. Zărești albastrul lacurilor, sate cu acoperișuri roșii și, pe neașteptate, la înălțimea la care, cu cîteva clipe înainte, răzbătea numai albul glacial al ghețarilor, simți ca din senin aroma strugurilor ce se coc jos, pe costișele meridionale. Îi ajută, firește, soarele și umezeala ploii, lăsată de norii care nu mai pot trece peste înălțimile munților. Și, credeți-mă, ploaia aceasta e singura apă care are ce căuta în vin, pentru că aceea pe care o toarnă în butoaie cîrciumarii italieni nu e decît apă chioară și asemenea faptă a fost înfierată, pe drept cuvînt, ca o mare nelegiuire, de însuși conciliul cardinalilor.

Cu totul alta e priveliștea din avion a pustiului. Ne-a surprins a doua zi, în revărsatul zorilor. Era o priveliște tristă și dezolantă, ca de altfel tot ce n-are sens și folosință. Nici măcar frumos nu e acest vestit pustiu arab, locul în care s-au desfășurat atîtea acțiuni ale romanelor noastre din adolescență.

Mai întîi zărești pămîntul galben, murdar. Peste puțin timp începi să deslușești diferite forme, ici o albie uscată, colo o pată de sare, albicioasă. E ca și cînd ai privi după ploaie un drum de cîmp săpat de șuvițele de apă care s-au scurs, sau o grămadă de nisip de unde cu cîteva clipe înainte au plecat copiii, lăsînd în urma lor doar urmele picioarușelor desculțe. E un joc dezolant, asemănător cu acela al norilor,

cu singura deosebire că aici întîlnim o singură nuanță de culoare : a ocrului murdar.

Cînd se luminează bine, înveți să judeci pustiul după singurul semn care mărturisește existența vieții : verdele. Numai că aici îl întîlnești foarte rar. Dacă vreți să știți, nici măcar acolo unde începe albastrul mării nu-l zărești. Căci apa aceasta nu poate înviora pustiul, fiind sărată. Așa că privești uimit această pustietate înfiorătoare și fără rațiune, stîncile și culmile de nisip, a căror înălțime nu-i chip s-o măsori, nici s-o apreciezi, dar în sinea ta te gîndești ce sentiment trebuie să încerci mergînd, mergînd așa la nesfîrșit prin pustiu, trecînd peste o dună de nisip ca să dai apoi de alta și iarăși de alta. Și sînt ca un ocean uriaș, de necuprins aceste valuri de nisip, după cum întregul pustiu nu are o formă statornică. Pînă și culorile sînt nedefinite, cînd cafenii, cînd roșietice, dar niciodată nu poți afirma unde se întrerup sau unde se sfîrșesc. Cînd răsare soarele, pustiul capătă contururi mai precise, deoarece s-au înmulțit nuanțele. În sfîrșit, zărești niște copaci răsărind într-o oază. Satul de lut, împrejmuit de un zid, doarme sub umbrarul rar – o pată verde în această mare galbenă de nisip. Cît de puțină viață și totuși ce manifestare puternică a vitalității umane ! Aici, în inima pustiului, lîngă izvorul dătător de viață ce țîșnește din pămînt, oamenii și-au întemeiat căminurile lor. Aici trăiesc, se iubesc și se urăsc, iar caravanele lor străbat în lung și-n lat spațiile nesfîrșite. Ce destin i-a împins tocmai aici ? Fii atent, iubite cititor, îndată vei afla și această taină : destinul lor arde la orizont ca o coloană de foc. Petrolul...

De aici încolo, adio poezie ! Pe de o parte, pentru că pămîntul din care țîșnește petrolul e îndeobște uleios și neplăcut, iar, pe de altă parte, pentru că acele focuri nu ard ca niște făclii ale victoriei, ci ca niște torțe ale războiului. Aici, unde în bătaia razelor solare strălucesc argintiu cisternele de benzină și unde rafinăriile slobozesc nestingherite

coloane de fum către cerul nesfîrşit, începe o altă istorie ; pustiul aici nu mai e nici înfiorător, nici dezolant ; aici pustiul e nespus de preţios, iar pentru cîţiva metri din imensitatea nesfîrşită de nisip pe care am străbătut-o în zbor poate să curgă în orice clipă sînge omenesc. Dar iată-ne deodată deasupra unui aeroport – lucru rar în această pustietate – surprizător de mare pentru cele cîteva avioane ce poposesc aici în drumul lor spre a se aproviziona cu benzină. Numai că acest aeroport, prietene cititor, nu e pentru avioanele pribege, ci pentru avioanele U.S. Air Force [1], după cum ai prilejul să afli de îndată ce roţile avionului în care călătoreşti ating pămîntul. Da, te găseşti în pustiul Arabiei, pe pămîntul Asiei, şi totuşi aterizezi pe un aeroport care are de apărat graniţele Statelor Unite ale Americii.

Despre Dhahran, localitate în Arabia Saudită, de bună seamă nici n-ai auzit, iubite cititor. Nu fi necăjit pentru atîta lucru, pentru că noi am aflat de ea abia după ce am aterizat şi, crede-mă, nici pînă azi nu ştiu, de pildă, dacă Dhahran înseamnă cele cîteva cocioabe de lut dintre palmieri, sau, mai curînd, acele rafinării fumegînde, sau, poate, numai acel uriaş aeroport, a cărui întindere creşte mereu. Un lucru însă e sigur : Dhahran e una din numeroasele baze aeriene „ce apără democraţia americană de influenţe dăunătoare". În chip asemănător e păzită Constituţia americană la Abadam şi pe alte zeci de aeroporturi din Iran şi Pakistan, din Birmania şi Siam... Într-un cuvînt, pretutindeni acolo unde bănuieşti spre nord frontierele Uniunii Sovietice sau ale Chinei populare.

I-am văzut şi pe vajnicii apărători ai terenurilor petrolifere şi ai graniţelor americane – echipajele bombardierelor militare. Îmi pot imagina foarte bine articolul furibund al corespondentului Agenţiei Reuter, care zărind, să zicem,

[1] Forţele aeriene ale S.U.A. (n.t.).

pe unul din aeroporturile civile din Canada cîteva elegante avioane de tip *Iliuşin* cu echipajele lor, şi-ar pune neliniştit întrebarea : ce caută *Iliuşin*-urile sovietice în apropierea Statelor Unite ? Aici, însă, prezenţa unităţilor aeriene americane este considerată ca un lucru cît se poate de firesc, iar avioanele U.S. Air Force sînt aici mai frecvente decît cele de călători. Îmbrăcaţi în straie pestriţe, paznicii indigeni acordă, fireşte, mai multă atenţie civililor decît tinerilor în uniforme americane, care stau înghesuiţi în restaurantul aeroportului, mestecîndu-şi plictisiţi bomboanele lor *Adams Chiclets-gum* şi privind nostalgic muştele de pe plafon. Aici, dacă vrei să ştii, prietene cititor, altceva nici n-ai ce privi. Să te uiţi după băştinaşii cu pielea cafenie nu e prea indicat ; rişti să te alegi cu o privire, aş zice, nu prea amabilă. După femei n-ai cum să te uiţi, căci poartă toate faţa acoperită cu voaluri negre. Aşa că se uită după muşte aceşti tineri din Chicago şi Virginia, care şi-au părăsit magazinele sau au schimbat viaţa de pe plantaţii pentru plictiseala aceasta îngrozitoare de pustiu. Afară străluceşte un soare alb. Totul e încremenit în arşiţa nemiloasă. Aşteptăm cu nerăbdare ordinul de plecare spre alte pustietăţi şi spre alte văgăuni, îngrozitor de asemănătoare între ele. Peste tot numai *Coca-cola* şi gumă de mestecat. În unele locuri se mai găseşte, de bună seamă, *whisky*. Aici, din motive greu de înţeles, n-am găsit *whisky*... Unii soldaţi poartă la gît lănţişoare de aur, poate un medalion de la mămica. Undeva departe, în blocurile înalte ale oraşelor americane sau în căsuţele joase de lemn din aşezările rurale, femei în vîrstă se gîndesc la fiii lor : Sam, Jimy, Johnny. Şi de ce nu ? Mamele sînt la fel în toată lumea. Dar la ce bun toate amintirile şi lacrimile, cînd un lucru rămîne mereu nelămurit : ce caută aceşti flăcăi aici, departe de patria lor, şi ce graniţe păzesc ei aici, în această pustietate dezolantă ? La această întrebare nimeni nu răspunde, muştele roiesc în jurul mesei, în plafon se învîrteşte ventilatorul, e zăpuşeală,

pustiu și trist... Și așa stau laolaltă acești ostași toată ziua și – interesant ! – nu schimbă un cuvînt între ei, nu-și zîmbesc, nu-și strîng mîna și nu se bat pe umeri, nu cîntă... Stau și mestecă...

Odinioară, cu mulți ani în urmă, am avut plăcerea să ies în larg cu pescarii polonezi din satul Jastrau. Năvodul nostru s-a umplut repede de scrumbii, dar printre acestea s-au mai strecurat și pești răpitori cu botul lat, așa-numiții draci de mare. Soarta lor era aceeași cu a scrumbiilor ; și totuși nici în plasă nu și-au dezmințit caracterul. Înghițeau scrumbiile cu o lăcomie de nedescris, deși ei singuri abia își mai trăgeau sufletul. Pescarii îi lăsau să le înghită în voie. Iar cînd au început să curețe peștii, i-au apucat de coadă și pe acești diavoli de mare și au scuturat din ei scrumbiile înghițite.

Nu știu de ce a trebuit să-mi amintesc de întîmplarea aceasta tocmai aici, în pustiul galben, lîngă orașul Dhahran, în Arabia Saudită. Dar mi-am amintit-o totuși, am trecut-o în însemnările mele și las binevoitorului cititor libertatea de a reflecta și a trage concluziile.

CAPITOLUL AL PATRULEA

în care cititorul şi călătorul îşi iau rămas bun de la multe din visele lor romantice despre Orient, pentru ca, pînă la urmă, să fie totuşi puşi în faţa unui mister. Ştiţi, misticismul îmbrăţişează uneori şi lucruri atît de obişnuite şi de banale cum sînt, de pildă, bătăturile.

Şi eu am visat în frumoasa şi nebunatica mea tinereţe un Orient de argint, împurpurat de apusul unui soare încîntător, un Orient cu minarete ce se înalţă semeţ spre cerul albastru şi bărbaţi vînjoşi care bat într-un gong mare, răsunător, pe terasa palatului, unde o dansatoare încîntătoare îşi ridică graţios braţele cafenii deasupra capului. Cel puţin aşa arăta ilustraţia de pe cutia de lemn cu trabuce pe care o admiram la unchiul meu. Nimeni nu mi-a spus însă că Orientul e un pămînt uscat şi prăfuit, că aici culoarea predominantă este galbenul nisipului, care la amiază, în arşiţa dogoritoare, e alb ca varul, şi că lucrul cel mai de preţ aici e apa, iar cel mai rar un petic de verdeaţă.

Dar am mai învăţat un lucru demn de reţinut, şi anume că nicăieri în lume nu se iroseşte inutil atîta apă în havuze, fîntîni arteziene, cascade şi tot felul de asemenea artificii ca în acest Orient, şi nicăieri nu întîlneşti parcuri şi grădini atît de reconfortante, cu flori atît de variate ca aici. Înainte vreme, toate acestea împodobeau palatele emirilor, sultanilor sau vizirilor. Astăzi le întîlneşti în preajma ambasadelor şi societăţilor comerciale străine sau în jurul vilelor

acelora care nu sînt nevoiți să muncească cinstit, dar au totuși venituri fabuloase.

Pe călător îl suprinde cel mai mult faptul că florile, pe care acasă la el e obișnuit să le vadă în sere și numai la anumite ocazii, aici în Orient cresc fără ghivece, în pămînt, și că nimeni nu se minunează de acest fapt. De pildă, oleandrii, care pe vremea tinereții noastre împodobeau, în mod obligatoriu, prăvăliile cu mezeluri și așa-numitele grădini-restaurante de pe trotuarele pragheze, sînt aici încărcați cu flori, cu toate că la Praga nu vedeai pe crenguțele lor decît fire de funingine. La fel și palmierii. Stau implîntați în pămînt ca la noi prunii și, vă rog să mă credeți, nimeni nu vă împiedică să vă convingeți că nu e vorba de o iluzie. Puteți rupe o foaie, de bună seamă mai mică, cele mari cîntărind cîteva kilograme. Și așa cum am învățat, crește aici ca o plantă obișnuită și *bougainville*-ul și *althaea* cu florile ei mari, roșii, care i-ar fermeca pe toți poeții.

O curiozitate a Orientului (de pildă a Pakistanului) este aceea că îndărătul acestei strălucitoare minunății multicolore a naturii se întinde ca o pulbere nesfîrșită, în imediată apropiere, pustiul înfiorător și că e nevoie de multe slugi și de mîini îndemînatice ca să răsară din senin, pe aceste locuri, o asemenea grădină.

Hotelul de tranzit al Societății olandeze de navigație aeriană, unde am fost găzduiți, are aspectul unor locuințe orientale. Nu e un hotel cum sîntem obișnuiți să vedem pe la noi, o clădire mare cu multe camere, ci un șir de căsuțe (cu o cămăruță) la parter, complet izolate unele de altele, surprinzînd la început prin modestia lor. Mai tîrziu am înțeles însă că toate : și podeaua de ciment, care bineînțeles e caldă, și spălătorul din spatele odăiței unde curge apă... caldă, și ventilatorul din plafon, fără de care viața aici ar fi de nesuportat și care toată noaptea agită cu răbdare aerul – firește și acesta cald – sînt anume rînduite astfel din pricina arșiței. Aici la Karaci – și țineți seamă că ne

aflăm de fapt în imediata vecinătate a mării – temperatura la soare în timpul zilei se ridică pînă la 50 de grade C., la umbră însă numai pînă la 40°C.

Chiar de la aeroport, ca o ştafetă mută, începe să ne însoţească o coloană întreagă de tot felul de servitori, care ne ajută să ne instalăm, să suportăm căldura, să vedem florile, au grijă să nu ducem lipsă de apa de spălat, de curentul ventilatoarelor, de apa şi fructele la gheaţă...

Dar mai sînt aici şi nişte paznici speciali, cu privirea aspră şi cu bastoane lungi în mînă, a căror unică ocupaţie este să păzească hotelul. Turbanele lor au noduri mari, scrobite, ca să intimideze pe oricine, iar eventualul pungaş să ştie că trebuie să aştepte momentul prielnic cînd aceşti cerberi îşi fac rondul. Paznicii dorm în veranda cu podea de ciment din faţa camerelor noastre şi acceptă, fără fasoane, cu cea mai adîncă plecăciune, chiar şi bacşişul cel mai modest. Iar seara, cînd în apropierea acestei frumuseţi înfloritoare din faţa hotelului vezi cum în praful şoselei îşi tîrîie anevoie picioarele coloanele de muncitori îmbrăcaţi în burnuzuri [1] murdare şi mulţimea de femei cu feţele acoperite cu văluri negre, înţelegi pe ce se bizuie tot acest confort, întregul comerţ şi întreaga industrie din această ţară şi alte ţări asemănătoare. Aceşti oameni muncesc în pustiu, umblă şi locuiesc în pustiu, iar apa o cumpără de la un bătrîn sacagiu, cu ulciorul.

Dar nu-ţi fie teamă, iubite cititor, nu te voi reţine prea mult în proza vieţii lipsite de bucurii. Orientul e Orient, şi se petrec în el întîmplări ciudate. Îngăduie-mi, aşadar, să-ţi prezint acum un fachir. Nu unul din aceia care aruncă în aer funia şi se caţără pe ea, sau înghit o sabie cu tăiş ascuţit. Meseria lui e mai simplă, dar, credeţi-mă, cu nimic mai puţin onorabilă şi misterioasă.

---

[1] Mantale cu glugă pe care le poartă arabii (n.t.).

S-a furişat dis-de-dimineaţă în odaia mea şi a început să mă trezească, trăgînd uşor de pe mine cearşaful ce ţine aici loc de plapumă. L-am privit cu nedumerire (să fi fost mai curînd frică ?), iar el, într-o limbă pe care n-am înţeles-o, mi-a povestit multe lucruri interesante, străduindu-se tot timpul să mă apuce de picior. Cînd, în cele din urmă, nemaiavînd încotro, i-am satisfăcut dorinţa, a început să-mi pipăie cu înfrigurare degetele şi cu nespusă bucurie a consemnat momentul în care am ţipat de durere la apăsarea unei bătături. După care şi-a reluat tirada, de data aceasta se pare într-o engleză care, după umila mea părere, aducea mai curînd cu dialectul indian urdu ; şi aşa se face că tot nu ne-am înţeles. În cele din urmă, a scos din buzunarul lui soios o hîrtie scrisă în limba germană şi mi-a vîrît-o sub nas. Era o scrisoare de recomandare a unui oarecare domn Schutze, în care acesta mărturisea, din proprie iniţiativă, că venerabilul Abdul Raheman i-a scos bătăturile într-un mod cu totul remarcabil. Fachirul ridică degetul lui arătător şi rosti triumfător unicul cuvînt asupra căruia ne-am putut, în sfîrşit, înţelege : „*Hineraug* [1], *hineraug !*"

Dumnezeu ştie cum, dar în clipa aceea m-a cuprins dorul de aventură ; am scos piciorul de sub cearşaf şi am aşteptat să se facă minunea. Omul meu s-a aşezat turceşte lîngă pat, şi-a întins pe jos cîteva cuţitaşe de care, de fapt, n-avea nevoie, şi a început apoi să-mi ciocănească uşor, cu vîrful unui brici mic, locul unde după părerea lui trebuia să fie necazul cu pricina. Sînt nevoit să recunosc că n-am simţit nici o durere ; de altfel, aşa cum am putut constata numaidecît, nu aceasta era operaţia propriu-zisă. Principalul abia urma. Fachirul a scos de sub cuta mantiei în care era înfăşurat un mic corn de gazelă (de un soi special, cel puţin aşa a încercat să mă convingă, prin semne, că nu era vorba de o capră obişnuită, ci de una de munte, autentică). Cor-

[1] Bătătură (în limba germană în original) (n.t.).

nul era gol şi găurit sus. L-a aşezat cu capătul lat pe degetul piciorului meu şi a început să tragă repede afară aerul, prin gaura de la capătul de sus. Apoi, cu o mînă ţinea apăsat cornul pe deget, iar cu cealaltă făcea nişte mişcări ca şi cînd mi-ar fi scos ceva din picior. În acest timp se uita la mine întrebător, dacă nu cumva simt vreo durere. Fireşte, cu mare bucurie, i-am declarat că nu mă supără nimic. „Şmechere, mi-am zis în sinea mea, pe mine nu mă duci, pe mine n-a izbutit să mă hipnotizeze nici scamatorul de la bîlciul Sfîntul Matei, şi ăsta era tocmai din Liben [1] !“ Fachirul pakistanez mi-a zîmbit doar şi mi-a făcut semn cu mîna că asta îl deranjează prea puţin. Şi, netulburat, a repetat încercarea. Acum, oameni buni, ascultaţi şi minunaţi-vă ! Abia a făcut o mişcare, cînd sub corn am început să simt o apăsare ciudată, care s-a accentuat tot mai mult. După care, omul meu a întors cornul şi l-a scuturat cu multă grijă. Din orificiu căzu un dopşor mic de tot, care nu era altceva decît bătătura mea. Fachirul îngropă bătătura în praf, se pare că aşa era obiceiul pămîntului, apoi îmi aduse la cunoştinţă că operaţia costă trei rupii, dar că mai am la picior încă două necazuri asemănătoare şi că ar fi bine să le scot. E adevărat că piciorul mă durea mai de mult, dar convingerea mea fusese că pricina era cu totul alta. Omul însă o ţinea morţiş pe-a lui şi repeta într-una : *hineraug*. Pînă la urmă, resemnat, am dat aprobativ din cap. Ce să vă mai spun ? Procedura s-a repetat : cornul fermecat şi-a făcut din nou datoria, din nou aceeaşi apăsare ciudată în deget, din nou mîna fachirului s-a ridicat autoritară şi a poruncit bătăturii să-şi ia zborul – şi din nou a încetat să mă doară piciorul.

La sfîrşit, fachirul mi-a oferit cornul spre cumpărare, dar eu, nefiind sigur dacă voi şti să execut acea miraculoasă mişcare cu mîna, nu l-am cumpărat. Iată de ce, după înapo-

---

[1] Cartier din Praga (n.t.).

ierea în patrie, am continuat să-mi exercit vechea îndeletnicire și n-am îmbrățișat meseria de fachir, care, fără îndoială, e destul de rentabilă. Așa că, cel pe care-l supără cumva bătăturile trebuie să zboare tocmai la Karaci, unde, chiar lîngă aeroport, în sectorul rezervat Societății K.L.M., îl va găsi cu siguranță pe ingeniosul fachir ; eu l-am zărit acolo a doua zi, așezat pe jos, turcește, așteptînd sosirea unui nou transport de călători.

CAPITOLUL AL CINCILEA

despre orașul Karaci, portul, animația și vacarmul străzilor, bazarele, cu o instructivă completare despre spălatul rufelor și o veridică și garantată descriere a adevăratei Fata Morgana.

La școală am învățat că locurile aflate în vecinătatea mării au o climă plăcută. Din păcate, învățătura aceasta nu este valabilă pentru orașul Karaci, capitala Pakistanului, portul maritim în jurul căruia se întinde un pustiu cu nisipul atît de încins, încît temperatura de cincizeci de grade aproape nici nu e luată în seamă de localnici.

Priveliștea portului însă merită toată atenția... Străinului îi este îngăduit să vadă numai de departe fortăreața Manor, cu școala ei navală și portul militar, în schimb poate privi de aproape portul pentru pasagerii de rînd, care, înghesuiți în sala de așteptare a gării maritime, așteaptă vaporul ce urmează să-i transporte spre îndepărtata lor patrie – în Pakistan. Să precizăm, spre a nu da naștere la confuzii : orașul Karaci se află în Pakistanul de Vest. Cine vrea să ajungă în partea răsăriteană a acestei țări trebuie să ocolească, pe mare, întreaga Indie.

Vapoare vechi, burduhănoase, purtînd frumoase nume orientale, ancorează aici pentru a înghiți încărcătura umană, căci strămutărilor din motive religioase încă nu li s-a pus capăt. *Fatima, Figura, Al Husseini, Sarasvati...* Nu-i nevoie să depuneți prea multă osteneală spre a vă da seama care sînt vapoarele destinate mahomedanilor și care sînt acelea care îi vor transporta pe hinduși, ca să fie siguri că în

timpul călătoriei nu riscă să fie înjunghiați. Aici religia este într-adevăr o problemă sîngeroasă, de extremă gravitate. De bună seamă, societățile de navigație maritimă sînt mult prea luminate pentru a se îneca în întunericul prejudecăților religioase. Ele fixează de aceea prețul biletelor de vapor pe baza unei desăvîrșite înțelegeri reciproce și, firește, cît mai convenabil – nu pentru călători, ci pentru proprietarii de vapoare.

În jurul portului se întinde o piață atît de bogată și de înțesată cu tarabe, încît străinului neinițiat i se pare că vînzătorii nu fac altceva decît să-și vîndă mărfurile unul altuia. Numai cîți vînzători de trestie de zahăr nu întîlnești aici ! Așezați pe o grămadă de marfă în cărucioarele lor și jupuind într-una cocenii lungi de trestie, pe care apoi îi taie în bucățele mici cu un clește special, își așteaptă cumpărătorii acestor delicatese, ce-ți amintesc de bețișoarele de zahăr de pe la bîlciurile noastre. Dar acestor bunătăți nu le dă tîrcoale decît un imens nor de muște.

Muștele le întîlnești aici nu numai pe trestia de zahăr, ci peste tot, pe carne și pe fructe, pe pîine sau pe grămăjoarele de stafide. A cumpăra ceva înseamnă a-ți face dușman un imens roi de muște. Vînzătorii nu se grăbesc să le gonească, considerînd aceasta, se pare, o treabă inutilă ; așa se face că omul renunță cu inima destul de ușoară la diferitele bunătăți ce îi sînt oferite cu atîta insistență : grămezi de alune, orez crud sau fiert, munți de tăiței lați, înguști, subțiri sau groși, calupuri de curmale, zarzavaturi sau foi de betel, care, în afara delectării, mai oferă gurii o culoare roșie sîngerie și o asemenea rezervă de salivă, încît omul se poate lăsa pradă celei mai frumoase sieste : să se așeze turcește la umbră, să împuște cu degetele sîmburi rotunzi și să scuipe în jurul lui, cu consecvența și calmul ce trădează un suflet credincios și meditativ.

Prin această forfotă de vînzători trec cărucioarele. Și fiindcă ne aflăm în Orient, orice transport se face într-un

vacarm de nedescris, cu strigăte, cu sunete de clopoțel și claxoane, ca și cînd căruciorul cu pricina ar goni prin foc, iar căruțașul n-ar fi un om cît se poate de pașnic, ci un dușman al întregii specii umane. Strigătele sînt diferite, de la chiuitul prelung, care te face să te dai numaidecît în lături, convins fiind că se transportă un muribund (eroare, nu erau decît niște rogojini), pînă la țipetele disperate ale celor ce mînă cămilele, dar care se ostenesc fără rost, căci animalele cu clopoței la genunchi și în jurul gîtului își văd mai departe de drum în același ritm lent.

Dacă scapi de această hărmălaie de strigăte și de furnicarul omenesc, apropiindu-te de mare, devii victima golănașilor care stau aici și-și așteaptă mușteriul ageamiu pentru a-i oferi spectacolul unei extraordinare sărituri în apă, cu jurămîntul solemn că bănuțul pe care-l va arunca va fi pescuit cu dinții. Oferta lor, făcută cu mult temperament, e, bineînțeles, mai mare decît cererea. Ei nu cunosc, ce-i drept, această lege economică ; în schimb, îi simt forța pe propria lor piele : se înghesuie pe parapetul de deasupra mării și cad în apă pentru simplul motiv că mereu alții se înghesuie să le ia locul. În clipa aceea ai dori să ai buzunarele pline de bani mărunți, pe care însă să nu-i arunci în apă, ci să-i împarți acestor băiețandri, ca să te lase în pace și să se ducă să-și cumpere o bucată de trestie de zahăr sau o foaie de betel vopsită cu var, sau altă bunătate, căci altfel ai impresia că în curînd vei avea pe conștiință cîțiva înecați. Cu mult interes urmăresc acest spectacol și cei doi polițiști indigeni, cu berete roșii elegante și pantaloni scurți. Pînă la urmă, străinul uluit bagă de seamă că băieții se înmulțesc ca iarba, unii au căzut în apă, alții se încaieră pe parapet, iar alții abia sosesc, cu duiumul. Înspăimîntat, vizitatorul bate în retragere și o ia la sănătoasa spre oraș.

De forfota cartierului comercial nu scapă însă nimeni. Pe străzile și ulicioarele întesate de dughene nu se vînd numai articole alimentare, ca la piață, ci absolut tot ce poartă un

nume pe lumea asta. Puteți cumpăra aici cauciucuri vechi de automobile pentru tălpuit pantofii, valize de tinichea pictate cu trandafiri, narghilele de lut, pălării de paie, lanțuri vechi, muzicuțe, sticle, curele, încălțăminte, evantaie și multe alte mii de obiecte. Pe stradă se scurge un fluviu imens de oameni, care nu cumpără nimic, ci pur și simplu umblă de colo pînă colo, parcă fără nici un rost. Dar chiar și aceia despre care ai impresia că nu sînt decît niște pietoni obișnuiți se află aici cu interese comerciale : bătrînul de colo cu turban, veșnic surîzător, are de vînzare cele două bucăți de postav pe care le poartă aruncate peste umăr, ca la expoziție ; o femeie oferă spre vînzare papagalul din colivie, iar un flăcăiandru cară într-o cutie niște bucăți de piele veche, dumnezeu știe la ce-ar putea fi folosite, dar important e că sînt de vînzare. Dughenele cu sediu fix își au caracterul lor special : sînt ca niște priciuri [1] în care negustorul stă tolănit peste marfa lui și se uită nostalgic la furnicarul multicolor. Din cînd în cînd, ca să atragă atenția, scoate cîte un strigăt prelung, dar nimeni nu-l poate băga în seamă, pentru că aici toată lumea strigă de zor : și concurenții din jur, și ambulanții, și ricșarii, și căruțașii, și donchivalii, adică cei care mînă măgarii ; strigă pînă și taxatorii de tramvaie, care din motive necunoscute circulă tocmai prin această înghesuială a bazarelor.

În tramvai există un compartiment anume rezervat femeilor, unde bărbații n-au acces. De fapt nu-i un tramvai cu troleu, ci un vehicol cu motor, care circulă pe șine. Cît e de vechi n-am putut afla, dar credeți-mă că ar fi un exemplar unic, de muzeu.

Printre șirurile de prăvălii permanente circulă, într-un furnicar nesfîrșit, dughenele pe roate, niște cărucioare mici, care pot staționa oriunde, după bunul plac al vînzătorilor. Astfel, locul se împuținează din ce în ce mai mult, și în-

[1] Paturi de scînduri pentru un număr mare de persoane (n.t.).

cearcă apoi de cumpără ceva în acest sublim haos de culori, de strigăte și vacarm ! Și totuși cît de ispititoare ar fi o vizită în prăvălia cu firma demnă de încredere *London fashion*, unde se vînd haine vechi și uzate, sau în trufașa instituție *Mohod Zaharia Tarmohamed*, în care șeful prăjește într-o tingire mare un fel de cocă ciudată, sau în *Magazinul universal* al domnului Abdul Salemohamed. Roiuri de muște bîzîie deasupra mărfurilor și în jurul impozantelor capete ale preacredincioșilor negustori. Și prin acest haos desăvîrșit se strecoară, cu o îndemînare de artist, tutungiul, purtîndu-și în față taraba cu marfă și servind publicul într-o manieră cu totul neobișnuită : dintr-o cutie de tutun atîrnă fumegînd un fitil gros, răsfirat la capăt. Cine cumpără o țigară poate folosi această ingenioasă brichetă, după ce mai înainte a suflat cu grijă în sfoara fumegîndă pentru a transforma scînteia ce mocnea într-o flăcăruie de toată frumusețea.

Fugind din acest labirint ce-ți asaltează vederea, auzul, dar și mirosul, pentru că fiecare prăvălioară sau dugheană își are aici mirosul, aroma sau duhoarea specifică, rătăcești fără să vrei spre altă curiozitate a orașului, demnă de luat în seamă, unde muncesc așa-numiții *dobi* – cu alte cuvinte spălătorii de rufe. Spălătoria aduce cu o uriașă gospodărie casnică sub cerul liber. Într-un șanț adînc curge fără întrerupere apa, iar în jurul unor albii de piatră se învîrtește de zor o armată de bărbați – spălatul rufelor fiind aici o chestiune ce privește sexul tare ; n-aș vrea ca din această poveste amabilele cititoare să tragă cumva concluzii necorespunzătoare, pentru că munca aceasta, așa cum e făcută aici, necesită într-adevăr puteri de Hercule. De fapt, toată operația pare mai curînd o răfuială între rufe și respectivul *dobi*, care stă lîngă cada de piatră și, cu brațele avîntate, ridică sus, deasupra capului, rufa udă și o izbește apoi cu o sete nebună, și probabil cu furie, de marginea de beton a albiei. Totodată, el răsucește rufa în aer cu atîta măiestrie,

încît atunci cînd o bușește de beton să facă un zgomot cît mai mare, iar trecătorului, aflat întîmplător pe acolo, să-i vină să-și pipăie, involuntar, cămașa de poplin, ce-ar trebui eventual dată la spălat ; dar trecătorul renunță la această idee, care ar echivala cu un act de curaj. Și, într-adevăr, localnicii vă pot confirma că, după asemenea spălat, cusutul nasturilor e o treabă cît se poate de firească. Așadar, aici se spală și totodată se usucă rufele, ceea ce, sub soarele dogoritor al tropicelor, nu constituie nici o problemă. Ei, și fiindcă tot am alunecat în această descriere de specialitate, îngăduiți-mi încă un mic amănunt : aici nu se știe ce sînt cîrligele de rufe ; rufele se întind în așa fel, încît un colț al lor să rămînă prins între cele două sfori răsucite, care formează frînghia. Se pare că merge...

Și acum, fiindcă spălătoria publică se află la marginea orașului, să vizităm și periferia propriu-zisă, unde se termină ultimele șiruri de cocioabe, unde începe pustiul și unde mai trăiește încă o bună parte din populație, de data aceasta nu în case, ci în niște corturi de zdrențe, cîrpite și peticite în sute de locuri. Zdrențele acestea sînt întinse pe niște prăjini îndoite în formă de cupolă dărăpănată, în care stau, lîncezesc, țipă, tac, se necăjesc și se bat mii și mii de copii și adulți. Copiii mici, plini de bube, se tăvălesc pe jos într-o murdărie de nedescris ; fetițele care depășesc vîrsta copilăriei devin, în scurt timp, adevărate grații cu ochi mari și frumoși. Bărbații, cu mustăți lungi – dumnezeu știe din ce trăiesc ! – sînt în cea mai mare parte îmblînzitori de șerpi. De îndată ce te zăresc, se reped spre tine val-vîrtej cu coșulețele în brațe și scot la iveală cobrele lor veninoase, care, orbite de lumina puternică a soarelui, dansează în ritmul sunetelor de fluier. Mai sînt aici și îmblînzitori de șerpi boa. Jivinele li se încolăcesc în jurul gîtului – al lor și al copiilor care, bineînțeles, își dau și ei concursul la spectacolul după care această mulțime compactă îți cere de

pomană, întinzînd mîna, țipînd și blestemînd. Vin să ceară de pomană și mamele cu copii în brațe, care, în sărăcia lor cumplită, umblă cu fața descoperită. Între corturi lîncezește o mlaștină plină de noroi, din care oamenii iau probabil apa, iar vitele trăiesc de-a valma cu oamenii, într-o sumbră promiscuitate. De aici se îndreaptă în fiecare zi spre oraș coloane nesfîrșite de cerșetori și șomeri în căutare de lucru, de aici se răspîndesc molimele necruțătoare, de aici pătrund în furnicarul străzilor oameni purtînd cu ei bolile cele mai îngrozitoare.

Și iată că la capătul acestei peregrinări în fața ochilor ți se desfășoară un lucru extraordinar. Dincolo de periferie, unde de data aceasta începe într-adevăr pustiul – dar de unde se mai văd clădirile orașului – răsare deodată, ca din pămînt, de partea cealaltă a șoselei, un nou oraș de toată frumusețea : acoperișuri de case roșii, copaci înverziți, turnuri de minarete... Ce priveliște reconfortantă după imaginea dezolantă a periferiei ! Ce-ar fi să ne repezim pînă acolo ? Dar șoferul zîmbește înțelept și dă dezaprobator din cap : „Nu, *babu* [1], ce vedeți acolo nu e oraș. E o arătare – Fata Morgana..."

Așa se face că am surprins fenomenul care cîndva, de mult, i-a dus la pierzanie pe peregrini și care te mai poate induce și astăzi în eroare. Numai că în goana mașinii se rezolvă repede și astfel de mistere. Cum ai parcurs cîțiva kilometri și unghiul perspectivei s-a schimbat puțin, orașul fermecat se mistuie și din nou îți apare în fața ochilor nesfîrșitul pustiu galben-murdar, cu tufele de pelin și cu caravanele de cămile ce se îndreaptă, prin arșița dogoritoare și înnăbușitoare, spre miazănoapte.

---

[1] Domnule (n.t.).

Fata Morgana n-a fost, de bună seamă, altceva decît oglindirea cartierului marilor bogătaşi din Karaci : Clifton. Dar oare cît timp va mai trece pînă cînd aici se va destrăma, ca un vis urît, oraşul corturilor de zdrenţe, iar în locul iluziei va fi înălţat la marginea pustiului un oraş adevărat pentru fiii lui Alah, în faţa căruia, aşa cum spune credinţa, toţi muritorii să fie egali ?

CAPITOLUL AL ȘASELEA

în care călătorul se visează și el Robinson, dar ajunge la concluzia că romantismul de acest gen e de mult consumat. De asemenea, trece peste ecuator, fără să aibă însă posibilitatea să sărbătorească așa cum s-ar cuveni evenimentul, care îi prilejuiește anumite reflecții despre dezavantajele civilizației. În acest capitol, sub ochii călătorului și ai cititorului iese, în sfîrșit, din mare insula Java și avionul aterizează în orașul Djakarta — ținta călătoriei noastre.

Ultima noastră escală a fost la Bankok, în Siam. Din clipa aceasta, obositul călător (și nu mai puțin obositul cititor) se poate bucura că a intrat în ultima etapă a călătoriei sale, care, deși nu măsoară mai puțin de două mii cinci sute de kilometri, din cauza apropierii țintei îl face totuși să devină grăbit și nerăbdător. Zău că-i nedrept, pentru că Bankokul este, fără doar și poate, un oraș interesant. I-am zărit numai din avion întinderea imensă și acoperișul de aur al pagodei principale ; în schimb, de pe pămînt, am văzut femeile siameze și trebuie să vă spun că ne-au lăsat o impresie mai puternică decît amintita pagodă. Siamezele sînt mici de statură, zvelte, cu talia îngustă și toată înfățișarea lor aduce cu niște miniaturi în filigran, cu ochii mari întunecoși și oblici. Iată așadar că graba noastră spre avion a fost cît se poate de inoportună.

Aeroporturile sînt, de obicei, cărți de vizită ale țărilor respective. Aici, în Siam, te minunezi de frumusețea uriașei

hale ultramoderne a aeroportului, construită toată numai din sticlă și metal și prevăzută cu o instalație specială de aer condiționat. Surpriza călătorului e cu atît mai puternică, cu cît în timpul aterizării nu i-au scăpat două amănunte : pămîntul crăpat de secetă și aspectul jalnic al cocioabelor, adăpostite toate la umbra unui șir de palmieri. Dar aeroporturile pot fi în același timp – de ce n-am spune-o pe șleau ? – și o carte de vizită politică. Așa se explică, probabil, de ce la Bankok am întîlnit, pentru prima dată în timpul călătoriei noastre, avioane cu emblema Gomindanului. Ne-am zis : Bankok... legătura aeriană spre Taivan... Faptul că puțin mai departe aterizează avioane militare americane, desigur, nu te mai surprinde...

Și acum hai, iubite cititor, spre ultima etapă de zbor demnă de reținut, pentru binecunoscutul motiv că pe parcursul ei membrii expediției noastre vor trece, pentru prima dată în viața lor, ecuatorul. Marele vis al călătoriilor fantastice din copilărie prinde viață acum sub ochii noștri.

Zburăm peste jungla nesfîrșită, undeva în zare se zărește pojarul imens al unei păduri, prin verdele întunecat al vegetației șerpuiesc rîuri înguste ; apoi, deodată, uscatul se pierde, dispare peninsula Malaia, și în fața noastră se ivește marea presărată de o sumedenie de insule și insulițe. E străvechiul și vestitul arhipelag. Ne apropiem deci de Indonezia... Insulele acestea sînt toate verzi, și în jurul fiecăreia dintre ele se întinde o lizieră galbenă de nisip. Pe alocuri se zăresc suprafețele ogoarelor fărîmițate, în alte locuri nu surprinzi nici un semn care ar putea să trădeze existența vieții omului. Rîuri mici pline de mîl curg grăbite din centrul insulei spre mare și, din cînd în cînd, îi împrumută o culoare cafenie-închisă. Și iată că nisipul galben alternează cu nisipul roșu, verdeața cu platourile galbene ale aeroportului, satele cu orașele – dar fiecare e pe altă insuliță și fiecare insuliță poartă cîte un nume,

greu de reținut, cum ar fi de pildă Taninngpinang. Ca să mai treacă timpul, am început să număr insulițele, urmărindu-le totodată pe hartă. N-aş vrea – doamne fereşte ! – să-i supăr pe geografi și cartografi, dar vă rog să mă credeți că au omis să însemne pe hartă foarte multe din aceste insulițe. Și sînt atîtea, încît omului aproape că nu-i vine să creadă. Unele mai mari, iar altele atît de mici, încît nici Robinson Crusoe nu s-ar fi putut pripăşi pe ele. Unele sînt rotunde ca nişte crăticioare, altele prelungi ca nişte cornulețe. Cîte una apare singuratică, altele sînt atît de aproape una de alta, încît oamenii se pot înțelege prin viu grai, strigîndu-se peste apă... Eh, ce frumos s-ar naviga pe aici cu vaporul ! S-ar găsi, fără doar și poate, o insuliță de naufragiat. Vechiul vis – cine n-a visat în tinerețe să trăiască și el ca Robinson ? – devine deodată atît de realizabil, încît de emoție ți se strînge inima. Eu, de pildă, mi-am ales o insuliță care mi-a plăcut foarte mult, pentru că am zărit pe ea un colțişor unde bănuiam că s-ar putea ateriza și mi s-a mai părut că am găsit și locul unde l-aş fi putut elibera din mîinile sălbaticilor pe credinciosul Vineri. Era o insuliță ceva mai retrasă și nu trăda prin nici un semn existența unor suflete vii, ceea ce m-a făcut să cred că n-ar ajunge pînă acolo nici ziarele. În loc de telefon mi-aş instala un tam-tam. Numai că, vedeți, omul civilizat începe să gîndească. Și își spune că viața alături de credinciosul Vineri devine la un moment dat plictisitoare, începe să viseze – lucru pe care domnul Defoe nu l-a făcut – la o agreabilă seară de sîmbătă. Ei, și dacă tot visezi, ești nevoit să privești insulița și cu ochi de părinte ; cum s-o împarți urmașilor tăi, care, fără îndoială, vor fi mulți la număr. Aceștia vor trebui, de bună seamă, să ocupe o insulă vecină, iar urmașii lor alta și așa mai departe... Ca să vedeți cum se naște pofta de cucerire, cum iau naștere războaiele, coloniile, imperialismul ! Deo-

camdată, însă, insulița mea a dispărut în lumina orbitoare a soarelui, visul s-a risipit și – între noi fie vorba – omul e fericit că are acasă la el de lucru în permanență și n-are nevoie să atace insule vecine. O dată cu vîrsta dispare și romantismul de acest gen.

Dar nu e vorba numai de vîrstă. Tehnica înaintată își are și ea partea ei de contribuție. Priviți ! Sub noi se desfășoară arhipelagul Linggo – asta înseamnă că ne aflăm foarte aproape de ecuator. Înainte vreme, trecerea ecuatorului cu vaporul era un eveniment deosebit, o adevărată glorie. În cartea venerabilului domn Steck, care, acum mai bine de o sută de ani, a pornit spre Batavia cu fregata *Barent Willem,* am citit ce anume s-a întîmplat în momentul cînd fregata – care, în altă ordine de idei fie spus, transporta douăzeci și trei de caporali și o sută cincizeci de soldați dintr-o unitate colonială olandeză – a trecut ecuatorul. Mai întîi, trupa a căpătat cîte o dușcă de rachiu și carne bună, fără miros, ceea ce, firește, era un lucru neobișnuit. Căpitanul Casso a dat o serbare. Pe puntea fregatei au fost aduse căzi de apă, în care s-a oficiat botezul bobocilor. Bucătarul s-a deghizat în Neptun. Își făcuse niște mustăți mari din cîlți, iar ajutoarele lui se mînjiseră cu funingine în așa hal, încît domnul Steck nu l-a putut recunoaște și nici nu l-a aflat vreodată pe acela care, în hohotele de rîs ale întregului echipaj, l-a aruncat pe neașteptate în cada cu apă. Pe urmă, domnii ofițeri au ciocnit din nou paharele, de data aceasta umplute cu vin și bols, petrecerea a ținut pînă în zori și nimeni nu s-a sinchisit de faptul că pînzele atîrnau moarte pe catarge și fregata nu era în stare să prindă, cu nici un chip, vîntul prielnic din preajma țărmurilor africane.

Am trecut ecuatorul, sub comanda căpitanului Zwarthoed, exact la orele 14,10 (ora locală), cînd la noi acasă abia începe o zi nouă, cînd oamenii se grăbesc să ajungă la slujbă și copiii la școală, și nimeni nu bănuia că noi, în

clipa aceea, priveam marea şi puzderia de insule, căutînd zadarnic acea dungă albă sau neagră, care pe toate hărţile şi globurile indică ecuatorul. Vă spun drept, n-am văzut nimic ; marea îşi unduieşte aici valurile de parcă nici n-ar trece peste ecuator. Nimeni nu ne-a botezat. Dar asta din pricină că în avion oamenii stau înghesuiţi în fotoliile lor, şi apoi spaţiul îngust nici nu permite instalarea celor necesare pentru oficierea acestui ritual învechit. Degeaba, tehnica înaintată grăbeşte ce-i drept mişcarea, în schimb limitează spaţiul din jurul călătorului. Pe vapor omul se poate plimba pe punte, în tren se poate aşeza cel puţin la fereastră sau circula prin vagoane ; în avion însă nu poţi face nimic altceva decît să şezi şi să priveşti. Dacă vrei să te plimbi pe coridorul îngust dintre cabina pilotului şi toaletă trebuie să ocoleşti de cel puţin zece ori o altă persoană, care în momentul acela întreprinde aceeaşi escapadă, şi-o să vedeţi că atunci cînd copiii noştri vor zbura cu racheta, nu vor avea loc nici măcar să-şi îndrepte şalele !

Cu alte cuvinte, am trecut ecuatorul fără nici un fel de solemnitate, iar cînd ne-am întors privirile spre cei din avion şi am văzut feţele bătrînilor şi încercaţilor negustori, care zburau pe aici cine ştie a cîta oară, am înţeles că pentru ei ecuatorul înseamnă cu mult mai puţin decît detaşarea unui cupon din carnetul cu acţiuni. De aceea am îndurat, cu demnitate, în tăcere, şi această decădere a romantismului şi am luat cîte un păhărel de *whisky*, ca să ciocnim în cinstea evenimentului prilejuit de saltul nostru în emisfera sudică.

Dar iată că am şi ajuns deasupra Sumatrei, parte integrantă a Republicii Indonezia, insulă acoperită în întregime de o vegetaţie sălbatică, în care numeroasele şiruri de rîuri şi pîrăiaşe brăzdează verdele junglei. Nu ştiu cum se explică, dar la tropice am remarcat tot timpul un fenomen interesant : deasupra mării cerul e veşnic senin şi curat ca sticla albastră, în timp ce deasupra uscatului se îngrămă-

desc mereu neguri apăsătoare şi nori plumburii. E drept, călătoria noastră avea loc spre sfîrşitul anotimpului ploios, dar, aşa cum am putut afla mai tîrziu, aici şi în perioadele de secetă plouă cu nemiluita. Altfel nici nu văd cum s-ar putea înregistra o medie anuală de precipitaţii de 3000 de litri pe metrul pătrat !

În general, trebuie să vă spun că, în ceea ce priveşte timpul, cei de la tropice nu-şi fac probleme ca noi. Ei nu se întreabă niciodată dacă duminică va fi cald sau rece, pentru că ştiu sigur că va fi cald. Şi nici de ploaie nu trebuie să le fie teamă, pentru că ştiu cu certitudine că va ploua. Numai noi ne-am frămîntat tot timpul, punîndu-ne mereu întrebarea cum ne va întîmpina natura pe insula Java : îmbrăcată în floare sau cu pomi încărcaţi de rod ? Şi iată că, spre marea noastră surprindere, am constatat că aici, în Java, floarea şi rodul convieţuiesc simultan, fără a se stingheri unul pe celălalt.

Aşadar, fîşia aceea verde, dragi prieteni, ce freamătă la orizont sub ochii noştri în partea stîngă a avionului, încununată jos de marea albastră şi sus de o cupolă de nori alburii, e Java, insula cu parfum de mirodenii (cel puţin aşa am citit în vechile însemnări de călătorie), insula în care aurul şi argintul se găsesc din abundenţă – aşa cum a scris învăţatul grec Ptolomeu – insula împodobită cu şapte regate, cum s-a exprimat despre Jawadwipa [1] epopeea indiană *Ramayana.* Navigăm spre insula care cu secole în urmă a răsărit din mare ca din basme, spre insula în care oamenii au trăit într-o inconştientă beatitudine paradisiacă, fireşte, în măsura în care feudalii băştinaşi n-au purtat între ei războaie sîngeroase. Toate acestea s-au sfîrşit însă într-o bună zi a anului 1602, cînd în faţa legendarei insule, care-şi scălda în mare ţărmurile

---

[1] Denumirea indiană a insulei Java (n.t.).

sale joase și ușor accesibile, au ancorat corăbiile negustorilor olandezi.

Dacă nici pînă atunci istoria Javei nu fusese lipsită de lupte și ciocniri, apoi din clipa aceea cronica fermecătoarei insule a început să fie scrisă cu sînge. Cu sîngele oamenilor asasinați și torturați, cu sîngele oamenilor deveniți sclavi peste noapte, cu sîngele oamenilor de o înaltă cultură, dar care au fost zvîrliți înapoi în beznă și ignoranță, pentru simplul motiv că negustorii albi n-au avut nevoie decît de munca și pămîntul lor. Mai bine de trei sute de ani deasupra Javei și a altor insule înconjurătoare a fîlfîit steagul regatului olandez, pătat de rușinea atîtor nelegiuiri. De grozăvia lor s-au înspăimîntat pînă la urmă și oamenii cinstiți din Olanda, după ce scriitorul progresist Eduard Donwes Dekke, supranumit Multatuli [1], le-a deschis ochii, zugrăvind adevărata realitate javaneză.

În clipa în care umbra avionului nostru a început să se proiecteze pe pămînt, ne-am pomenit deasupra orașului Djakarta, capitala Indoneziei, așezată chiar la marginea mării. Prima vedere a orașului, de la înălțime, îți oferă o impresie neobișnuită : totul e înecat în verdeață ; unde te uiți, numai palmieri și arbori cu frunze late, iar casele toate numai cu acoperișuri din olane roșii. Ce ciudată ambianță de culori și ce răcoare proaspătă și reconfortantă răzbate pînă sus, la ferestrele avionului ! Și ce dogoare insuportabilă te înghite în momentul în care pui piciorul pe pista aeroportului Kemaioran din Djakarta ! Zarva de pe aeroport, controlul pașapoartelor și revizia vamală (în treacăt fie spus, foarte civilizată) te face să uiți pentru o clipă de căldura înnăbușitoare. Apoi te urci în automobil, și prima întrebare cu care îi asaltezi pe binevoitorii tăi însoțitori indonezieni este : „La dumneavoastră e tot

[1] Scriitor olandez (1820 -1887). În romanul său *Max Havelaar* a criticat societatea burgheză din vremea sa și exploatarea capitalistă din Java (n.t.).

timpul așa de cald?", la care, drept răspuns, aceștia îți zîmbesc amabil și dezaprobă cu o mișcare a capului: „Da de unde, domnii mei, nu vă neliniștiți, de obicei e mult mai cald!"

Firește, la asemenea amabilitate arborezi o mină de oaspete civilizat și lași iute geamul în jos, pentru ca măcar în mașină să circule puțin aer proaspăt, dar care, bineînțeles, e fierbinte și umed.

Apoi începi să pui o mie de întrebări, ca și cînd s-ar putea afla totul deodată despre orașul care ți se pare atît de deosebit, unde pînă și străzile principale sînt străjuite de cocotieri și unde din spatele caselor bananierii își arată frunzele. Dar afli, cel puțin, că cei care te-au întîmpinat la aeroport sînt conducătorii Ligii cehoslovaco-indoneziene, asociație care aici (la cinci grade latitudine sub ecuator) desfășoară o activitate demnă de admirat. Afli numele străzilor pe care le străbați, pe care le uiți imediat, te minunezi de animația orașului, privești la negustorii ambulanți... Dar, răbdare, toate acestea le vei vedea și mîine, și poimîine! Acum e important să reții numele hotelului unde vei fi cazat, căci deocamdată el îți va fi singurul punct de reper în acest mare oraș, care numără cîteva milioane de locuitori.

E un nume tot atît de poetic ca toate celelalte din întreaga Javă. *Dharma Nirmala,* așa se numește hotelul, ceea ce în limba noastră înseamnă *Izvorul din pădure.* Dar și hotelul îl vei vizita mai tîrziu. Acum, repede în cameră și afară pe terasă. Într-adevăr, nu te-ai înșelat: sub tine se văd palmieri, curți pline de flori, pe care nu știi cum să le numești, acoperișuri din olane roșii și iar palmieri. În depărtare se zăresc munții, iar din vîrful unui copac țipă de zor un papagal...

Oameni buni, abia acum simțim într-adevăr că ne aflăm la tropice și că totul e aici nespus de tropical. Pînă și

dorința cumplită de a lăsa totul baltă și de a te băga repede sub duș. Dar dușul, ia-l de unde nu-i ! În mica odăiță ce ține loc de baie te așteaptă doar o găleată cu apă căldicică, cu care trebuie să te stropești singur. Operația aceasta devine prima și, în curînd, unica voluptate tropicală.

CAPITOLUL AL ŞAPTELEA

în care mai întîi este descrisă, pe scurt, o dimineaţă tropicală, după care călătorul porneşte să străbată oraşul, nu însă înainte de a face o mică incursiune în istoria insulei, spre a afla cum a luat naştere oraşul Batavia. Apoi se întoarce înapoi la Djakarta, unde pe strada principală curge un canal pe care nu-l poţi trece cu vederea. În încheiere, vom reveni din nou la condiţiile climaterice, de data aceasta privite din punct de vedere politic.

Capitolul precedent s-a terminat în camera de spălat sub „torentul" de apă. Nu-mi rămîne nimic mai bun decît să reiau de aici firul povestirii.

După prima noapte la tropice, omul se simte toropit şi nedormit, pentru că zăpuşeala din timpul zilei se prelungeşte şi peste noapte ; puţin buimac, trage plasa de deasupra patului, izbeşte furios cu piciorul în doamna olandeză şi... Un moment ! Am băgat de seamă că cititorul a făcut ochi mari şi se întreabă contrariat ce-o mai fi şi asta. „Doamna olandeză" de care vă vorbesc nu e nici doamnă, nici măcar femeie, e o veche denumire a pernei rotunde în formă de sul, iar ciudata denumire datează din vremurile cînd cuceritorii albi visau aici la femeile lor numai strîngînd în braţe această perna.

Apoi, într-un costum foarte sumar – altfel nici nu s-ar putea în această atmosferă sufocantă – omul începe să privească, cu ochi mici, de pe balcon, cerul. E la fel de înnourat ca ieri, ca mîine, ca poimîine, şi nu-ţi rămîne ni-

mic mai bun de făcut decît să te duci în „baie“ şi să te stropeşti de zor cu apa din lighenaş. Cu forţe împrospătate, omul începe să se şteargă cu nădejde, se îmbracă, pentru ca numaidecît să constate cu amărăciune că eforturile lui au fost zadarnice ; lac de transpiraţie, ar putea foarte bine să ia de la capăt operaţia cu apa. Îngrozit, face apoi reflecţia că pentru vizitarea instituţiilor va trebui să-şi pună cămaşa cu mîneci lungi şi cravata, iar pentru vizitele cu un caracter mai oficial, fireşte, şi haina. Disperatul călător se întreabă furios de ce-au introdus europenii pe aceste insule îmbrăcămintea, şi pe deasupra cea europeană, cînd ar fi cu mult mai plăcut să umbli pe jumătate gol, să porţi un simplu sarong [1], aşa cum poartă aici ţăranii, care, de bună seamă, sînt oameni înţelepţi.

Între timp, fără să-l simţim, a intrat servitorul indonezian şi ne-a adus ceaiul ; zîmbeşte cînd – cu ajutorul dicţionarului, dar mai mult prin gesturi – îi dăm a înţelege că e foarte cald, pentru ca apoi, tot pe nesimţite, să se facă nevăzut. Ceaiul e bun cînd îl bei de dimineaţă, dar cît mai repede, pentru că în curînd încep să-i dea tîrcoale nişte furnici mici şi roşietice, şi pe urmă bea-l dacă mai poţi. Dar să încercăm să nu ne mai gîndim la căldură, năduşeală şi alte neplăceri ; astăzi ne aşteaptă vizitarea oraşului şi curiozitatea ne dă, fireşte, dreptul să uităm de micile necazuri şi suferinţe.

Să începem, deci, cu istoria. Aşadar, Djakarta s-a numit înainte vreme Batavia, iar străvechiul nume a fost dat oraşului, acum mai bine de trei sute de ani, de negustorii olandezi, ale căror corăbii, ajungînd în anul 1602 la ţărmurile joase ale legendarei insule Java, au deschis focul împotriva paşnicului oraş Iaţarta, al cărui sultan a refuzat capitularea, chiar cu preţul graţierii. Iaţarta a fost rasă de pe faţa pămîntului, populaţia a fost masacrată, iar pe

---

[1] Îmbrăcăminte uşoară, viu colorată (n.t.).

ruinele orașului negustorii au întemeiat o fortăreață împrejmuită cu un zid de lut, în spatele căruia s-au simțit deodată la strîmtoare în momentul cînd în jurul lui au început să sune tobele, iar războinicii băștinași, înfuriați de atacul mișelesc și brutal al cotropitorilor, s-au regrupat în pădurile din preajma Bataviei.

Dar negustorii și aventurierii olandezi n-au luptat numai cu tunurile. Ei au făcut uz și de arma politică, pe care au mînuit-o cu multă pricepere, izbutind să-i ațîțe pe stăpînii feudali unul împotriva celuilalt. Ei au știut tot atît de bine să-i cumpere și, cu toată bunăvoința, să le dea posibilitatea de a stoarce îndoit vlaga propriului lor popor, cu singura condiție de a plăti fără întîrziere taxele către noua Societate a Indiilor Orientale, care dispunea la Java de armată, justiție și legi proprii.

Fortăreața Batavia a continuat să înflorească, iar negustorii să pătrundă tot mai adînc în interiorul țării. Astfel, fortăreața s-a transformat într-un port, iar portul a devenit curînd capitala țării, în care s-au îngrămădit din ce în ce tot mai mulți oameni dispuși să se stabilească aici, în ciuda climei nesănătoase, pentru a strînge avere înainte de a fi secerați de frigurile palustre, ucigătoare. Și, slavă domnului, la Batavia banul și moartea și-au celebrat din plin triumful. Dar, pentru că despre morți nu se vorbește, în schimb bogații și cei vii sînt ridicați în slava cerului, asaltul aventurierilor n-a contenit, iar oamenii au început să se îmbogățească în asemenea măsură, încît cu timpul au putut să se mute din Batavia mai adînc în inima țării, pînă la poalele munților, unde adierea vîntului binefăcător face aerul mai respirabil. La Batavia au rămas numai firmele comerciale, chinezii și băștinașii indonezieni. Pînă în zilele noastre, vilele elegante din Djakarta se află departe de mare.

Marchizul de Bougainville[1], care a sosit la Batavia în anul 1766, arată în însemnările sale : „Orice european, obişnuit cu cele mai mari metropole, ar rămîne uimit de splendoarea cartierelor mărginaşe ale acestui oraş. Sînt cartiere bogate în clădiri impunătoare, avînd grădini îngrijite cu mult gust şi de o curăţenie caracteristică tuturor ţinuturilor olandeze. Nu ezit să afirm că Batavia se apropie de măreţia Parisului..."

Cu totul alta însă a fost situaţia în port. Aici vasele franceze n-au fost întîmpinate cu prea mare entuziasm, deşi echipajele lor erau grav bolnave şi flămînde, iar spiritualul marchiz a putut să constate că hărţile întregului arhipelag erau cu bună ştiinţă măsluite de către negustorii olandezi, pentru a împiedica pătrunderea pe acele meleaguri a corăbierilor străini. Ţara mirodeniilor trebuia apărată cu străşnicie...

Fireşte, în oraş domnea bunăstarea. Marchizul scrie cu admiraţie despre un anume preot Mohr, care, după spusele localnicilor, era „un bărbat cu o avere de multe milioane". Averea, de bună seamă, nu fusese agonisită de slujitorul domnului prin milă creştinească, ci prin comerţul pe care îl practica aici cine vrei şi cine nu vrei, pe spinarea populaţiei indoneziene. Societatea Indiilor Orientale aplica băştinaşilor pedepse care l-au înspăimîntat pînă şi pe cutezătorul marchiz : „Pentru păcatele cele mai puţin grave sînt aplicate pedepse aspre şi e demnă de toată admiraţia răbdarea cu care javanezii îndură aceste torturi barbare".

Torturile şi masacrele populaţiei băştinaşe, pe de o parte, lăcomia fără margini a Societăţii Indiilor Olandeze, care nu urmărea decît realizarea de profituri cît mai mari, refuzînd să-şi plătească proprii slujbaşi, pe de altă parte, au dus la situaţia că, în sînul societăţii, funcţionarii olandezi

[1] Louis-Antoine de Bougainville (1729—1811), care în anii 1766—1769 a condus prima expediţie franceză în jurul lumii (n.t.).

au început să cîştige pe cont propriu sume uriaşe. Fiecare vas care transporta mărfuri spre Europa ducea în acelaşi timp şi contrabanda personală a funcţionarilor societăţii.

Curînd, europenii au început să se stabilească definitiv în Java, deoarece din patrie li se trimiteau cu regularitate corăbii încărcate cu fete din orfelinatele olandeze. Bărbaţii aşteptau nerăbdători în port sosirea unui asemenea transport şi această marfă neobişnuită era ridicată cu o asemenea repeziciune, încît bietele fete abia apucau să-şi vină în fire. În afară de aceasta, exista şi posibilitatea de a cumpăra sclave : la preţ erau mai ales femeile frumoase din Celebes şi Bali, iar tîrgurile de sclavi, ce aveau loc cu regularitate, nu veneau decît să întregească imaginea modului de viaţă din Batavia.

De aceea nu trebuie să ne mire de loc faptul că domnul Steck, despre a cărui călătorie la ecuator am mai amintit, a fost atît de entuziasmat de cele văzute aici acum o sută de ani, descriind cu lux de amănunte cum, imediat la intrarea în port, se aflau două clădiri mari de piatră, foarte necesare : una era administraţia vamală, iar cealaltă o casă de toleranţă. Pesemne domnul Steck denumeşte Batavia „Perla Orientului" tocmai pentru această practică amplasare a celor două „instituţii necesare".

Încă de pe atunci, acum o sută de ani, oraşul era străbătut de un mare canal, iar străzile semănau cu bulevardele europene ; în canal se scăldau chiar şi cucoanele olandeze, pînă cînd s-au stabilit în vile cu apă curgătoare. Acest canal mai există la Djakarta pînă în zilele noastre ca o moştenire a trecutului şi el îşi are şi acum însemnătatea şi semnificaţia lui deosebită. Ştiu că nu e drept şi nici frumos să istoriseşti despre un oraş străin lucruri neplăcute, cu atît mai mult cu cît aici, la Djakarta, sînt şi lucruri frumoase, dar, vă asigur, va veni şi rîndul acestora, iar despre canal nu pot să păstrez tăcerea, deoarece este indisolubil legat de viaţa Djakartei şi va mai trece probabil destulă vreme pînă

cînd orașul va putea fi reconstruit în așa fel, încît și oamenii de rînd să aibă în casă apă curgătoare.

Căci nu trebuie să uităm că în acest oraș cu o populație de trei milioane de suflete nu sînt numai magazine comerciale sau vile elegante și că majoritatea covîrșitoare a oamenilor locuiește în căsuțe din rogojini, în așa-numitele camponguri, care de altfel sînt foarte practice și se construiesc cu multă ușurință, dar cărora le lipsește esențialul : apa. Așa se face că zilnic se repetă aici același tablou : în centrul orașului, pe strada principală, unde se află canalul cu apă tulbure, gălbuie, în care se scurg neîncetat zoaiele din casele înconjurătoare, pentru că altă canalizare nu există, se adună în fiecare dimineață femeile pentru a spăla rufele și a se scălda. Seara, după muncă, locul lor este ocupat de bărbați, care cu vizibilă voluptate se stropesc cu apa urît mirositoare, după cum în timpul zilei femeile își dezgolesc umerii rotunzi și frumoși, fie că se aruncă în apă în sarong sau se stropesc îmbrăcate. Tot aici se scaldă și copiii, iar mamele își îmbăiază noii-născuți, în timp ce străinul neinițiat stă și privește înmărmurit acest spectacol, făcînd următoarea reflecție : oare cîte boli conține aici fiecare picătură de apă ? Mai tîrziu, însă, înțelege că toată povestea aceasta e ca un fel de vaccinare în masă și, dacă copilul rezistă de mic, înseamnă că nu se mai prinde de el toată viața nici un fel de boală. Cu această apă frumoasele femei băștinașe își clătesc gura, iar oameni în toată firea adună cu deosebită grijă mîzga depusă pe piatra de pe mal și-și curăță cu ea dinții. Printr-o ciudată coincidență, peste această scenă strălucea reclama luminoasă a pastei de dinți „Pepsodent".

În aceste scursori sînt spălate și rufele. Mai întîi, ele sînt înmuiate în apa gălbuie, apoi sînt izbite cu putere de malul de beton al canalului. Noi, care tocmai intenționam să ne dăm lingeria de corp la spălat, am stat și am privit foarte dezorientați acest interesant spectacol. Pînă la urmă, însă, n-am avut încotro și am început să ne con-

vingem unul pe altul că rufele noastre vor fi spălate cu apă mult mai curată. Ne-am mințit reciproc ; nici pînă azi nu știm unde au fost spălate, dar un lucru e cert : cămășile erau destul de albe și, înainte de toate, bine scrobite, iar noi, încetul cu încetul, ne-am obișnuit cu ele. De altfel, în Orient e valabil proverbul indian că apa vînturată de șapte ori e curată.

Nu toate străzile din Djakarta au cîte un canal ; în schimb, toate sînt străjuite de o parte și de alta de arbori, cu excepția centrului orașului și a cartierului chinezesc, unde nu se zărește nici un petic de verdeață. Pe cît se pare, comerțul disprețuiește verdeața, pe care o consideră un lux inutil, iar în preajma băncilor și a societăților comerciale nu întîlnești nici măcar un strat cu flori ; în schimb, aici domnesc veșnic animația, zarva și strigătele, așa cum se cuvine într-un loc unde se naște banul. Cu toate că străzile Djakartei sînt înțesate cu automobile de toate mărcile (de ce n-am spune că ne-a cuprins un sentiment de mîndrie cînd am văzut și mașini de producție cehoslovacă ; mai cu seamă mașinile sanitare provin în cea mai mare parte de la uzinele *Skoda)*, principalul mijloc de locomoție rămîne aici betia [1], o tricicletă cu o băncuță lată pentru două persoane în față, în timp ce în spate pedalează de zor betiacul, pe jumătate gol. Betiacii constituie o breaslă aparte, se întrec în zel atunci cînd îți oferă serviciile lor, nu țin seama de nici o ordine sau regulament, iar, în cele din urmă, cînd unul dintre ei izbutește să vîneze un pasager, ceilalți nu i-o iau în nume de rău, chiar dacă i-a dus pe toți de nas, lăsînd pe neașteptate din preț. De altfel, la înghesuială și ceilalți procedează la fel. Cumplită e lupta pentru un pumn de orez printre acești năpăstuiți ai orașelor indoneziene, care trebuie să muncească din greu toată ziua ca să aibă seara cu ce

[1] Un fel de ricșă (n.t.).

plăti chiria, destul de ridicată, proprietarilor de betia și, totodată, ca ei înșiși să nu moară de foame. Betiacii sînt toți băieți foarte tineri, care, așa cum ni s-a spus, nu apucă o vîrstă prea înaintată, fiind răpuși de timpuriu din pricina surmenajului. Așa se face că ne-am urcat foarte rar în trăsurica lor și de fiecare dată cu un sentiment de oarecare jenă. Totuși, vă rog să mă credeți că uneori te apucă disperarea cînd vrei să te plimbi prin oraș și ești urmărit de strigătele lor, fără a mai vorbi de faptul că numai privirile pline de uimire ale betiacilor (lăsînd la o parte faptul că e păcat să le reziști) te fac să le accepți oferta ; căci unde s-a mai pomenit ca un european să circule aici pe jos ? Pe urmă, ne-am dat singuri seama că nu e bine să umbli pe jos, dacă vrei, ca toți oamenii de la tropice, să faci numai atîtea mișcări cîte sînt absolut necesare. Bineînțeles că, dacă vrei să cunoști toate miresmele și freamătul orașului nou, trebuie neapărat să te plimbi pe jos. Abia atunci îți dai seama cît de mari sînt parcurile Djakartei, unde, ca pretutindeni în întreaga lume, băncile sînt ocupate de îndrăgostiți, iar guvernantele se joacă cu copiii ce le-au fost încredințați. Tot pe jos trebuie să umbli ca să cunoști aspectul oribil al catedralei gotice din Djakarta, construită mai recent și sărăcită de orice frumusețe, ca de altfel tot ce era destinat coloniilor. Constructorilor nu le-a convenit să zidească turnurile gotice din piatră și le-au turnat, pur și simplu, din metal, inclusiv capitelurile și garguiele, prin care se scurge apa de pe streașină. Îngrozitor ni s-a părut acest gotic de fier, ce aduce mai curînd a acoperiș făcut din gratii decît a turn de catedrală. Seara, deasupra lui strălucesc luminile de neon, la fel ca la intrările cinematografelor.

În Djakarta veți mai întîlni cîteva case clădite în vechiul stil olandez, s-au mai păstrat pînă în zilele noastre palatele albe ale colonizatorilor de demult, în care acum își are reședința președintele Indoneziei, mai puteți vedea cîteva

clădiri comerciale cu mai multe etaje și magazine europene scumpe și anoste, cu mărfuri de proastă calitate, destinate, firește, coloniilor. Numai că de cîțiva ani aceste colonii nu mai există, iar deasupra Djakartei fîlfîie maiestuos steagul roș-alb al Republicii Indonezia.

Magazinele europene nu se bucură de prea mare căutare... Europenii sînt din ce în ce mai puțini, și chiar cei care au mai rămas preferă să-și facă cumpărăturile la bazare, în prăvăliile indienilor, chinezilor sau indonezienilor. Interesant, aici mărfurile sînt mai ieftine, iar omul practică un fel de sport al cumpăratului, pentru că-i oferă un prilej de conversație unic. Am regretat grozav că nu cunosc limba, pentru a putea prelungi cît mai mult tocmeala ; cu sistemul meu simplu de a cumpăra am pierdut și eu și vînzătorul o distracție atît de interesantă. S-a văzut nevoit, sărmanul, să alerge tăcut după mine și să-mi arate pe degete cît mi-a lăsat din preț. La jurămintele pline de farmec și culoare, prin care negustorul îți dă a înțelege că pierde și că afacerea pe care-o face cu tine îl ruinează, a trebuit, din păcate, să renunțe.

Djakarta are cartiere de vile și cartiere de camponguri, străzi late și străzi înguste, prin care cu greu se strecoară un vehicul, dar, privit în ansamblu, orașul face impresia unui uriaș furnicar vesel și e cu neputință ca cineva să nu-l îndrăgească, deși are o climă nu prea sănătoasă. Clima îi supără însă numai pe europeni și, zău, nu e de mirare că aerul de aici li se pare înnăbușitor. Numai că se pune întrebarea : cine-i silește astăzi pe foștii stăpîni să mai rămînă ? Băștinașilor, clima de aici nu numai că nu le dăunează, ci dimpotrivă, le priește de minune. Și fiindcă la Djakarta indonezienii sînt la ei acasă, socotesc că cel mai bun lucru pe care l-ar avea de făcut foștii stăpîni ar fi să aibă înțelegere pentru climatul care, de altfel, domnește în toate fostele și actualele colonii, și să caute cît mai repede drumul spre casă. *Slamat dialan !* Drum bun !

M.I. 1230

CAPITOLUL AL OPTULEA

este închinat comerţului — cu alte cuvinte descrierii bazarelor şi a forfotei ce domneşte aici, aromelor şi legilor tainice ale negoţului. În încheiere, cititorul va afla cîte ceva despre negustorii ambulanţi, despre modul lor original de a se face remarcaţi şi, în sfîrşit, va căpăta cîteva scurte dar preţioase învăţăminte despre felul în care se construieşte o casă.

A cunoaşte ritmul de viaţă, dar şi gustul şi aroma oricărui oraş din Orientul Apropiat sau Îndepărtat, presupune, neapărat, o temeinică şi amănunţită cercetare a bazarelor. De aceea şi aici, la Djakarta, nu ne rămîne altceva de făcut decît să ne strecurăm prin ulicioarele strîmte şi ticsite ale acestor bazare, chiar dacă aspectul lor constituie un flagrant şi, aş zice, nedrept contrast cu restul oraşului, care, întins în cîmpie la umbra palmierilor şi a eucalipţilor, se dezvoltă şi înfloreşte în toate direcţiile.

Te pomeneşti că, pînă la urmă, prietenii noştri indonezieni ne vor lua în nume de rău faptul că n-am descris cititorului ceea ce lor li se pare mai interesant, să zicem, de pildă, clădirea poştei centrale sau gara impunătoare, palatul radiodifuziunii sau clădirile înalte ale băncilor şi societăţilor comerciale. Într-adevăr, toate acestea există la Djakarta şi mai sînt aici multe alte clădiri frumoase, ascunse printre grădini tropicale cu vegetaţie luxuriantă, din care se văd strălucitoare numai acoperişurile roşii de olane şi unde, pe balcoane, tolănit în şezlonguri, te poţi lăsa pradă unui fericit *dolce farniente* (dacă îţi dă mîna).

Dar n-avem încotro. Adevăratul puls al orașului îl dau totuși bazarele. Iar la Djakarta ajunge, de pildă, să te repezi pînă la Pasar Bar – ceea ce în limba noastră înseamnă Bazarul Nou – pentru a-ți face o imagine despre tot ce vrei și trebuie să vezi. Nu știu în ce împrejurări a ajuns acest bazar la cinstea de a purta numele de „Nou". Nu pot să-mi închipui cum ar putea să arate un bazar vechi, pentru că – sincer vă spun – nici în acest bazar noul nu se face în vreun fel remarcat ; în schimb, spațiul lui strîmt adăpostește atîtea dughene și tarabe, atîția oameni, negustori și vînzători ambulanți, încît îți iau vederea și graiul.

Firește, am văzut în Occident mari magazine universale, în care, sub același acoperiș, poți cumpăra tot ce dorești ; ba am văzut chiar, la Rotterdam, un magazin în care autocamioane încărcate urcau pe o pantă specială de beton pînă la etajul al șaptelea, de unde mărfurile erau apoi coborîte de la un etaj sau altul, după necesități ; recunosc că un asemenea magazin, în care poți obține orice – de la automobil pînă la minge pentru copii și de la jartiere de damă pînă la cupe de șampanie – e un lucru grozav ; dar, în comparație cu bazarul, nu înseamnă totuși nimic. Bazarul nu e o simplă îngrămădire de dughene și prăvălioare, ci, în primul rînd, un uriaș amalgam de oameni, de mirosuri, de strigăte și culori. La Pasar Bar puteți, de asemenea, obține absolut tot ce vă poftește inima : de la bretelele cu cusături, după modelul casei de modă *Andreas Hofer* din Tyrol, pînă la mașinile de scris uzate, de la portocalele verzi pînă la guma de mestecat, de la statuetele din lemn încrustat pînă la pălăriile de paie. Aici puteți cumpăra la fel de bine o minge de fotbal, ca și statueta unei zeități chinezești, o brățară indoneziană, ca și un lanț vechi și ruginit. Dar, nici în aceasta nu constă adevăratul farmec al bazarului. Puteți cumpăra aici, după bunul plac, de la venerabilul indian care vă dă de înțeles că știe ce-i

nirvana și că el practică negoțul numai în măsura în care e obligat să suporte această reîncarnare [1], după cum puteți cumpăra de la preaserviabilul chinez, care la fiecare mișcare a mîinii face o plecăciune de politețe, fără să uite însă că, pînă la urmă, tot trebuie să vă tragă de mînecă, pentru că așa e legea comerțului. Mai puteți cumpăra și în magazinele în care încîntătoarele fete indoneziene vă determină să stați mult și să alegeți cu migală, pentru ca, în cele din urmă, în conversația care își pierde caracterul comercial să intervină o distinsă matroană cu părul cărunt, spre a vă prezenta o notă de plată. Puteți, de asemenea, intra în tratative comerciale cu țăranul indonezian, pe jumătate dezbrăcat, care, în această hărmălaie de strigăte și urlete, șade tăcut și nemișcat, ținînd în față un coșuleț cu fructe ; sau puteți să vă interesați de statueta din lemn incrustat, oferită spre vînzare de un bătrîn uscățiv, care cu vădită amărăciune încearcă să vă convingă că-și vinde ultimul exemplar și că o asemenea piesă nu va mai fi nicicînd cioplită. Dar abia ați cedat insistentei lui pledoarii și ați cumpărat acest unicat, că iscusitul negustor vă despachetează, cu o firească dezinvoltură, o altă statuetă, aidoma, și începe să vă demonstreze din nou că are de vînzare de data aceasta într-adevăr un exemplar unic, fără asemănare. La bazar se află în elementul lor și filateliștii, cărora surîzătorul chinez și fiul acestuia, proprietarii unei mici prăvălioare cu timbre poștale, le oferă deopotrivă, cu aceeași insistență, timbrele cu capul lui Franz-Iosef, ca și timbrele mari, viu colorate, din țările Africii de Sud. În fața acestor timbre, vizitatorul își dă mai bine seama ce înseamnă o țară situată la marginea

[1] Budismul a formulat dogma despre reîncarnarea sufletelor — în om, animal, plantă — în funcție de felul cum a trăit omul în „reîncarnările" anterioare. Această dogmă a budismului este un mijloc de subjugare spirituală a oamenilor muncii, de împăcare cu greaua realitate (n.t.).

mării, şi cît de complicat şi variat e comerţul între Java şi lumea întreagă. Tot aici, la bazar, puteţi să vă comandaţi la minut o dantură falsă sau să cereţi să vi se monteze pe un dinte sănătos o coroană de aur, ca să arătaţi mai distins!

Dar, credeţi-mă, nici cele spuse pînă acum nu surprind încă adevăratul farmec al bazarelor. Farmecul lor stă, în primul rînd, în faptul că aici puteţi cumpăra orice, pînă vi se urăşte de cumpărat şi, în acelaşi timp, să nu cumpăraţi nimic. Da, în aceasta constă marea voluptate pe care oricine şi-o poate îngădui cu prisosinţă. Vă plac baticurile fine chinezeşti? N-aveţi decît să vă opriţi în faţa prăvălioarei, şi amabilul chinez, veşnic surîzător, se grăbeşte, cu mii de temeneli, să vă arate marfa lui. Şi, vă rog, nu cotrobăiţi în grămada de mărfuri la întîmplare, ci luaţi batic după batic, priviţi-l în bătaia luminii, comparaţi culorile, strîngeţi şi frecaţi mătasea între degete, scuturaţi-o! Negustorul vă va privi tăcut şi va simţi aceeaşi mulţumire ca şi dumneavoastră. Apoi, puneţi toate baticurile înapoi în grămadă şi plecaţi liniştit. Negustorul consideră gestul ca un lucru cît se poate de firesc. E drept că şi în Europa puteţi ieşi dintr-un magazin cu mîna goală, fără să fiţi neapărat înjuraţi, dar simţiţi parcă în subconştient cam ce gîndesc în urma dumneavoastră vînzătorii. În Europa vînzătorii sînt supuşi unui complicat sistem de educare, pentru a se purta cuviincios chiar şi cu clienţii care nu cumpără nimic. Aici, însă, ei simt o nespusă bucurie atunci cînd cumperi, şi bucuria aceasta consfinţeşte rostul însuşi al vieţii lor. Nu eşti obligat să cumperi nimic; nu cumperi tu, cumpără altul...

La început, ai noştri se simt oarecum jenaţi şi cumpără, măcar de ochii lumii, un fleac oarecare; nu trece însă mult timp pînă cad şi ei victimele pasiunii de-a ţine în mînă sau de-a pipăi tot felul de mărfuri. Aşa se explică de ce intră pînă şi în prăvălioarele de încălţăminte şi ma-

rochinărie, care aici sînt înşirate la rînd, dar unde, fireşte, dimensiunile pantofilor sînt mult prea mici pentru picioarele noastre, cercetează cu atenţie formele, ciocănesc tălpile, se uită la cel puţin zece modele de poşete, pentru ca pînă la urmă să plece senini, aşa cum au venit, şi să intre imediat în prăvălia alăturată, care nu se deosebeşte cu nimic de cea dinainte. Aici veţi înţelege că la bazar fără alegere nu se poate cumpăra decît pîine sau o bucată de carne, pentru că în cazul acesta n-ai ce alege, iar de mîncat trebuie să mănînci. Celelalte lucruri nu eşti însă obligat să le cumperi ; mersul după cumpărături constituie aici o voluptate aparte, aş zice foarte asemănătoare cu dragostea : abia după un timp de dulce ezitare şi cuvenită nehotărîre omul ajunge cu bine la ţel. Ei, dar cînd s-a hotărît să cumpere, ştie, cel puţin, că a cumpărat lucrul cel mai bun şi la preţul cel mai convenabil. Cu impresia aceasta rămîne, fireşte, pînă în clipa în care, la celălalt capăt al bazarului, descoperă că aceeaşi marfă se vinde cu cîteva rupii mai ieftin. Şi, întărîtat parcă de această zdrobitoare constatare, se avîntă cu şi mai multă înverşunare în căutarea celui mai bun şi mai ieftin obiect, ca jucătorul de ruletă, care stă şi pîndeşte de-o veşnicie clipa în care va da lovitura cea mare şi va sparge banca.

Aşa cum am mai spus, majoritatea prăvăliilor se află aici în mîinile chinezilor, în timp ce indonezienii îşi desfac numai produsele ţărăneşti, fructele şi alunele. O dată am cumpărat o pungă cu arahide, care, de altfel, e produsul cel mai ieftin. Pentru un bănuţ, pînă şi puiul de indonezian capătă un cornet plin, cu vîrf. Pentru un asemenea cornet un vînzător de pe una din străzile Djakartei ne-a cerut o jumătate de rupie. Generoşi, i-am dat o rupie întreagă, cu convingerea că vom binemerita cel puţin un chiot de bucurie în semn de recunoştinţă. Dar s-a întîmplat ceva cu totul neprevăzut. Negustorul a apucat rupia între două degete şi, făcînd mare tam-tam cu rîsu-i zgomotos,

a început s-o fluture, arătînd-o celor din jur. Vînzătorii s-au pornit pe un rîs nebun, uitîndu-se la noi cu compătimirea pe care de obicei o acorzi oamenilor săraci cu duhul. Pentru că aici numai un nătărău dă prețul cerut de negustor și numai un prost fără pereche mai dă, pe deasupra, încă o jumătate de rupie.

Firește că nu toate bazarele sînt la fel. La Djakarta, însă, numai la Pasar Ikan puteți vedea dughene și tarabe ce se deosebesc oarecum de celelalte bazare și aceasta pentru faptul că se află situat în preajma portului și că se vînd aici, cu precădere, lucruri de proveniență marină.

Pasar Ikan oferă înmărmuritului trecător pești cu tot soiul de mirosuri urîte, care nu se deosebesc, de fapt, cu nimic de alte mirosuri pescărești, dar care aici sînt mai puternice tocmai din pricina căldurii tropicale ; se mai pot cumpăra la acest bazar sute de kilograme de oase de sepia pentru canari (nu văd cum s-ar putea vinde vreodată, în întreaga lume, cantitatea de oase ce zace aici) ; amatorii mai pot obține cele mai diferite specii de scoici, stridii, corali, bureți de mare, broaște țestoase bineînțeles, pui de crocodili împăiați și tot felul de șopîrle mari, de asemeni împăiate, pe lîngă multe alte jivine acvatice și terestre. Din broaștele țestoase se fac lămpi, din șopîrle puteți obține, la comandă, niște pernițe. Forme din cele mai fantastice capătă diferitele cutii lipite cu scoici și corali, dulăpioarele și oglinzile îmbrăcate în cochilii de stridii, și încă multe alte obiecte pe care Pasar Ikan le oferă spre vînzare. Nu ne rămîne decît să le enumerăm : evantaie din piele de bivol, pieptene, ace de păr, sacoșe, portofeluri, geamantănașe, cîrlige de pescuit, rame pentru fotografii... În afară de asta, se mai vînd aici, la fel ca pretutindeni în Djakarta, vestitele *krupuk,* un fel de gogoși turtite din cocă vopsită, după cum puteți cumpăra un soi de salată de languste tocate, sau alte ciudățenii, cum ar fi de pildă *sava,* niște fructe ce aduc cu cartofii noștri, dar sînt dulci

ca perele ; fireşte, nu lipsesc nici cunoscutele *klapa*, adică nucile de cocos. Dar, printre toate curiozităţile de aici, lucrul cel mai deosebit ni s-a părut a fi hîrtia indigenă de împachetat : nişte foi de bananier, tăiate şi împăturite cu multă grijă. Comerţul cu această marfă prezintă avantajul că-l poate oricine practica, deoarece în Java bananierii cresc unde vrei şi unde nu vrei.

Interesantă la Pasar Ikan e şi prezenţa adevăraţilor pescari – nişte bărbaţi cu feţe întunecate, purtînd pe cap ciudate pălării de paie înalte şi ţuguiate. Cu ajutorul unor prăjini, ei îşi conduc sampangurile – nişte bărcuţe mici – sau rahurile – nişte bărci mari – cu care pot ieşi şi în larg, deoarece au multă stabilitate şi nu se răstoarnă nici la valuri mari. Rahurile au şi pînze, e drept, găurite, dar viu colorate, şi sînt prevăzute cu o asemenea chilă, încît pot trece cu uşurinţă prin locurile mai puţin adînci şi peste bancurile de corali.

Aci se şi termină, de altfel, oraşul propriu-zis şi încep cartierele de camponguri, cartierele căsuţelor din rogojini de bambus şi foi de palmieri, a căsuţelor fără ferestre şi fără uşi, aşa cum s-au construit pe aceste meleaguri de cînd lumea, pentru că nimeni n-a născocit încă un material mai bun şi mai ieftin decît foile de palmier şi bambusul. Să construieşti un campong nu e lucru greu. Mai întîi îţi cumperi patru grinzi şi patru pereţi împletiţi, care se găsesc de gata. Priviţi ! Chiar în clipa asta, prin faţa dumneavoastră păşeşte pe stradă o rogojină uriaşă. La o privire mai atentă veţi observa că această rogojină are jos, pe pămînt, două picioare de culoare cafenie şi, după un studiu şi mai amănunţit, veţi constata că sub rogojină păşeşte un om. Pe scurt, această rogojină reprezintă unul din pereţii viitoarei dumneavoastră case. Acoperişul însă trebuie să vi-l confecţionaţi singuri, din foi de palmier, pentru că acesta nu se găseşte de vînzare la bazar.

O menţiune cu totul aparte merită negustorii ambulanţi, deoarece în peisajul viu colorat al marelui oraş tropical ei constituie o castă deosebită. Îi recunoaşteţi după sunete. Vînzătorul de zarzavaturi bate cu o scîndurică în cobiliţa de lemn, de ale cărei capete atîrnă cîte un coş greu încărcat cu morcovi, salată sau un soi de varză specială. Vînzătorul de preparate culinare sau, mai bine zis, restauratorul ambulant, are şi el sunetele lui specifice, cu care comunică opiniei publice că e gata să servească excelentul orez *nasi*. El îşi poartă tot restaurantul pe umeri, agăţat de-o cobiliţă. Întreaga întreprindere se compune dintr-o sobiţă mică de tablă, încălzită cu mangal, şi dintr-o magazie de materie primă ce atîrnă la celălalt capăt al cobiliţei. Aceasta mai are de obicei o serie de scobituri pentru a adăposti tot felul de solnicioare cu sare, piper şi boia de ardei. Cum s-ar zice, condimentele. Restaurantele ambulante le veţi întîlni în special la marginea trotuarelor, înconjurate de indivizi care, aşezaţi turceşte, stau şi mănîncă liniştiţi orezul servit pe foi de bananier, cu aerul unor oameni foarte satisfăcuţi.

Cred că nu mai e nevoie să vă spun că vînzătorul de îngheţată sună din clopoţel. E un obicei încetăţenit în întreaga lume, şi, fără îndoială, ar fi încălcată o lege tainică, universală, dacă, de pildă, vînzătorul de îngheţată ar claxona. Fierarul ambulant atrage atenţia asupra lui cu un fel de uruitoare de tinichea, în timp ce cizmarul foloseşte, pentru acelaşi scop, o cutie de lemn care emite sunete caracteristice. Lustruitorul de ghete foloseşte clasica bătaie cu peria în lădiţa de lemn... N-am reţinut sunetele pe care le fac vînzătorii de mături, care sînt foarte numeroşi la Djakarta. Mişună prin oraş cu zecile, iar dimineaţa, cînd depozitul lor e încărcat, sînt de-a dreptul înecaţi în noianul de mături, perii şi tot felul de ştergătoare de praf cu forme din cele mai bizare. Nu mai puţin impozanţi arată vînzătorii vaselor de lut, dar mai ales cei care duc în spi-

nare oalele uriaşe pentru apă. Şi toţi aceşti oameni străbat oraşul în lung şi în lat cu o viteză ce te uimeşte. În cele din urmă, îţi dai seama că pasul lor grăbit nu coincide cu graba, ci cu necesitatea. Cobiliţa elastică ce joacă pe umerii vînzătorului îl sileşte să meargă cu pas mărunt şi grăbit, iar vinele-i încordate şi noduroase de la picioare dovedesc ce povară îngrozitoare atîrnă pe umerii bărbatului al cărui chip e umbrit de borurile late ale pălăriei de paie.

Nici în timpul nopţii nu amuţeşte freamătul şi forfota pe străzi ; vînzătorii de limonadă, de gheaţă, fructe şi ţigări nu se duc nici noaptea la culcare. Dar, mai cu seamă, nu se duc să se culce betiacii, care, neavînd oricum unde să-şi pună capul, zac ghemuiţi pe unde apucă, în ricşele lor, dispuşi să se trezească la cel mai mic zgomot şi, cu strigătul lor răguşit de somn, să-şi ofere în orice clipă serviciile.

Toţi stau şi aşteaptă nopţi la rînd să le pice un client, trăgînd nădejdea să ciupească cîteva rupii, ca să aibă a doua zi cu ce cumpăra, ca să poată aduce acasă, o bucată de pîine şi un pumn de orez. Comerţul acesta nocturn nu prezintă nimic interesant : nici obişnuita tocmeală, nici bucuria de a cumpăra. El se caracterizează doar prin grabă, oboseală şi prin tăcerea sfioasă a ţăranilor. Nu e nici măcar un serviciu de noapte la dispoziţia trecătorilor, ci pur şi simplu mizeria, cunoscuta mizerie a oamenilor sărmani.

CAPITOLUL AL NOUALEA

cuprinde o scurtă expunere despre mîncărurile și fructele tropicale, din care va reieși că mărul nostru e mai presus de oricare din fructele exotice. În continuare, este înfățișată viața hotelului și a oamenilor care îl locuiesc și veți vedea că, pînă la urmă, autorul va trebui să se mulțumească cu societatea micuței șopîrle, căreia aici i se spune titiac.

Am putut constata că oamenii de la noi se interesează mai puțin de înălțimea munților și de plantele cărora le priește clima javaneză și preferă să afle mai curînd cîte ceva despre bunătățile pe care le-am mîncat acolo. Nu consider întrebarea nelalocul ei. Citind niște vechi însemnări de călătorie, am descoperit în ele nu puține mențiuni despre mîncăruri. Astăzi, ce-i drept, problema aceasta e abordată mai rar. Unii călători contemporani au impresia că sarcina lor e de a vorbi, cu precădere, despre situația socială a țării respective, uitînd cu desăvîrșire că alimentația constituie un fenomen cu un profund caracter social.

Îmi amintesc cît de atrăgător ne-a povestit odată profesorul Zdenek Nejedly [1] despre bucătăria mamelor noastre și cu cîtă înțelepciune ne-a demonstrat atunci că sosurile cehe erau o expresie a sărăciei și, în același timp, a inventivității bucătăreselor care găteau zilnic aceeași mîncare —

[1] Președintele Academiei cehoslovace de științe, profesor universitar, cunoscut istoric și critic de artă.

knedliky[1], dîndu-le de fiecare dată un alt gust cu ajutorul diferitelor sosuri.

Hrana indoneziană vă va spune despre poporul vestitului arhipelag mai mult decît v-ați fi închipuit la prima vedere. Firește, baza bucătăriei o constituie și aici – la fel ca pretutindeni în Orient – orezul. Dar cum au știut chinezii să dezvolte acest element de bază și cum e oglindită în numeroasele și extrem de complicatele lor varietăți culinare străvechea cultură a unei țări bogate ! Față de acestea, bucătăria indoneziană e săracă. Dacă vreți să luați prînzul la un restaurant ambulant, pe marginea unui trotuar, e suficient să întindeți mîna și vînzătorul vă pune pe o frunză de bananier puțin orez, pe care-l stropește cu un pic de sos, apoi așază deasupra o bucățică de carne, pe care o presară cu arahide măcinate, iar la urmă, peste toate astea, toarnă o boia roșie și iute.

La restaurantul oricărui hotel de lux căpătați același lucru, cu singura deosebire că aici veți fi servit nu în palmă, ci într-o farfurie adîncă (ca să încapă mai mult), iar dumneavoastră clădiți singuri peste temelia de orez o serie întreagă de adausuri, după gustul propriu, după pricepere sau după nepricepere. Eu, de pildă, am crezut că preparatul acela roșu, pe care mi l-au adus lîngă orez, era obișnuitul sos și că altceva nu voi mai căpăta. Am luat frumos două linguri, fără să bag de seamă că ospătarul cu pielea cafenie se uită la mine uimit și cu o evidentă spaimă. Dar aici oamenii sînt grozav de răbdători și s-au învățat să satisfacă toate hatîrurile acestor zănatici de europeni. Așa se face că nu mi-a spus nimic, iar eu, liniștit, am băgat în gură o lingură din acest preparat. Oameni buni, nu găsesc cuvinte potrivite pentru a vă descrie ce-am simțit în clipa aceea pe limbă și, mai tîrziu, în fundul măruntaielor. Dacă aș spune că ardeam, ar fi prea puțin. Am avut impresia, în momentul

---

[1] Găluște (n.t.).

acela, că m-am transformat în balaurul din legendă și că vărsam în jur limbi de foc. Drăcia aceea roșie se numește *sambal*, o mirodenie nespus de iute, față de care ardeiul nostru e un copil nevinovat. Nici încercatul indigen nu îndrăznește să pună mai mult ca un vîrf de cuțit.

Mult mai tîrziu am înțeles că lîngă orez nu se servește numai acest diavol, ci încă multe alte feluri de garnituri, și astfel, încetul cu încetul, am învățat să mănînc de două ori pe zi această mîncare, dar avînd de fiecare dată alt gust. Gustul și-l potrivește singur fiecare, în măsura în care știe ce i s-a adus pe masă. Vă recomand, așadar, să turnați mai întîi peste *nasi* – orezul simplu – o lingură dintr-un fel de supă rară de cartofi, după care să adăugați cîteva păstăi și boabe, apoi un fel de zarzavaturi misterioase, pe urmă doi ardeiași mici de tot, denumiți *cili* – aveți grijă, însă, să nu puneți două linguri, iar dacă totuși ați greșit, nu țipați ca din gură de șarpe, ci lăsați-l pe vecinul de masă să se păcălească și el (ca să nu lăcrimați de unul singur) – după care așezați în vîrf două jumătăți de ou și cel puțin o bucată de pește. Mai mult ca sigur, vi se va servi și undelemn de soia, așa că frecați toate acestea cu nădejde (în definitiv, pentru ce vi s-a pus farfurie adîncă ?) și după aceea adăugați deasupra două bucăți de carne. Mai mult : puneți apoi ceva iute, iar lîngă farfurie pregătiți-vă cîteva turte de *krupuk*. Cam asta ar fi totul, în linii mari. Amestecați bine movila din farfurie, pentru că ar fi nedrept să nu îmbinați toate aceste gusturi la un loc și, dacă îmi îngăduiți să vă dau un sfat, nu disprețuiți farfurioara cu arahide tocate și presărați-le peste acest amestec. Veți vedea cum vă ajută să înfulecați și *cili* și *sambal*. Și acum, poftă bună ! Ar mai fi de dat un sfat : să aveți întotdeauna la îndemînă o banană, din care să mușcați imediat după consumarea acestei mîncări. Ca prin minune, vă dispar pe dată arsurile, pe care aici, oricît v-ați strădui, nu le puteți evita la nici o mîncare, chiar dacă folosiți condimentele cu cea mai mare prudență.

Așadar, asta am mîncat și vă povățuiesc și pe voi, iubiți cititori, să consumați pretutindeni numai preparatele indigene, pentru că alimentația pe care oamenii au descoperit-o cu mii de ani înaintea noastră nu e de loc întîmplătoare. În țările meridionale mîncărurile picante sînt sănătoase și ușor de suportat. Pentru a vă convinge de acest adevăr nu-i nevoie să plecați neapărat la ecuator. Ajunge să vă duceți în sudul Slovaciei și veți constata că acolo gulașul e mai iute și mai piperat decît la Praga. Sudul solicită condimentarea alimentelor, după cum, de altfel, totul miroase aici a condimente și mirodenii.

La Djakarta puteți obține, firește, și hrană europeană. Din păcate, chiar în rîndul delegaților noștri au fost oameni neinspirați, lipsiți de spiritul aventurii, care s-au ținut cu strictețe de *rostbiful* englez și șnițelul vienez, dar aceasta numai spre paguba lor, căci bucătăresele și bucătarii indonezieni au impresia că europenilor, din motive inexplicabile, le place mîncarea lipsită de gust și... de aceea li se pare cît se poate de firesc să prepare zilnic, fără pic de sare și piper, aceleași mîncăruri, dar cu diferite denumiri pompoase, la baza cărora se află o carne de vacă tare ca talpa. După un asemenea fel de mîncare, urmează, ca desert, un îngrozitor *puding* anglo-saxon, bineînțeles creație originală indigenă. Acest gen de alimentație n-are decît darul să stîrnească în om fără rost dispoziții puritane.

Și fiindcă tot vorbim despre mîncare, se cuvine să spunem cîte ceva și despre fructele tropicale. Ni le imaginăm oarecum ca din carte : în fața noastră se află platouri încărcate cu cele mai diferite roade, după care ne lasă gura apă. Într-adevăr, fructele tropicale sînt atrăgătoare prin mărimea, culoarea și aroma lor. Da, în primul rînd prin aroma lor, pentru că aici portocala – în treacăt fie spus, de culoare verde – răspîndește un parfum minunat. Dar, după ce-o cojiți, rămîneți dezamăgiți. Nu e nici acră, nici dulce, nici măcar suculentă. Banana, o știți, are același

gust fad, ca pretutindeni în lume. Se pare că de cele mai multe ori vi se va servi *papaia,* un fruct care aduce la înfățișare cu pepenele nostru verde, dar crește în pom ca perele. Nu e zemoasă, în schimb e leșinător de dulce. Nici *mangoul* nu ne-a prea încîntat, iar de *gurian* – deși se spune că are un gust minunat – nu ne-am atins, deoarece e un fruct cu un miros îngrozitor, care ne-a tăiat curajul să-l consumăm. Pînă la urmă, cel mai bun fruct rămîne tot ananasul, dar și acesta e mai bun conservat. Și pentru ca dezamăgirea dumneavoastră să fie totală, trebuie să vă spun că nici nucile de cocos n-au aici un gust prea faimos, căci, fiind proaspăt culese, conțin prea multă apă. După ce se bea conținutul, nuca se aruncă. Nucile de cocos, așa cum le știm noi, se găsesc foarte rar, pentru că localnicii le socotesc răscoapte și fără gust. Pe scurt, aici la tropice fructul ideal rămîne tot mărul nostru zemos ; acesta e și motivul pentru care un kilogram de mere costă enorm și se găsește cu mare greutate.

Dar, de bună seamă, viața omului nu se compune numai din mîncare, ci și din alte lucruri, pe care mă grăbesc să vi le descriu cu cea mai mare grijă și minuțiozitate. Să luăm, de pildă, hotelul. Pentru a lămuri lucrurile de la început, trebuie să vă spun că în sud oamenii locuiesc permanent la hotel ; familii întregi, cu copii cu tot, trăiesc aici ani de-a rîndul. E un lux foarte costisitor acest gen de locuințe, dar altfel nu se poate ; singura soluție e să-ți cumperi o casă, care însă te costă și mai scump. De fapt, aici, la Djakarta, hotelul e o stradă întreagă cu căsuțe mici, izolate de restul lumii prin holul de la intrare, în care se află instalat restaurantul. Aceste străzi sînt diferite. Unele sînt străjuite, de o parte și de alta, de arbori și zone de verdeață, altele n-au decît o mică peluză cu flori, iar altele sînt, pur și simplu, niște drumuri prăfuite.

Iar camera de hotel – scuzați, vreau să spun căsuța – se compune în primul rînd dintr-o verandă, piesă de

extremă importanță, în care omul își petrece cea mai mare parte din timpul liber, expus, firește, privirilor curioase ale tuturor trecătorilor. În spatele verandei se află o singură încăpere, în care domnește însă o asemenea zăpușeală, încît n-ai încotro și trebuie să te refugiezi afară. Occidentalii stau aici înfundați în fotolii, cu picioarele pe mese – așa e obiceiul lor – și citesc. S-ar părea că acești englezi și americani sînt cititori pasionați, dar n-am băgat niciodată de seamă că lectura i-ar amuza întrucîtva. Fie că citesc romane extrem de plicticoase, fie că nu reacționează la ceea ce citesc. Anatole France susținea că de cititor depinde ca o carte să fie ternă sau excelentă, palpitantă sau anostă. După părerea lui, șterși și plicticoși sînt de fapt cititorii indiferenți, tolăniți în fotoliile lor. E interesant să-i urmărești pe acești oameni cum își creează mediul de care au nevoie pe aceste verande și ce dexteritate au să nu se intereseze de loc de ceea ce se întîmplă în jurul lor. Sînt încredințat că nici nu se cunosc între ei, decît în măsura în care sînt obligați să se prezinte reciproc cu prilejul tratativelor comerciale. Tăcerea anglo-saxonă e înfiorătoare. Unora li se pare, poate, distinsă, dar eu am simțit în ea o cumplită răceală și o totală indiferență față de aproape. În altă ordine de idei, nu pot decît să-i laud pe acești oameni pentru tăcerea lor. Aici nimeni nu țipă, nimeni nu strigă, nimeni nu rîde. Dar ceea ce mi s-a părut mai ciudat e că nici copiii lor nu scîncesc : pesemne s-au molipsit și ei de același plictis înălțător. Pînă și tinerii căsătoriți stau liniștiți unul lîngă altul, aproape fără să se bage în seamă ; la urma urmei, nici nu văd ce-ar putea face altceva, cînd veranda poate fi ținta privirilor din toate părțile. După un timp, începi să te obișnuiești cu comportarea lor și să tratezi și tu cu aceeași indiferență familiile care își beau ceaiul, își citesc cărțile și răsfoiesc ziarele fără să scoată o vorbă, pe bărbații în vîrstă cu tîmplele cărunte, care stau aplecați deasupra registrelor de conta-

bilitate, în timp ce pe o măsuță alăturată se află fotografiile impunătoarelor soții, pe care acești distinși domni nu le-au mai văzut de un an. La hotel mai stau cuminți și tăcute cîteva familii de indonezieni (așa-numita societate bună, îndrăgostită de stilul de viață occidental), care încearcă cu mult zel să imite ermetismul anglo-saxon, cu totul străin de firea lor, dar care sînt oricînd dispuși să-ți răspundă la salut și să întrețină cu tine o convorbire plină de cordialitate.

Ai noștri se simt aici cumplit de stingheriți de lipsa căldurii umane. Ah, dacă oamenii aceștia s-ar așeza împreună la masă, dacă ar schimba o vorbă la un pahar cu *whisky,* dacă ar rîde la teatru, la cinematograf ! Dar, nimic, nimic din toate acestea... Tăcere și liniște mormîntală, lecturi neinteresante, din cînd în cînd cîte o muzică de jazz în surdină, și asta-i tot. Înainte de miezul nopții dau jos picioarele de pe masă, sting lampa, intră în cameră, se stropesc în spălător cu apă căldicică și se culcă. A doua zi, iar plecarea la birou, iar convorbirile telefonice locale și internaționale, în zăpușeala tropicală... Vă spun drept, m-aș lipsi de așa viață...

De altfel, să stai în noaptea tropicală pe verandă și să privești constelații necunoscute nu e de loc lipsit de interes, cu atît mai mult cu cît, între timp, ești, fără doar și poate, amuzat de zglobiile șopîrle titiac, pe care e cu neputință să nu le îndrăgești. În camera noastră, pe plafon și pe pereți, zburdau vreo cîteva. Prindeau muștele cu atîta dibăcie, încît stăteam și le priveam cu un adevărat interes sportiv. Șopîrla aceasta micuță pare toată străvezie ; numai ochișorii negri și jucăuși îi clipesc într-una, cu neastîmpăr. Stă nemișcată și pîndește. Deodată, hop – și s-a zis cu musca ! Dar, vai, una din ele a sărit după un fluture de noapte și n-a apucat să-l înghită dintr-o dată. O altă șopîrlă se repede să-i ajute, dar, precum se vede, celei dintîi nu-i surîde colaborarea și pe tavan are loc o mică dramă și o mare

încăierare. Fluturaşul era cît pe-aci să scape. Dar, pînă la urmă, s-au săturat amîndouă, şi acum răsuflă uşurate, în timp ce dumicatul le alunecă pe gît încet-încet.

Eu am avut parte de-o şopîrlă nespus de ciudată, care, în loc să vîneze muşte, mă urmărea cu insistenţă seara, în timp ce scriam. Stătea chiar la marginea mesei şi îşi arăta numai căpşorul, ai cărui ochişori mici, ca nişte corali, îmi pîndeau cu grijă fiecare mişcare. Era de ajuns să întorc o filă, ca să se facă nevăzută o clipă, pentru ca apoi să revină şi să-mi ţină companie pînă în momentul în care stingeam lampa. N-am izbutit s-o îmblînzesc nici cu vorba bună, nici oferindu-i muştele cele mai grase. Cu toate acestea, îmi aduc aminte cu plăcere de ea ; uneori chiar cu cuvintele lui Konstantin Biebl :

„De cîte ori la Java, micuţa mea şopîrlă,
Nu te-am luat în mînă, drăguţă titiac,
Te-aud din vis cum gurui pe perete ca o turturea
Afară începe ploaia...“

Da, ai fost drăguţă, fermecătoare, micuţă titiac, mult mai interesantă decît oamenii aceia anoşti şi plicticoşi de pe verandă. Iar ţie, titiac, trebuie să-ţi mărturisesc că în nopţile acelea tropicale mi-a fost tare dor de prietenia şi curiozitatea oamenilor, de obişnuita lor vorbărie.

Da, da, de cîte ori, acolo în sud, n-am dus chiar dorul şedinţelor ! Şi asta, vă rog să mă credeţi, spune mult !

CAPITOLUL AL ZECELEA

În cea mai mare parte filologic, demonstrează cît de complicată e limba javaneză şi cît de simplă e limba indoneziană. În acelaşi timp, cititorul va afla cum sînt primiţi în Java cehoslovacii şi, împreună cu autorul, se va uita — dar asta abia la sfîrşit şi numai în treacăt — după femeile indoneziene.

Pun rămăşag că sînteţi convinşi de un lucru cît se poate de firesc, şi anume că în Indonezia se vorbeşte limba indoneziană şi că Java e locuită de javanezi. Aflaţi însă că lucrurile nu stau tocmai aşa, pentru că în Java trăiesc trei popoare : sundanezii, javanezii şi madurii, şi închipuiţi-vă că în întreaga Indonezie trăiesc încă multe alte popoare, din care însă ne mărginim să le amintim doar pe cele mai mari : batazii din Sumatra şi daiacii din Kalimantam. Şi mai aflaţi că aceşti oameni nu vorbesc indoneziana, că fiecare din aceste popoare are graiul lui ; aşa se face că în Java se vorbeşte javaneza – dar asta, fireşte, în măsura în care nu e folosit ca mijloc de înţelegere graiul sundanez sau cel madur.

Cînd a aflat de treaba aceasta, călătorul nostru s-a înspăimîntat. Nu de alta, dar tot timpul cît a ţinut călătoria a învăţat cu mult sîrg, după un manual special, limba indoneziană, şi împreună cu un alt membru al expediţiei, un muzician, începuse să susţină o conversaţie, pe care ceilalţi din grupul nostru o urmăreau cu invidie. Protagoniştii noştri conversau, aşadar, cu multă dezinvoltură, ajutaţi pe de o parte de manualele pe care le ţineau în mînă, dar, mai

cu seamă, de împrejurarea că cei din jur nu pricepeau o iotă. Aşa se face că muzicianul a putut să-şi întrebe foarte degajat colegul dacă masa e neagră, pentru ca interlocutorul lui să-i răspundă fără întîrziere că e profesor şi poartă cămaşă albă. Luînd act de toate acestea, muzicianul îl informă cu aceeaşi promptitudine că are trei găini şi o casă. Celălalt, fireşte, nu-i rămase dator cu replica şi îi aduse numaidecît la cunoştinţă că i s-a îmbolnăvit copilul. În răspunsul său, oarecum lipsit de logică, muzicianul susţinu că copilul e roşu ; ceea ce l-a făcut pe interlocutor să tragă concluzia că soţia muzicianului e cizmar. Aceasta din simplul motiv că încurcase cuvintele. Muzicianul însă nu băgă de seamă, pentru că era cu o lecţie în urmă. Ce-i drept, amîndoi şi-au cîştigat în felul acesta stima şi respectul celorlalţi membri ai expediţiei, dar numai atît ; pentru că în sinea lor şi-au dat seama că în Indonezia aşa nu vor putea vorbi.

De aceea, cu atît mai mare le-a fost uimirea cînd au aflat că indoneziana nu-i, de fapt, decît o limbă comună de înţelegere şi că în Java puţini sînt cei care o cunosc. Ce le rămînea de făcut ? Să înveţe javaneza. Vedeţi, însă, dragi prieteni, că lucrul nu e chiar aşa de simplu. Pentru că javaneza nu-i una singură ; ea are nici mai mult nici mai puţin decît patru graiuri. Aceste patru graiuri corespund celor patru clase sau caste. De aceea vom avea de-a face mai întîi cu graiul *ngoko,* pe care-l vorbesc oamenii de rînd, şi cu graiul *kromo,* pe care-l vorbesc între ei cărturarii. Spun „între ei", deoarece cu stăpînul atît cărturarul cît şi omul de rînd sînt obligaţi să vorbească în graiul *inggil,* ceea ce nu-l împiedică pe stăpîn să le răspundă acestora în limba lor, adică fie în *kromo,* fie în *ngoko.* Iar la curţile stăpînilor (care s-au menţinut pînă în zilele noastre, cu toate că sultanii nu mai dispun de puterea feudală şi sînt nişte simpli funcţionari), se vorbeşte o limbă cu totul aparte, numită *basa.* Aceste patru graiuri s-au păstrat, în ciuda

faptului că cele patru caste au dispărut o dată cu venirea mahomedanilor. Dar cultura javaneză e atît de veche și de frumoasă, încît oamenii au acceptat mai curînd convertirea la altă religie, decît să-și părăsească ideile și graiurile atît de frumoase și de complicate. Dar să nu vă închipuiți cumva că e vorba de patru dialecte. Nu, aici se vorbesc într-adevăr patru limbi diferite. Dacă în limba păturii de jos din insula Bali *a mînca* se spune *madog*, în graiul păturii mijlocii se spune *daar*, iar în graiul nobililor – *ngadieng*. Și întrucît la Bali cultura e ceva mai complexă decît în alte părți, oamenii folosesc aici alte expresii pentru cuvîntul *a mînca* atunci cînd acesta se referă la animale *(amah)*, după cum cu totul altfel trebuie să mă exprim cînd vreau să dau a înțelege că eu însumi mănînc *(nunas)*.

Am făcut această scurtă incursiune în tainele filologiei, dragi prieteni, animat de dorința de a vă face cunoscută nu numai complexitatea, dar și subtilitatea acestei străvechi culturi. Și acum, imaginați-vă că în fața acestei țări, cu complicații lingvistice de-a dreptul haotice (cele patru limbi amintite sînt cunoscute și în zilele noastre), au ancorat într-o bună zi niște soldați nespus de nătîngi și de grosolani, care, făcînd uz de carabine, au început să impună „sălbaticilor" civilizația lor. Îți vine să roșești numai gîndindu-te la asemenea aberație.

Astăzi, javaneza și graiurile locale sînt folosite numai în limba vorbită sau la descifratul cărților și hrisoavelor scrise în vechiul alfabet, în timp ce noua literatură se scrie în limba indoneziană, adică în malaeză, după cum tot în indoneziană apar și ziarele. Limba aceasta se învață relativ ușor, pentru că n-are nici un fel de gramatică. Binecuvîntată limbă, nu-i așa ? Ce părere aveți, elevi din școlile medii și superioare ? Nu tu gen, nu tu număr, nu tu timp ! Și totuși poți spune orice poftești, bineînțeles prin perifrază. *Om* se spune *orang*, de unde și fireasca deducție că pluralul, adică oameni, se formează prin asociere, deci : *orang-*

orang. Iar dacă *anak* înseamnă *copil*, e limpede că la plural trebuie să spui *anak-anak*. Numai că de scris nu se scrie de două ori ; ar fi de altfel inutil. În presă *copii* se scrie astfel : *anak* [2]. Cu timpurile verbelor lucrurile stau la fel de simplu. Timpul prezent se exprimă prin cuvîntul *acum*, iar timpul trecut prin cuvîntul *ieri*. Dacă *gum* înseamnă *învățător (profesor)*, apoi *învățătoare (profesoară)* se spune *gum perembuan*, adică învățător (profesor)-femeie. Iar dacă *cocoș* se spune *aiam diantan* (ne aflăm în țara luptelor de cocoși, de aceea omul învață cu ușurință acest cuvînt), *găinii* nu rămîne decît să-i spui *aiam betina* (nevasta cocoșului). Ceva mai greu e cu numeralele, pentru că în limba indoneziană, o dată cu numărul, trebuie să rostești neapărat și un cuvînt care redă esența substantivului la care se referă numărul. Așadar, nu e de ajuns să spui : *cinci copii*, ci trebuie să precizezi că e vorba de *cinci oameni-copii*. Cînd e vorba de animale, numeralul e însoțit întotdeauna de cuvîntul auxiliar *coadă*. De pildă, *lima ekor aiam diantan* înseamnă *cinci cocoși ;* tradus literal, însă, se va citi : *cinci cozi de cocoși bărbătești*. Firește, lucrurile acestea par puțin caraghioase și de aceea se învață mai mult din distracție. Altfel, în limba indoneziană pot fi exprimate lucrurile cele mai complicate și e știut că în această limbă apar astăzi deopotrivă cărți tehnice de specialitate, ca și opere filozofice. Aș vrea să-i rog, pe această cale, pe cei de la Universitatea din Praga care se ocupă cu studierea limbii indoneziene să mă ierte că mi-am îngăduit, ca profan, să mă lansez în chestiuni de specialitate. Sînt mîndru, însă, că în țara noastră există oameni care învață indoneziana, pentru că însuși faptul acesta mărturisește cît de mare și de justificat este interesul nostru pentru cunoașterea lumii.

În viața de toate zilele e de ajuns, firește, să cunoști doar cîteva cuvinte ; iar primul pe care l-am învățat cu toții a fost cuvîntul *mulțumesc : trimakasi*. La Java,

înainte vreme, omul alb nu era învățat să mulțumească. Acum s-a mai obișnuit și el să rostească, din cînd în cînd, acest cuvînt ; mulțumirile noastre amabile și sincere au trezit însă interesul și curiozitatea ospătarilor indonezieni, care, ca toți cei ce te servesc la Java, se mișcă cu o ușurință și cu o grație inimitabilă și într-o liniște atît de desăvîrșită, încît ai impresia că nici nu există. De altfel, o dată, cînd am luat masa în familia bogată a unui fabricant de baticuri, cei care ne serveau se apropiau de noi și de stăpînul casei cu temenele adînci sau, pur și simplu, pe vine, pentru ca nu cumva cei ce ședeau pe scaune să fie nevoiți să-i învrednicească măcar cu o privire pe slujitorii netrebnici. Această rămășiță a umilinței feudale ne-a înmărmurit de-a dreptul și ne-a pus într-o situație neplăcută.

Din fericire, la restaurant nu se mai obișnuiesc asemenea gesturi, dar, pentru că toți umblă desculți, niciodată nu poți ști cînd s-a apropiat ospătarul. În cele din urmă, îi surprinzi numai mîinile care te servesc, în liniște. Acestor mîini le-am adresat noi acel *trimakasi (mulțumesc).* Iar cînd mulțumirile noastre au fost însoțite și de cîte un surîs și cînd, în cele din urmă, am început chiar să le declarăm în indoneziana noastră stricată că *nasi putih bagus,* adică *orezul alb e bun,* ospătarii s-au hotărît să ne întrebe cine sîntem. Că nu eram olandezi, englezi sau alți stăpîni albi, de asta își dăduseră ei seama mai de mult. Le-am spus deci de unde sîntem, încredințați că țara noastră le era fie cu totul necunoscută, fie indiferentă.

Dar să vedeți ce s-a întîmplat ! Primul clătină ciudat din cap și deodată în ochii lui străluci un zîmbet ce nu se înfiripă cu una cu două pe chipul impersonal al slujitorului de aici. *Tiekoslovak...* repetă el pentru mai multă siguranță și se grăbi să le ducă vestea și celorlalți. Am putut vedea apoi cum cîțiva dintre ei și-au apropiat capetele și cum printre zecile de ospătari (aci într-un singur restaurant găsești la orice oră un adevărat stol de ospă-

tari) s-a produs numaidecît rumoare. Se auzeau ca din străfunduri şoapte cu un sens deosebit. Ochii negri au început să se întoarcă spre noi zîmbitori. „Ce-or fi văzut oare la noi de se uită aşa ?“ ne-am întrebat cu mirare. Răspunsul e simplu : eram dintr-o ţară care se bucură în lume de un nume aparte. Eram dintr-o ţară ciudată, vestită pentru industria şi politica sa. Dar mai cu seamă prin aceasta din urmă. Din clipa în care le-am destăinuit acestor oameni din ce ţară sîntem, în jurul nostru a început să domnească o atmosferă cu totul nouă. Oamenii aceştia cu pielea cafenie au devenit dintr-o dată prietenii noştri. Orice suspiciune a dispărut. Noi nu eram stăpîni albi, noi eram – cehoslovaci... De bună seamă, mulţi dintre ei nici nu ştiu bine unde se află ţara noastră ; în schimb, ştiu că s-a petrecut acolo ceva măreţ... Şi aceasta, dragi prieteni, e un lucru de uriaşă însemnătate, care ne angajează pe toţi.

Să nu credeţi, însă, că ne-am bucurat numai de simpatia ospătarilor. Acestora li s-au alăturat pînă la urmă şi muncitorii, şi cărturarii, şi tineretul. Au fost printre aceştia oameni care ne-au întrebat cu interes cum am înfăptuit naţionalizarea şi cum stau lucrurile cu proprietatea particulară, oameni care n-au putut pricepe cum e cu putinţă ca la noi oamenii să poată învăţa şi studia gratuit şi tot fără bani să-şi vadă de sănătate. Au fost tineri care, cu prilejul unei conferinţe, ne-au prezentat în scris nici mai mult nici mai puţin decît o sută treizeci de întrebări despre ţara noastră.

S-a întîmplat într-o gară ca tineretul să ne întîmpine la sosire cu flori albe, iar la despărţire să-şi ia rămas bun cu flori roşii. Şi s-a mai întîmplat ca tinerii şi entuziaştii noştri prieteni să înveţe peste noapte cîntecul ceh *Acum cînd avem ce ne-am dorit* şi să ni-l cînte, în limba cehă, la plecarea trenului din gară. I-am auzit cîntînd cîntece cehe şi am stat cu ei de vorbă despre filmele, automobi-

lele şi avioanele noastre. Despre avioane, pentru că înaintea noastră vizitase Indonezia o echipă de piloţi-acrobaţi din Cehoslovacia, şi puternica impresie pe care au lăsat-o era încă vie în amintirea lor. Cu aceeaşi însufleţire, aceşti tineri ne-au exprimat, sub clar de lună, convingerea că ţara lor va deveni şi ea odată o ţară ca Cehoslovacia...

Sînt întotdeauna mîndru de patria mea, dar vă rog să mă credeţi că acolo, la umbra frunzelor de palmier, această mîndrie am simţit-o mai puternic decît oriunde în altă parte. Ia uite ce ţară puternică sîntem ! E drept, nu ne întindem de la un ocean la celălalt, în schimb graniţa noastră trece prin inimile tuturor. Şi asta e ceva mai mult.

Să revenim, însă, la poporul indonezian, despre care s-au spus multe pînă acum, dar nu încă principalul. Indonezienii sînt oameni de o rară frumuseţe. Nu mă refer încă la femei – despre acestea voi vorbi separat – e vorba acum de popor în general. Oamenii aci au pielea cafenie, sînt mici de statură, dar trupurile lor sînt legate armonios, iar ochii lor mari, migdalaţi, le dau un farmec aparte, caracteristic copiilor. Cu ghicitul vîrstei ne-am înşelat mereu ; toţi bărbaţii ni se păreau nişte băieţandri, în timp ce ei erau de mult capi de familie, cu copii. Oamenii şi-au păstrat nealterate calităţile rasei (prospeţimea şi frumuseţea) şi aceasta în bună parte datorită religiei mahomedane, care i-a ferit de alcool. Fireşte, această interdicţie religioasă mai este uneori încălcată, dar alcoolismul ca fenomen de masă nu e cunoscut în Indonezia. De bună seamă, însă, că mizeria îşi pune pecetea deopotrivă pe chipurile bărbaţilor şi femeilor de la oraşe şi sate, iar bolile nemiloase, împotriva cărora oamenii sărmani nu se pot apăra, îşi cer şi aci jertfele lor dureroase...

Cu toate acestea, aici sînt femeile frumoase, pe care nu o dată le-au cîntat poeţii. Să admitem că nu sînt toate la fel de frumoase, în schimb toate sînt încîntătoare, şi toate

au trupul mic, armonios cizelat și fața rotundă și suavă, și niște ochi negri ca tăciunele, și-un păr ca abanosul... Dar ceea ce te încîntă cel mai mult la aceste femei e mersul lor, pasul grațios al prințeselor javaneze, care toată viața nu făceau altceva decît să danseze... Și totuși nu e decît femeia simplă de la țară, cu mîinile aspre și crăpate de muncă, cu bluza murdară și sarongul ponosit, cu capul umbrit de borul lat al pălăriei mari de pai, iar picioarele ei, veșnic desculțe, pășesc cu grație în praful șoselei... Privește-o însă cu ochi întredeschiși și vei vedea că e totuși regina javaneză ce-și duce jertfa la altar ! Umblă drept, cu capul sus, legănîndu-se toată ca o undă, în timp ce gîtul îi apare ca o floare de lotus deasupra unei ape liniștite. Secretul acestui farmec stă poate în faptul că, din cea mai fragedă tinerețe, aceste femei sînt învățate să poarte pe cap tot felul de poveri, și în felul acesta se obișnuiesc să-și țină trupul drept ca lumînarea. S-ar putea și ca pasul lor elastic să fie o consecință a mersului desculț. Dar mai curînd, după părerea mea, grația aceasta e moștenită din moși-strămoși, pentru că farmecul constă, de fapt, în tinerețea lor îndelungată. În timp ce în Orient femeile îmbătrînesc repede, aici, la ecuator, femeia e multă vreme proaspătă. De cîte ori nu ni s-a întîmplat să ne adresăm unei tinere indoneziene ca unei copile, în vreme ce ea era de mult mama a patru copii.

Aici toți oamenii rîd bucuroși. De îndată ce le arătați o mînă binevoitoare, atît bărbații cît și femeile își zîmbesc și toți sînt amabili și încrezători. Și pe toți deopotrivă, bărbați și femei, îi prinde de minune portul lor tradițional: fustă lungă și strîmtă din batic viu colorat, care nu-i decît o bucată de pînză strîns legată în jurul șoldurilor. Peste această fustă, bărbații poartă vestoane europene, iar femeile – jachete colorate ; javanezii de religie mahomedană completează această îmbrăcăminte cu o pălărie de catifea – așa-numita *pitie.* Femeile numai uneori poartă pe cap o

broboadă uşoară, dar aproape întotdeauna îşi împodobesc capul cu flori.

Se înţelege că la oraş oamenii umblă îmbrăcaţi europeneşte, dar nu întotdeauna. În zilele de sărbătoare femeile se gătesc în originalul lor port naţional. Gestul e nespus de frumos, pentru că nu surprinzi în el nici o ostentaţie folclorică, ci numai convingerea că sarongul e mult mai elegant decît fusta europeană, ceea ce – recunosc – e adevărat.

Din cele expuse mai sus n-am lămurit nicidecum esenţa farmecului acestor femei. Spuneţi-mi, însă, cum se face că atunci cînd pe stradă trec una lîngă alta o europeană şi o javaneză, bărbaţii europeni şi javanezi întorc deopotrivă capul după încîntătoarele femei javaneze cu pielea cafenie ?

CAPITOLUL AL UNSPREZECELEA

care după toate avioanele descoperă minunăţia drumului de fier şi înfăţişează farmecul peisajului javanez. După care urmează descrierea unui paradis biblic, astfel încît nu-i de mirare că autorul împrumută un ton liric.

Orice aţi spune, omul e o făptură ciudată. Dacă pînă nu demult cădea aproape în extaz la vederea unui avion ce străbătea, impunător, înălţimile albastre ale cerului, acum e cuprins de o bucuroasă înfrigurare numai la gîndul că în curînd va avea loc în tren, căci trenul face parte într-o măsură mai mare din tradiţia unei călătorii. O călătorie cu trenul are întotdeauna momente emoţionante. În tren se fluieră, se suflă din corn, ba chiar se poate întîmpla ca trenul să-i plece unuia din faţa nasului, ceea ce, se înţelege, nu se poate întîmpla pe un aeroport. La care trebuie numaidecît adăugat că în gara din Djakarta, Gembir, e o forfotă necurmată, dat fiind că aici haosul obişnuit al gărilor este accentuat de haosul tropicelor. Cete de hamali se reped asupra bagajelor, plini de zel şi gălăgioşi, iar o mulţime de băieţandri se învîrtesc de colo pînă colo în speranţa unui bacşiş. Peste tot negustori, soldaţi, ofiţeri foarte demni, muncitori, culi. Şi, ca pretutindeni în gări, şi aici sînt nelipsite bătrînele cu coşuri, asurzite de-a binelea de şuieratul locomotivelor, şi oamenii sfioşi de la ţară, care se ţin liniştiţi deoparte, de parcă n-ar avea şi ei bilete. Dacă n-ai vedea chipuri cafenii, dacă n-ar fi aşa de cald şi dacă n-ai auzi nume curioase, ca Tiavi, Prupuk, Tim-

paminkis, te-ai putea crede într-o gară oarecare dintr-un orășel european. Căci și acolo, probabil, se urcă acum în personal o bătrînă cu o gîscă care gîgîie, iar dacă s-ar întîlni – să zicem, una din Cerceany [1] și cealaltă din Tiavi – și-ar arăta, fără îndoială, una alteia palmele bătătorite și s-ar înțelege și fără cuvinte cum ar trebui rînduită lumea ca să fie bine pentru oamenii muncii. Fiecare aeroport are, fără îndoială, aspectul său propriu, dar toate laolaltă sînt de-un cosmopolitism inexpresiv, pe cînd gările, deși seamănă între ele, își păstrează totuși fiecare caracteristicile naționale.

Așadar, am izbutit să ajungem la tren ; ne-am cumpărat și ziare de la băietanii cu pielea cafenie, pe care nu-i chip să-i ocolești ; am luat și o pungă de alune de la o negustoriță tinerică și foarte drăgălașă și, în sfîrșit, biletele ne-au fost perforate de conductorul cu chipiul galonat, care își face datoria cu aceeași severă amabilitate care-i caracterizează pe toți conductorii din lume. După care am luat loc în vagonul metalic, care ar face cinste oricărui drum de fier din lume.

Curînd am avut de întîmpinat, însă, o întîmplare neobișnuită. Numaidecît după plecare, s-a făcut răcoare. La început era plăcut, apoi am început să ne cam foim, iar pînă la urmă, pentru prima oară de cînd ne aflam la tropice, ne-am pus jachetele. Afară, ținutul se desfășura înaintea ochilor noștri într-o lumină ciudată, limpede-verzuie. Taina ne-a fost deslușită de operatorul nostru, care, cutreierînd trenul cu aparatele de filmat în spinare, în căutare de subiecte interesante, a deschis la un moment dat ușa vagonului, deoarece ferestrele, fiind fixe, nu se puteau deschide. În vagon a pătruns deodată zăpușeala unei zile senine de la tropice, iar peisajul a căpătat pe neașteptate o culoare roșiatică și îmbietoare. Ne-am dat astfel seama că trenul era prevăzut cu o instalație de aer condiționat,

[1] Localitate în Boemia (n.t.).

iar cineva, din amabilitate, dăduse drumul cu toată puterea acestui frigider ambulant. Sticla geamurilor era verzuie, pentru ca vederea călătorilor să nu obosească din pricina soarelui, ceea ce ne-a făcut să descoperim o distracție grozavă : să privim lumea cînd prin sticla verde, cînd cu ochiul liber, și să gustăm, pe rînd, căldura sau răcoarea, după pofta inimii.

Se cuvine a aduce o mare laudă trenului care-și croiește drum prin cîmpii și printre munți, trecînd grăbit pe dinaintea unor camponguri obișnuite și a unor moschei albe, pufăind prin păduri și de-a lungul orezăriilor, oferindu-ne astfel prilejul să cunoaștem peisajul variat al Javei centrale. E un peisaj plin de farmec, umbrit de palmieri înalți și de bananieri, încărcați de fructe, străbătut de o vastă rețea de ape – fluvii, rîuri și pîrăiașe – care toate la un loc asigură umezeala necesară cîmpurilor de orez. Tot drumul e tivit de munți, căci ne aflăm într-o regiune vulcanică, lucru de care, se înțelege, nu ne-am putut da seama în oraș. Crestele dantelate se ridică mult deasupra orizontului. Aici munții par de două ori mai înalți decît în realitate, dat fiind că am pornit de la țărmul mării. Astfel, un munte ca Sanggahuvana sau ca Tiareme, de 3.000 de metri, arată într-adevăr ca un uriaș. Piscurile vulcanilor sînt învăluite în noruleți de fum, care dovedesc că nu s-au răcit încă și că n-au încetat să fie izvorul unor situații destul de grave, cum se întîmplă, de pildă, cu vulcanul Merapi, care a cerut pînă acum mii de vieți omenești.

Vulcanii încadrează din toate părțile peisajul javanez, care altminteri s-ar fi fărîmițat probabil pe de-a-ntregul în mici ogoare de orez. Dar și acestea merită a fi amintite. În cîmpie ele se întind în adîncime, și oamenii le lucrează înșiruiți la mare depărtare unul de altul. Cînd însă micile ogoare se cațără pe povîrnișurile munților, capătă forma unor terase așezate în trepte una peste alta.

E o priveliște pe care cred că n-aș izbuti s-o descriu. Închipuiți-vă o movilă uriașă, pe care mîinile omului o modelează în terase, prevăzînd-o cu mici canale, prin care apa se scurge din treaptă în treaptă într-un flux continuu, căci orezul are tot timpul nevoie de umezeală. Dar de unde vine apa asta pe crestele munților ? v-ați putea întreba pe bună dreptate. Nu uitați însă că sîntem la tropice, dragii mei, și pe aici numai lipsă de apă nu-i ! Ploile, care se țin lanț, alimentează izvoarele și pîrăiașele, așa că nu e chiar atît de greu ca apa să fie îndreptată spre ogoare. Greu e de construit un asemenea sistem de irigație și de menținut în stare de funcțiune. De aceea în satele javaneze au apărut, încă din timpurile străvechi, cooperative, dar nu în scopul muncilor agricole, ci în vederea irigațiilor, îngrijindu-se de sistemele de canale, cănăluțe și firișoare de apă, pentru ca pe micile *sawah* [1] să rodească pîinea omului : orezul. Și pentru că orezul joacă aici un rol atît de însemnat, are mai multe denumiri. Cînd e pe ogor i se spune *padi,* cînd e treierat poartă numele de *bras,* iar fiert i se zice *nasi.*

Dat fiind că ne aflăm la tropice, unde totul crește și se coace în același timp, vedem bărbați și femei care poartă, înfipți în bețe, snopi de orez *padi* și îi zărim apoi așternînd pe drumurile de țară rogojini, pe care întorc la soare, ca să se usuce mai repede, orezul *bras.* Și, firește, se văd și bărbați cu pielea cafenie, în cap cu niște pălării țuguiate de paie (paie de orez, se înțelege), semănînd grijulii gingașele răsaduri verzi. Căci trebuie să știți : orezul e mai întîi sădit, iar mai tîrziu tinerele plante sînt răsădite. Vă dați seama, oameni buni, cîtă muncă migăloasă presupune această operațiune ? Dacă nu, închipuiți-vă că ați avea de sădit două hectare cu orz și fiecare spic ar trebui să-l puneți în pămînt separat ! Dar mai vedem și cum anume sînt arate umedele ogoare. Treaba se face fie

[1] Ogoare (n.t.).

manual, cu o sapă lată, fie cu ajutorul unui buhai de baltă – cum au bogații – care, înhămat la plug, intră în apă pînă la burtă și întoarce brazda mlăștinoasă. Așa că, după cum vedeți, printr-o singură fereastră a trenului ni se înfățișează, în același timp, patru anotimpuri.

Toată țara e împărțită în mici ogoare verzi ori galbene, în pămînt negru mlăștinos ori în oglinzi lucitoare de apă, din care orezul nou abia se vede. Uneori ogoarele sînt atît de mici, încît nu cuprind mai mult de două rînduri de spice, deoarece printre sfărîmăturile de stînci vulcanice nu era loc mai mult. Pretutindeni se văd bîtlani albi și băbuțe foarte aduse de spate, iar în jurul lor buhai tăcuți, cărora numai botul și coarnele le ies afară din apă. Țăranii, cu o cîrpă legată în jurul șoldurilor, pășesc pe potecuțe înguste, iar băieții, care nu se deosebesc cu nimic de cei care pasc pe la noi vitele, mînă din urmă, liniștiți, buhaii. Băieții javanezi sînt niște adevărați acrobați : călăresc pe buhai, se hîrjonesc, se odihnesc pe spinările lor zbîrlite. N-am putut să înțeleg cum de izbutesc să facă toate aceste isprăvi fără să cadă.

Orice pămînt lucrat de mîna omului respiră pace, dar, datorită caracterului tropical, peisajul javanez are o înfățișare de-a dreptul biblică. E încîntător de frumos, dar, în același timp, e impunător și mai cu seamă nespus de bogat. E adevărat că și aici trebuie să seceri pentru a strînge recolta, dar nu-i nevoie decît să întinzi mîna ca să culegi un mănunchi de banane. Oamenii lucrează la fel ca în urmă cu mii de ani. Străvechi le sînt sapele, străvechi plugurile de lemn, străveche îmbrăcămintea paradisiacă – o bucată de pînză înfășurată în jurul șalelor. Și peste tot, de jur împrejur, și unde te uiți, numai palmieri și jungla de bambus, care oferă omului tot ce-i trebuie : de la mlădițele tinere bune de mîncat pînă la lemn și frunze ; așa încît, fără să vrei, îți vine în minte vechea poveste biblică, care încerca să ne descrie paradisul. Și acolo erau palmieri,

chiar dacă altfel decît în realitate, şi acolo Adam umbla pe jumătate gol, în timp ce trupul Evei era ascuns, din păcate, în dosul unui tufiş. Peste toate acestea strălucea soarele, iar pîraiele erau bogate în apă. La fel ca aici.

Numai că, din respect pentru adevăr, trebuie să adăugăm că, deocamdată, Java îi hrăneşte bine pe proprietarii de plantaţii şi pe negustori, în timp ce oamenii care lucrează pămîntul cu mîna lor abia ajung să-şi astîmpere foamea.

Dacă vreţi să vedeţi o adevărată grădină a paradisului, vizitaţi localitatea Bogor. E un oraş de munte, situat la sud de Djakarta. Aici nu se mai simte nici zăduful de la tropice şi nici ţînţarii de la tropice nu sînt. Asta a fost şi pricina pentru care guvernatorul olandez de odinioară şi-a stabilit aici reşedinţa. În jurul palatului său a fost sădită o grădină, în care poţi afla tot ce creşte la tropice. Dar să nu credeţi cumva că e meritul domnului guvernator. Nu, ci al îmbelşugatei naturi a tropicelor şi al muncii omului cu pielea cafenie, care a plantat aici arbori de pe tot cuprinsul ţării. Totul creşte aici uimitor de repede. Dacă vrei, să zicem, să-ţi durezi un gard în jurul campongului, n-ai decît să tai cîteva crăci şi să le înfigi în pămînt. Într-o săptămînă, două ţîşnesc din beţe ramuri verzi, şi în scurtă vreme trebuie să pui mîna pe topor, căci altminteri vegetaţia îţi acoperă toată casa.

Parcul din Bogor are pomi pe care nu-i poţi admira decît în tăcere. Pomi-giganţi, al căror trunchi alcătuieşte un adevărat labirint rămuros (în Bali acest pom e socotit sfînt şi se numeşte *waringin*). Apoi sînt alţii, cu rădăcinile în formă de lopeţi ; unui om matur aşezat între aceste rădăcini nu i se mai vede decît capul (pe limba învăţaţilor, acestor copaci li se spune *coscinium*). Şi alţi copaci, care fac impresia că nu s-au mulţumit doar cu rădăcinile subpămîntene, împrăştiind o parte dintre ele şi la suprafaţă. Ca, de pildă, rododendronul. Dar cea mai mare surpriză a

naturii tropicale n-o constituie aceste ciudățenii, nici chiar palmierii atît de feluriți, printre care palmierul-evantai, cu o frunză avînd diametrul de trei metri. Mai interesante sînt plantele cunoscute și pe la noi, dar care aici ating niște proporții fantastice. Fie că mă veți crede ori nu, trebuie totuși să vă spun că aici ferigile ajung pînă la cinci metri înălțime, iar o coada-calului obișnuită e și mai înaltă. Astfel încît ești copleșit de impresia că te-ai rătăcit într-o pădure preistorică, în care trunchiurile gigantice nu s-au prefăcut încă în cărbuni. Și pe aici crește blundarița de la noi, dar florile ei albe au cincisprezece centimetri lungime. Vanilia liliachie, pe care grădinarii noștri o îndrăgesc atît de mult, măsoară aici doi metri.

Te plimbi, așadar, într-o continuă revelație, deoarece plante care la noi sînt foarte rare cresc aici în chipul cel mai firesc. Victoria Regia, despre a cărei înflorire scriu întotdeauna ziarele noastre, crește aici în iazuri, și nu numai că-i poți vedea florile, dar îi poți pescui nestingherit uriașele frunze în formă de farfurii, ca să te convingi că au pe spate niște țepi tari. Nimeni nu te împiedică să te vîri printre lianele subțiri ca niște ațe și tot atît de rezistente. Aici dai de un copăcel cu muguri galbeni și flori roșii. Dincolo te poți așeza sub arborele de pîine, ale cărui fructe seamănă într-adevăr cu niște pîini. Nobila floare *bungaria* crește pe lîngă garduri ; cuprins de adînc respect, repeți nume care pentru un inițiat sună ca un descîntec : *banisteria, grevia, xerasperum,* dar care, de fapt, sînt niște nume de flori obișnuite. După care afli că bananierul, care are trei metri înălțime, nu-i de fel un pom, așa cum ai crezut, ci un soi de arbust cum nu se poate mai banal, care înflorește și dă fructe în același timp. Aici întîlnești arborele de cacao cu capsule verzi, aici cresc zeci de soiuri de bambus, aici crește pur și simplu orice.

Și pentru că am afirmat mai sus că e o grădină a paradisului, trebuie desigur să fie și oameni. Și, într-adevăr,

dacă veniţi cumva într-o zi de sărbătoare, o veţi găsi furnicînd de oameni. Indonezieni de rînd îşi petrec duminica în locuri în care mai înainte, fără voia guvernatorului, nu putea pătrunde nici un muritor. Fermecătoare mame tinere cu pielea cafenie astîmpără foamea copiilor sub liane ; pe malul pîrăului şade o fetiţă care-şi piaptănă părul lung şi-l împodobeşte cu frunze parfumate de *kembogia.*

E o plăcere să stai aici alături de perechi mai în vîrstă, care poartă tradiţionalul sarong, şi să te uiţi la soldaţii tineri, care şi-au scos centiroanele şi zîmbesc fetelor. Pe alee aleargă un copil. Se aude un sunet zglobiu, căci, după un vechi obicei, părinţii i-au legat un clopoţel în jurul burţii. Clopoţelul îl apără de duhurile rele şi-i ajută pe cei mari să-l găsească pe micuţul hoinar dacă se rătăceşte.

CAPITOLUL AL DOISPREZECELEA

vorbeşte despre dans, muzică şi teatru, cu care prilej autorul încearcă o adîncă părere de rău, din pricină că cititorul va avea sub ochi numai cuvîntul tipărit, în vreme ce el a văzut cu ochii lui dansatoarele javaneze.

Frumosul peisaj, despre care am mai vorbit, şi femeile frumoase nu pot duce laolaltă decît la un singur rezultat : la dans. Şi cu adevărat, Java – şi împreună cu ea întreg grupul de insule – este leagănul unei foarte specifice, străvechi şi minunate arte a dansului, despre care e cu neputinţă să nu pomeneşti. Dar dacă vreţi să-i vedeţi pe vestiţii dansatori şi vestitele dansatoare, nu rămîneţi la Djakarta, care-i un oraş comercial şi de *businessmeni* [1], ci plecaţi în Java centrală, sau chiar mai departe. Căci există o legătură între aceste fapte : acolo unde dansează cifrele nu e loc pentru dansul oamenilor. Să plecăm dar spre Djodjakarta, centrul cultural al Javei, un oraş care nu se poate mîndri cu bogăţia, dar se poate făli cu arta lui. Aici se află cei mai mulţi pictori, cei mai mulţi poeţi, aici se cultivă vechiul teatru waiang. Tot aici au rămas în picioare şi vechile palate ale foştilor sultani şi sunani, la curţile cărora şi-a aflat odinioară sălaş cultura. Astăzi sultani nu mai sînt, dar cultura s-a păstrat pe lîngă fostele lor palate. În timp ce la noi dansul înseamnă de obicei o simplă legănare a trupului, pe cît cu putinţă după un anume ritm, în

[1] Oameni de afaceri (n.t.).

Java el este o problemă care ține de religie și de tradiție, o ceremonie complicată, care trebuie învățată ani la rînd. Și e vorba doar de un singur dans!

Domnul Indro Sugondo este un om care se bucură de mare prestigiu. Nu-i dansator de meserie, dar iubește dansul și-l predă, căci a avut fericirea să învețe această artă de la tatăl său, care a fost dansator la palat. Domnul Sugondo este în felul său un revoluționar. El săvîrșește o revoluție care aici e socotită foarte importantă. A început, pur și simplu, să-i învețe pe oamenii simpli dansuri, care înainte puteau fi văzute numai între zidurile palatului. S-ar putea să zîmbiți, dar e vorba de un lucru foarte serios. O tradiție milenară a fost înlăturată datorită împrejurării că domnul Sugondo este un indonezian patriot, care are acum putința de a-și transmite arta unor elevi și eleve din familii de oameni simpli. Desigur, statul nu-i dă nimic. Lucrurile n-au ajuns încă atît de departe. Dar domnul Sugondo are ceva bani și o casă. A pus să se meșterească un simplu podiu sub un acoperiș țuguiat din fața casei lui, cum se obișnuiește prin partea locului. Aici au loc reprezentațiile școlii sale particulare, accesibilă oricui, în care zeci de fetițe învață pînă la epuizare complicatele figuri, sub îndrumarea unui dansator experimentat. Vechii slujitori ai palatului, care mai umblă și azi în îmbrăcămintea lor tradițională, cu krisul [1] la cingătoare și turbanul colorat pe cap, murmură, se înțelege. Dar guvernul îl apără pe domnul Sugondo. Îl apără și poporul, care dorește să învețe a dansa. Revoluția a început, fără sînge și fără morți. Cu toate acestea, ea pătrunde adînc în viața Javei, și izbînzile ei pot fi văzute de pe-acum. Nu numai în această școală, ci și în alte locuri se dansează astăzi fără nici o oprelişte și, spre marea spaimă a dreptcredincioșilor, nu numai dansurile recunoscute ca tradiționale, ci și altele, noi.

[1] Un fel de pumnal (n. t.).

Imaginați-vă o seară fierbinte la tropice, o seară care se preschimbă fără veste în noapte adîncă ; în curtea unei case obișnuite un grup de studenți și de fete prezintă un dans nou, un dans ce înfățișează culesul orezului. Dansul e acum însoțit de cîntec, nu de muzica tradițională. Și cuprinde mișcări ce sugerează munca. Păstrătorii vechilor obiceiuri sînt furioși și îngroziți. „Ce-are să mai fie, se întreabă ei, dacă tineretul se îndepărtează într-o asemenea măsură de tradiții ?“ Și, într-adevăr, schimbările se petrec foarte rapid. Tinerețea asta care dansează poartă o steluță roșie la rever.

Dansul javanez pune în mișcare nu numai picioarele și brațele, ci tot trupul : șoldurile și spatele, gîtul și ochii. Fiecare mișcare a degetelor are înțelesul ei, iar figura aceea cunoscută, cînd dansatoarea rămîne ghemuită și, fără să-și clintească trupul, dansează numai cu mîinile, este una din priveliștile cele mai încîntătoare. Dansul trebuie văzut, se înțelege, în costumele tradiționale, în care dansatorii, bărbați și femei, apar ca îngropați în podoabe, poartă pe cap niște admirabile și complicate coroane, iar trupurile le sînt unse cu uleiuri și sulimanuri. De fiecare dată ei întruchipează numai prinți și prințese, sau pe regele maimuțelor și curtea lui. Nu știu exact cîte dansuri există ; în orice caz, nu sînt multe. Deosebirea dintre ele nu stă în conținutul simbolurilor pe care le întruchipează, ci în felul de-a le reda. Cea mai mare deosebire constă în finețea cu care o dansatoare sau alta se pricepe să înfățișeze momentul care indică luarea unei hotărîri brusce. Mîinile alunecă de-a lungul trupului și, cu o mișcare viguroasă și în același timp plină de grație, desfac în două vălul lung și colorat. Oamenii de aici înțeleg toate mișcările brațelor și ale trupului, pentru că știu bine ce vrea să exprime dansul. Să privim, de pildă, un dans străvechi, care înainte putea fi văzut numai la palat și pe care acum îl prezintă în public, îndărătul podiului, tînăra Astiani, în vîrstă de cincisprezece ani. De

şapte ani învaţă dansul, dar se află abia la porţile acestei arte complicate. E îmbrăcată simplu, căci asistăm numai la o repetiţie, şi nu se cuvine ca pentru un asemenea prilej să îmbrace costumul antic. Poartă o bluză galbenă, un sarong negru şi e încinsă cu un cordon roşu, ale cărui capete îşi au rostul lor în timpul dansului. Acesta durează o oră, în care dansatoarea stă tot timpul ghemuită. Doar degetele se mişcă. Deodată, fata se ridică, descrie în fugă un cerc, recade în poziţia iniţială, iar degetele urcă din nou încetişor spre frunte, în timp ce dansatoarea îşi mişcă numai gîtul şi capul. Dansul înfăţişează îmbrăcarea tinerei prinţese după ce s-a trezit din somn.

Zeci de oameni au rămas locului în stradă, privind nemişcaţi, extaziaţi. E limpede că pentru ei dansul are un înţeles adînc, că-i mişcă şi-i înduioşează. Sînt femei bătrîne care mestecă betel, băieţi ce au trecut pe acolo din întîmplare, fete şi mame tinere cu copilul în braţe. Pentru aceste femei vraja dansului a luat sfîrşit, căci au copii. De aceea ochii le sînt trişti, buzele li se întredeschid, de parcă ar vrea s-o strige pe dansatoare, s-o roage ca şi ele să-şi poată duce la frunte degetele mlădioase şi să danseze... În insula Bali există dansuri rituale pentru care sînt alese numai fetiţe pînă la zece-unsprezece ani. Există însă şi dansuri laice, pe care le pot dansa şi fete mai măricele. Dar femeile măritate n-au încetat să spere că revoluţia din domeniul dansului se va resfrînge şi asupra lor.

Dacă oricine poate să danseze, asta nu înseamnă că şi stăpîneşte dansurile complicate, nicăieri descrise, ci transmise de veacuri din om în om, din generaţie în generaţie. Aceste dansuri trebuie învăţate, iar şcoala domnului Sugondo e într-adevăr ieftină : o rupie pe lună.

Dansul şi teatrul nu pot fi concepute fără muzică, fără gamelan, care înseamnă dangăte, răpăituri, clinchete, zdrăngănit, ciocănituri, bubuituri. E un lucru foarte ciudat şi care pe un om obişnuit, într-un ceas, îl istoveşte şi adoarme. Dacă

aveţi cumva fericirea să ascultaţi un gamelan, cu cele cinci tonuri ale lui, timp de două sau trei ceasuri, vă cîştigaţi în chip cinstit dreptul de a fi schimbat din post. Mai mult nu-i chip de suportat, mai cu seamă cînd această muzică se produce într-un spaţiu închis. Afară e totuşi altceva, şi-mi îngădui să cred că noaptea javaneză cu lună plină e parcă anume făcută spre a asculta din depărtare monotonul şi totuşi complicatul gamelan.

Muzicanţii n-au nici un fel de note, lucru pe care nu l-am putut înţelege de fel. Stau nemişcaţi pe pămînt, cu picioarele încrucişate, şi lovesc cu mîinile felurite gonguri în formă de farfurii ori de oale închise, care le atîrnă la cingătoare, scoţînd fiecare alt sunet, deşi toate sunetele seamănă leit între ele. Oalele se numesc *knong*, iar instrumentele de percuţie sînt parte din metal, numite *punang*, parte din lemn, ca un xilofon, numite *kemgang*. Rolul cel mai important îl joacă un soi de tobe, *kendang*. Iar între ele suspină *suling*-ul, un fel de fluier, şi ţipă *rebab*-ul, un fel de vioară. O chitară, *tilempung*, întregeşte orchestra. Bineînţeles, într-un gamelan mai mare există cel puţin două instrumente de acelaşi fel, dacă nu chiar trei, aşa încît aceste oale lucitoare sînt de mărimi diferite, drept care scot nişte sunete înfundate, deosebite unele de altele. Şi pentru că toate acestea nu sînt totuşi socotite îndestulătoare, gamelanul e însoţit de un cîntăreţ, care ia loc in faţa muzicanţilor şi intonează, acompaniat de gamelan, o melodie care, pentru urechile noastre, are o singură modulaţie. Ascultătorii îl sorb, însă, vrăjiţi, deşi cîntăreţul nu le spune cu siguranţă nimic nou, căci nu ştie să cînte decît cîteva arii pe motive din *Ramayana*, vechea epopee indiană. Nu-i puţin lucru să cînţi o asemenea muzică, dar e şi mai greu s-o asculţi !

În Java are loc acum printre muzicieni o aprigă dispută în legătură cu viitorul acestei muzici tradiţionale, cu un evident caracter religios. Muzica europeană îşi face tot

mai mult loc şi se naşte întrebarea dacă vechiul gamelan nu va dispărea cu totul. Tineretul pare să manifeste o mai mare atracţie către armonie decît către gongurile antice. Cu atît mai mult cu cît în celelalte insule, de pildă în Sumatra sau Borneo, răsună astfel de cîntece, intonate de alte instrumente. Dar dansul nu poate supravieţui acestui acompaniament lent şi monoton, care indică nu numai ritmul, ci şi conţinutul mişcărilor.

Muzica şi dansul sînt legate în Java şi de teatru, de waiang orang, spre deosebire de waiang-ul obişnuit, care se joacă cu nişte păpuşi turtite, confecţionate din piele. Amîndouă formele au personaje fixe şi un repertoriu imuabil, cu întîmplări din *Ramayana.*

Am văzut un asemenea teatru la o serbare populară din Djokia. În Indonezia nu există teatre permanente, în clădiri de piatră, ci numai trupe ambulante care călătoresc din oraş în oraş şi joacă unde pot. Pentru marea serbare de care am amintit fusese ridicată o clădire anume, bineînţeles din rogojini împletite. Construcţia era uimitor de mare şi te făcea să te minunezi de cîte se pot face din bambus. Pe lîngă privitorii care se înghesuiseră înăuntrul ei, foarte mulţi se grămădiseră şi pe afară. Era mai incomod, dar vedeau cu toţii bine, căci fiecare îşi făcuse o gaură în rogojină.

Publicul nu se teme că ar putea pierde vreun amănunt, căci cunoaşte pe de rost cuprinsul piesei şi vai de actorul care ar încerca să improvizeze ! Aşadar muzica răsună, şi actorii, îmbrăcaţi în straie bogate, îşi cîntă rolurile. Oamenii nu ascultă, căci ceea ce spun actorii n-are nici o însemnătate. Privitorii devin foarte atenţi numai în clipa cînd un violent acord muzical vesteşte că introducerea vorbită ia sfîrşit şi începe dansul. În momentul acela toate privirile sînt încordate, actorii se transformă în dansatori şi exprimă în continuare conţinutul piesei cu ajutorul unei pantomime complicate. Regele maimuţelor albe începe

lupta cu pădurarul cel bărbos... E într-adevăr un spectacol neobişnuit. Verva şi arta cu care actorii îşi joacă rolurile îl fac şi pe străinul care nu înţelege o boabă din cuprinsul piesei să se alăture din toată inima aplauzelor.

Pe scenă se află şi un cor. Stă nemişcat şi numai din cînd în cînd comentează piesa ; actorul care vrea să vorbească face o mişcare ciudată cu mîna şi numai după aceea capătă dreptul să ia cuvîntul. Cadrul rigid al piesei este sfărîmat de trei clovni : un tată gras cu doi feciori cam prostănaci. Clovnii îşi îngăduie diverse *intermezzo*-uri vesele şi nu-i desigur o simplă întîmplare că, atunci cînd vor să stîrnească şi mai mult rîsul, amestecă în vorbirea lor cuvinte englezeşti. Întreaga asistenţă se prăpădeşte de rîs, ca şi cum aceste cuvinte ar avea o rezonanţă extrem de ridicolă în vechea limbă javaneză. Dar nu asta-i pricina, nu de limbă rîde lumea, ci de americani. Clovnii îşi îngăduie, pur şi simplu, să spună lucrurilor pe nume, aşa cum n-o fac totdeauna ziarele guvernamentale.

Am văzut însă şi un alt teatru, descătuşat de tradiţii şi jucat în costume mult mai sărăcăcioase. Chiar în seara următoare, tinerii noştri prieteni ne-au dus din nou la Pasar Malam. Am intrat de-a dreptul în culise. În seara aceea juca trupa muncitorească progresistă *Kotopra*. Ne-am căţărat pe o scară de bambus, ca să ajungem într-o încăpere întunecoasă, în care trupa se costuma. Actorii stăteau pe podea şi aşteptau să le vie rîndul. Erau cu toţii muncitori, iar unii şomeri temporari. Nu primesc nici un fel de leafă, împărţindu-şi după reprezentaţie încasările, care, se înţelege, nu sînt prea mari, chiar cînd teatrul e plin de lume. Piesa pe care o jucau înfăţişa povestea unui fiu de rege, îndrăgostit de o fată săracă, pentru care a trebuit să intre în luptă cu tatăl său, regele hain.

Publicul urmărea cu atenţie acţiunea, aplauda şi striga. Evident că era supărat pe regele hain şi-şi exprima mînia

pentru faptele lui. În culise am văzut un băiețel care avea misiunea să agite o prăjină de care atîrnau fîșii de staniol. Acestea întruchipau apa, iar băiețelul își îndeplinea sarcina cu multă însuflețire și cu conștiința că săvîrșește un lucru foarte important.

Cînd am plecat, tîrziu, în noaptea întunecată, știam că am fost martorii începutului unei ere noi în teatru, care nu mai vrea să știe de coturnii auriți, dar prea strîmți, ai spectacolului antic și-și întoarce fața către viață. Se prea poate că în noaptea aceea am asistat la primii pași ai teatrului național indonezian.

CAPITOLUL AL TREISPREZECELEA

este închinat cu deosebire veşniciei, care, dăltuită în piatră, constituie farmecul cel mai de seamă al templelor javaneze. Va veni vorba, de asemenea, despre crearea celor dintîi doi oameni, cititorul avînd de ales care legendă i se pare mai potrivită.

În Java de mijloc, leagănul străvechii culturi, puțin mai la nord de orașul Djodjakarta și aproape de orașul Mazalonz, se întind cele mai frumoase ogoare de orez și cei mai pitorești vulcani. Bivolii greoi și înțelepți frămîntă răbdători pămîntul jilav, mlăştinos al micilor ogoare, iar oamenii calcă tăcuți în urma dobitoacelor, umbriți de pălăriile lor țuguiate. Sînt locuri stăpînite de tihnă și frumusețe, care, din pămînt, urcă sus, pînă în inima oamenilor.

În acest ținut prea plăcut, ce numai cu mare greutate poate fi descris, dar în care călătorul zăbovește într-o liniștită desfătare a sufletului, alături de alte coline, se ridică una mai deosebită, de unde țărani vicleni smulgeau ici și colo cîte o piatră pentru nevoile lor și către care oameni evlavioşi se îndreptau cu rugi și jertfe. În urmă cu aproape o sută de ani, însă, au dat și stăpînitorii olandezi peste această înălțime și, spre uimirea lor și a întregii lumi, au descoperit că colina aceea înverzită era de fapt o nemăsurat de mare construcție de piatră, unul din cele mai mari temple budiste din lume : Borobudur.

Numele e la fel de vechi ca și templul. *Boro* este, se pare, forma malaeză a cuvintului indian *bihara,* care înseamnă

mănăstire, iar *budur* arată că acolo se află o înălțime. Era așadar vorba de o mănăstire aflată pe o colină. Dar sălbatica natură tropicală e ca o apă năvalnică. Pe unde se abate, se revarsă ca un șuvoi nimicitor. De aceea, cînd călugării tăcuți au părăsit mănăstirea, ea a fost atît de repede acoperită de ierburi și arbuști, încît timp de veacuri a rămas ascunsă ochilor omenești. Desigur, un mahomedan nu se cuvine să se închine altui dumnezeu decît lui Alah, dar mahomedanii din Java sînt oameni îngăduitori. Și apoi, la drept vorbind, nici nu s-au simțit vreodată prea legați de Alah. După cum nici Buda nu i-a prea încălzit. Căci cu toții socotesc, ca și strămoșii lor, că, în afară de oameni, lumea e locuită de duhuri, și anume de duhuri bune și de duhuri rele. Printre duhurile cele bune se numără Buda, dar și Siva și Brahma și, se înțelege, Alah cu Mahomed, profetul său, sau chiar domnul Isus, după cum spun misionarii cu barbă lungă. Așa încît oamenii veneau, cu sufletul împăcat, să se roage și în aceste locuri, pînă cînd în liniștea junglei au năvălit arheologii, au dat deoparte hățișurile, au tăiat copacii din jurul surîzătorilor Buda, au curățit pietrele împodobite cu reliefuri atît de frumoase, încît călătorul admiră cu suflarea tăiată aceste mărturii ale unei culturi vechi, de mult apuse.

Intrarea în acest uriaș templu se face prin poarta de răsărit, căci soarele dintr-acolo vine. Astfel, călătorul care pătrunde în templu prin această poartă are totdeauna în dreapta lui, așa cum se cuvine, dulapul cu cenușa lui Buda. Nu știu exact în cîte temple se poate afla cenușa acestui om, dar cred că bunul Buda, numit și Gotama, a împărtășit soarta sfîntului Francisc din Assisi, ale cărui oseminte sînt împrăștiate prin toate mănăstirile care se respectă cît de cît. Dacă ar fi să dăm crezare unei legende din partea locului, cenușa de aici e cea adevărată. În partea de miazăzi a templului se află un pom mare și rămuros, socotit sfînt, deoarece Buda ar fi poposit cîndva la umbra lui. În galeria de jos a

templului este înfățișată într-un frumos basorelief viața omului de rînd de la naștere pînă la moarte. Cu cît galeria se află mai departe de pămînt, cu atît mai înaltă e casta căreia îi este închinată. Toate cele șapte galerii se avîntă în sus, prin trei terase circulare, la capătul cărora pelerinul are senzația că se află aproape de cer. Pagodele de piatră, în număr de șaptezeci și două, au formă de clopot, lucrul avînd semnificația lui. Partea de jos e rotundă și simbolizează pămîntul. Urmează apoi trei cercuri de piatră, care reprezintă cele trei zone ale fericirii omului. Clopotul în întregimea lui întruchipează inima omenească ; la capătul de sus se află o lespede pătrată de piatră, ale cărei laturi arată cele patru zone ale voinței omenești, iar vîrful ei ascuțit înfățișează năzuința către dumnezeire. Înăuntrul pagodei se află o statuie a lui Buda, care, din orice parte ar fi privită, are altă înfățișare. Către răsărit, mîna lui Buda odihnește pe genunchi, ceea ce înseamnă că Buda atinge pămîntul. Spre sud, una din palme e întoarsă în sus, ca un simbol al dărniciei. Către soare-apune, Buda ține mîinile apropiate, ca o întruchipare a iluminării. La miazănoapte, mîinile sînt întoarse una către alta, spre a înlătura teama. În mijlocul templului, Buda își apasă degetul gros de arătător. Este imaginea sfîntului care împărtășește adevărul.

Pereții templului sînt alcătuiți din blocuri de piatră cubică neîmpreunate cu mortar și în care sînt săpate tot felul de figuri și de întîmplări. Desele cutremure au izbutit să zguduie, pînă la urmă, muntele de piatră făurit de mîna omului, și acum puteți afla ziduri crăpate ori aplecate într-o parte. Cu toate acestea, marea construcție a rămas în picioare. Floarea de lotus, săpată de multe ori în zidurile ei, reprezintă veșnicia.

Dar veșnicia o înțelegi, călătorule, abia cînd ajungi sus, după ce-ai trecut prin fața străvechilor reprezentări rămase pînă în ziua de astăzi, săpate în 240 de panouri de

piatră pentru neştiutorii de carte. Numai după aceea atingi adevărata culme a templului, unde se sfîrşeşte lumea şi începe misticul cer. Dar şi fără mistică, domneşte aici o adevărată linişte cerească. Adie un zefir blajin, iar în faţa ochilor ţi se deschide o privelişte atît de frumoasă, încît nici în cer n-ar putea exista alta mai minunată. Veacurile au trecut unul după altul şi n-au lăsat în urmă nici numele regilor, nici pe ale moşierilor care au poruncit construirea acestor opere de artă. Numai opera cioplitorilor în piatră se bolteşte atît de măreaţă şi de desăvîrşită în faţa ochilor, încît de atîta admiraţie privitorului i se taie respiraţia. E mută piatra, e mut pămîntul, nimic nu se mişcă sub soarele tropicelor. Simbolurile săpate în piatră s-au pierdut demult, dar frumuseţea lor, făurită de mîna omului, a rămas. Rodul muncii omului, nu Buda, sfinţeşte acest templu, deşi Buda a zăbovit în aceste locuri în cea mai înaltă înfăţişare a lui : Dharuatgakrinvudar.

Deodată, în liniştea adîncă, pe cea mai înaltă terasă, unde sub întinderile fără sfîrşit ale cerului nu se aude decît ţîrîitul greierilor, se arată două femei cu pielea cafenie, în sarong şi jachete verzi. Înconjoară templul. Păşesc fără grabă, cu picioarele goale, peste piatra încinsă, pînă la cea mai înaltă statuie a lui Buda, ca să-i atingă pieptul. Îndeplinesc această ceremonie cu ochii plecaţi, în nădejdea că le va ajuta să rodească. Cele două mahomedane se sinchisesc prea puţin cine-a fost Buda, dar tocmai în marea nepăsare faţă de deosebirile dintre diferitele religii trebuie căutat farmecul credinţelor populare javaneze.

Dacă hoinărim prin temple, nu înseamnă că lăsăm deoparte şi o altă construcţie însemnată, e drept nu aşa de mare ca Borobudur, dar care-şi are poezia ei. E vorba de turnul unui templu, nu departe de oraşul Solo, ridicat pentru o religie cu totul deosebită, Prambanan, ale cărui pietre au fost folosite şi la îngrădituri. În acest turn, împodobit cu statuete şi ornamente cioplite în piatră, îl

puteți vedea rîzînd tăcut pe Siva și pe Durga, soția lui, în chip de vacă. În cinstea lor a fost ridicat templul. Poate să aveți norocul să vă prindă acolo și o ploaie tropicală, care într-o clipă făurește un lac. În el, construcția înaltă a acestui templu ciudat se oglindește într-o imagine de două ori mărită.

Cea mai frumoasă vedere asupra templului o puteți avea, însă, noaptea, cînd lumina albă a lunii înconjoară cu o văpaie argintie uriașul și complicatul turn Prambanan. Totul în jur e stăpînit de necuprinsa noapte tropicală. Dinspre ogoarele de orez se aude orăcăit de broaște, iar mii de miresme, înnăbușite peste zi de căldura soarelui, umplu aerul nopții. Privești, și aceste miresme, această frumusețe fantastică a adîncurilor nopții, stăpînite în acest anotimp de Sirius, te amețesc.

Într-o astfel de noapte, dragi cititori, mi s-a povestit despre chipul în care a fost făurit omul, iar eu mă grăbesc să vă împărtășesc și vouă această importantă descoperire. Nu uitați, însă, că ne aflăm într-o țară în care există mai multe religii. De aceea să vorbim mai întîi despre facerea lumii așa cum și-o închipuie cei care, cu veacuri în urmă, au înălțat Prambanan și Borobudur.

Ei socotesc că Wișnu a creat lumea la porunca lui Brahma. A făcut un chip de lut și i-a dat numele Adina, care înseamnă *bărbat.* Dar curînd, preaînțeleptul Wișnu și-a dat seama că numai bărbatul nu-i de ajuns pe pămînt și a hotărît s-o creeze și pe femeie. Într-o noapte dar, cînd pămîntul era scăldat de lumina albă a lunii, zeul s-a îndrăgostit de gingașa floare de lotus și a făcut femeia după chipul și asemănarea ei, dîndu-i numele de Heva. După care s-a bucurat de isprava mîinilor lui și a cîntat frumusețea Hevei în cuvinte ce aduceau cu o briză ușoară. Dar Heva nu s-a prea sinchisit de vorbele lui Wișnu, vrînd să afle mai degrabă cum și unde are să locuiască.

– Vrei să-ţi ai sălaşul în munţi ? a întrebat-o zeul prietenos.

– Acolo-i frig, a răspuns capricioasa Heva.

– Să-ţi ridic atunci un castel în mare, i-a propus zeul.

– Sînt valuri mari, s-a înspăimîntat femeia.

– Să-ţi clădesc atunci o casă în pustiu.

– Dar acolo bîntuie vînturi îngrozitoare, se plînse din nou gingaşa Heva.

Încît Wişnu nu mai ştiu ce să facă. Pînă cînd, într-o zi, bărbatul Adina a zărit-o pe Heva, pe care a îndrăgit-o nespus. Văzînd cum stau lucrurile, Wişnu se grăbi s-o lase de-atunci încolo pe Heva să sălăşluiască în inima bărbatului, unde află deopotrivă răcoarea munţilor, bătaia valurilor mării şi a vînturilor sălbatice din pustiuri. Dar e inima bărbatului, şi femeia nu-şi poate afla adăpost nicăieri altundeva...

Mahomedanii îşi închipuie în alt fel apariţia omului. Ei sînt de părere că atotputernicul Alah nici n-a vrut să-l creeze pe om. Căci îl iubea pe îngerul Eblis, căruia i-a dat întreg pămîntul în folosinţă. Dar Eblis a căzut în păcatul trufiei şi nu s-a înfăţişat în cerul lui Alah, numit Savares, spre a se închina în faţa domnului şi stăpînului său. De aceea Alah i-a luat pămîntul şi a hotărît să creeze o făptură ascultătoare. S-a născut Adam. După ce Alah l-a frămîntat din lut, l-a aşezat sub un pom, în rai, şi a uitat multă vreme de el. Cînd într-o zi şi-a adus însă aminte de Adam, s-a minunat. Bărbatul stătea tot acolo sub pom şi dormea.

Atunci Alah s-a mîniat şi l-a trezit din somn. Dar Adam a înălţat nepăsător din umeri şi a întrebat : „Ce să fac pe pămînt, stăpîne ?“

Auzind aceste vorbe, Alah a căzut pe gînduri şi a făcut-o pe Eva, ca să-l bucure pe Adam.

Dar cînd Eblis, îngerul izgonit, a luat aminte la cele întîmplate, i-a aţinut îndată drumul Evei. „Fermecătoare

fiică a omului, i-a șoptit el cu glas mieros, hai cu mine, să-ți arăt un lucru pe care nu l-ai mai văzut nicicînd !“

Eva era cam tristă lîngă somnorosul Adam. Așa încît a încălecat bucuroasă pe șarpe și l-a urmat pe Eblis în munți. Adam rămăsese între timp sub pomul lui și dormea mai departe. Eblis și Eva și-au făcut sălaș în munți, iar el a inițiat-o în tainele iubirii. Dar cînd și-a dat seama că-i gata să nască, a părăsit-o. Eva a născut un fiu, Cain, și s-a întors pocăită la Adam. L-a trezit, l-a învățat la rîndul ei ce-i dragostea și așa a căpătat de la el pe feciorul Abel.

Cînd cei doi feciori au crescut mari, întunecatul Eblis s-a arătat din nou și l-a ispitit pe Cain, îndemnîndu-l să-și ucidă fratele. Adam a dat atunci fuga la Alah și i s-a plîns amarnic. Atotputernicul a rămas mai întîi uluit. Nu-i venea să creadă că pe pămînt se pot petrece asemenea blestemății. În cele din urmă, însă, cuprins de mînie, îl prefăcu pe Eblis într-un cîine negru, iar pe îngerii săi, care nu-i dăduseră de veste la vreme, îi prefăcu în draci. După care așeză asupra virtuții femeiești un paznic, anume Idjajil, și-l alungă din rai și pe Adam, cu toate că acesta nu se făcuse vinovat cu nimic. Dar neînțeleasă este dreptatea dumnezeiască, lăudat fie numele lui Alah...

Alții povestesc toate acestea oarecum deosebit, dar nu mai puțin atrăgător. În închipuirea lor, marele duh Ridjolu a fost acela care l-a făcut pe om din lut. Dar, cînd să-i dea chip femeii, a văzut că nu mai avea din ce s-o plămădească. Lutul se isprăvise. Atunci a luat cîte puțin din rotunjimea lunii, din mlădierea șarpelui, din îmbrățișarea lianelor, din înfiorarea ierburilor, din parfumul florilor, din privirea căprioarei, din farmecul razelor de soare, din iuțeala vîntului, din lacrimile ploii, din dulceața mierii, din trufia păunului, din subțirimea rîndunicii, din frumusețea nestematelor și din gunguritul turturelelor. A amestecat toate acestea și a făurit o făptură atît de minunată, încît

a încremenit și el de uimire. A dat totuși această femeie bărbatului, ca să populeze pămîntul.

Bărbatul a primit-o, dar, după puțină vreme, a venit înapoi în graba mare să se plîngă : „Doamne, n-o vreau pe această femeie ! Mereu cere cîte ceva, mereu e nemulțumită și nu mai contenește din vorbit."

Atunci Ridjolu și-a luat înapoi femeia, dar n-a trecut multă vreme și bărbatul s-a înființat din nou : „Doamne, cît sînt de trist ! Femeia aceea era totuși drăgălașă. Vorbea, se juca, cerea mereu cîte ceva... Pe scurt, nu pot trăi fără ea."

Și Ridjolu i-a dat femeia înapoi.

Dar iată că după un timp bărbatul a venit iar la Ridjolu să-i spună : „Doamne, nu știu ce să fie, dar cu femeia asta nu-i chip de trăit ! Cred că-mi pricinuiește mai multă mîhnire decît bucurie. Nu mai pot trăi cu ea."

„Dar fără ea poți trăi ?" l-a întrebat marele Ridjolu.

Bărbatul s-a gîndit ce s-a gîndit, a clătinat din cap și, cu tristețe în glas, a rostit : „Cred că nu pot trăi nici cu ea, nici fără ea..."

CAPITOLUL AL PATRUSPREZECELEA

descrie dispariția gloriosului imperiu Madiapaiit și venirea stăpînilor coloniali. Crima și jaful consolidează o nouă putere, al cărei simbol devine zeul groazei Adityawarman, dar pînă la urmă izbînda revine poporului indonezian.

Întotdeauna, la orele de istorie, mi se părea de necrezut cînd se spunea despre cutare sau cutare oraș că a fost ras de pe fața pămîntului și că, o dată cu el, a dispărut un întreg popor antic. Ceva totuși a trebuit să rămînă – îmi spuneam – măcar ruinele... Aflați, însă, că lucrurile stau întocmai cum spune istoria ! Am constatat personal cum dintr-un străvechi oraș n-a mai rămas nici un morman de pietre, ba chiar mai mult : nu s-a păstrat întreagă nici măcar o singură piatră. Ceea ce s-a păstrat, zace undeva, adînc sub pămînt, în timp ce la suprafață freamătă în surdină jungla sălbatică, peste care se abate soarele fierbinte, tropical. Acolo unde altădată se înălța orașul, șerpuiesc acum, prin desișurile de bambus, potecile animalelor sălbatice, iar sus, în coroanele înalte ale eucalipților, țipă a tristețe și singurătate cîte o pasăre multicoloră.

Dar pînă și în această pustietate întîlnești, la un moment dat, un pic de viață omenească : pe neașteptate, îți apar în cale cîteva colibe, care parcă dinadins s-au îndepărtat de șosea și, pentru mai multă siguranță, s-au ascuns sub umbrarul verde al copacilor. Satul acesta se numește Trovulan ; locuitorii lui sînt oameni sărmani, care se îndeletnicesc cu împletitul rogojinilor din frunze de

palmieri şi cu creşterea unor bivoli slăbănogi. Habar n-au că trăiesc pe locurile unei străvechi metropole, care odinioară fremăta de viaţă, mîndră de strălucirea glorioşilor ei regi.

Camponguri sărăcăcioase, poteci în desişuri, întunericul verde al junglei...

Şi, totuşi, ne aflăm poate chiar în piaţa principală a capitalei vestitului imperiu Madiapaiit, care atinsese în secolul al XIII-lea culmea gloriei sale ; oraşul era lung de doisprezece kilometri şi tot pe atît de lat ; avea palate impozante şi săli pentru adunări festive, străzi largi cu case arătoase, locuite de nobili, şi, fireşte, conductă de apă – într-un cuvînt, tot ceea ce un oraş bogat trebuie să aibă. Ţara îşi trăgea numele de la copacul madio, ale cărui roade dau ulei. Glorioşii regi n-au durat numai oraşul, ci şi portul de pe fluviu şi au pus să se cultive pămîntul cu orez, ca să asigure hrana poporului. De bună seamă, pe vremea aceea era uşor să domneşti ; în schimb, se pare, mai greu era să-ţi păstrezi puterea, căci domnitorii se schimbau foarte des.

Despre un singur rege s-au păstrat mai multe date, şi acestea vorbesc nu numai despre înţelepciunea lui, dar şi despre marea bogăţie şi bunăstarea imperiului în acea vreme. Regele Hadiam Vuruk i-a chemat la Madiapaiit, capitala puternicului imperiu din Java răsăriteană, pe muzicieni, poeţi şi cărturari şi a construit anume pentru ei un palat, în care aceştia n-aveau nimic altceva de făcut decît să discute între ei problemele ce li se păreau mai interesante, regele asistînd cu multă plăcere la disputele lor spirituale. Era epoca glorioasă a culturii indo-javaneze, cînd la curţile regilor se cultivau ştiinţa şi arta şi cînd palatele, ca şi casele obişnuite, erau deopotrivă împodobite cu statuete. Aşa se face că, sub domnia regelui Hadiam, arta plastică a cunoscut o mare înflorire şi că pînă în zilele noastre s-au păstrat nealterate cîntecele care povestesc

despre minunatele serbări din vremea aceea. Regele umbla într-un car tras de lei şi cîini (întrucît leii n-au trăit niciodată în Java şi ei apar numai în ritualurile religioase sau ca podoabe bisericeşti, reiese şi din acest fapt că regele a întreţinut relaţii comerciale cu lumea de peste mări) şi se îngrijea ca nu numai el, ci şi funcţionarii săi anume invitaţi, să-i admire, la aceste serbări, pe celebrii săi jongleri şi luptători, pe vestiţii săi iluzionişti, pe prezicătorii, dansatorii şi actorii săi, precum şi, fireşte, pe încîntătoarele sale femei. Căci, pe atunci, la Madiapaiit se adunau vasali veniţi tocmai din Java centrală.

Pe fluviu se putea ajunge la mare (pînă în locurile unde astăzi se întinde Surabaia), de unde corăbii mari transportau în lumea largă mirodeniile, pentru ca apoi să se întoarcă în ţară cu aur, stofe scumpe şi arme. Pe vremea aceea vasele regilor indo-javanezi erau înzestrate cu tunuri, ceea ce i-a surprins foarte neplăcut pe portughezi şi mai tîrziu pe olandezi, şi merită, socotesc, să amintim că aceste tunuri erau parte fabricate în Java, parte cumpărate în Europa.

La serbări erau preţuite cîntecele de veselie şi scenetele comice, se consumau bucate alese, ca, de pildă, broaşte, şerpi şi rîme, fapt care dovedeşte influenţa bucătăriei chinezeşti. De obicei, după asemenea serbări, regele pornea într-o lungă călătorie prin imperiul său şi pretutindeni era primit cu însufleţire şi ospătat din belşug. Călătorea în care îmbrăcate cu podoabe scumpe şi strălucitoare, trase de boi ce purtau blazonul cu semnul distinctiv al dinastiei domnitoare : rodul copacului madio. Mai tîrziu, regele a dat poruncă să i se aducă de pe alte meleaguri elefanţi şi cămile, pe care pînă atunci nimeni nu le văzuse prin partea locului.

De muncit, munceau deopotrivă ţăranii liberi şi robii, dar robia era mai blîndă decît în altă parte, iar pentru

uciderea unui rob se plătea o amendă doar cu ceva mai mică decît pentru uciderea unui om liber.

Alături de numele vestitului rege, s-a mai păstrat și numele primului ministru, Kadiamad, care înseamnă „elefantul cel puternic". Acest bărbat – care, așa cum îl arată o statuie rămasă, pare să fi fost un om nespus de glumeț și blajin – și-a construit în afara orașului un palat faimos. Și acesta a dispărut, dar, printr-o întîmplare cu totul inexplicabilă, s-a mai păstrat din el pînă în zilele noastre poarta principală, ornamentată cu statuete de piatră. Se înalță aici solitară, deschizînd fără nici un rost drumul dinspre pămînturi aride spre pustiu, ca un simbol straniu și înfricoșător al glorioaselor timpuri de odinioară !

În junglă veți mai întîlni astăzi un mic muzeu, în care sînt expuse o sumedenie de statuete și vase, precum și macheta orașului de altădată. În jurul muzeului se aude foșnetul unui crîng de bambus și totul aici e copleșit de tăcere și tristețe. Pieirea gloriosului imperiu și nimicirea a numeroase alte imperii de pe aceste meleaguri i-a ajutat mult pe colonizatorii străini să pătrundă tot mai adînc pe pămînturile bogate ale Javei. Imperiul Madiapaiit a fost lichidat în momentul în care a fost consolidată puterea așa-numiților regi portuari, niște domnitori mărunți, convertiți la islamism, care întrețineau legături cu lumea largă, întemeindu-și puterea mai mult pe negoț decît pe cultură și frumos, așa cum au făcut regii indo-javanezi din inima țării. Acești domnitori neînsemnați, care s-au înțeles destul de ușor cu negustorii albi, au nimicit mai întîi imperiile înfloritoare din interior, pentru ca apoi să se încaiere și să se slăbească unul pe celălalt. Aceasta, firește, spre bucuria celor care se stabiliseră în spatele puternicelor ziduri ale fortăreței Batavia...

Muzeul de care vă vorbeam e mic ; dar, de fapt, aici totul împrejur nu e decît un muzeu de vaste proporții. Ia privește, călătorule, în ce ai dat cu piciorul ? Ce piatră

ciudată !... Numai că, vezi, asta nu e piatră, e un ciob dintr-un minunat ulcior turnat. Iar ceea ce vezi alături nu e un boț de lut, ci capul unei zeități de demult, cioplit desigur cu stîngăcie, dar, fără nici o îndoială, din pămînt ars. În fața unei colibe de nuiele se află un jilț de piatră – nu e altceva decît capitelul unei vechi coloane. E mută jungla, au dispărut și imperiile de odinioară, dar pămîntul continuă să glăsuiască. Și pentru asta nu e nevoie decît să-l scurmi olecă. Locul acesta e, de fapt, un rai încă neexplorat al arheologilor. Și cine știe ce se va mai descoperi aici într-o bună zi ?

Istoviți de zăpușeala tropicală, am poposit o clipă la umbra unor cocotieri și am sorbit cu sete din laptele acrișor al nucilor mari de cocos. Apoi am pornit mai departe de-a lungul fluviului ce curge spre mare și poartă numele : „Aducătorul de argint". Aceasta pentru că odinioară apele lui purtau pe ele corăbiile ce aduceau acasă bănetul obținut pe mirodenii. Locul unde fluviul se vărsa în mare era denumit „Aducătorul de aur", pentru că aici a luat ființă puternicul port al negustorilor albi – Surabaia. De aici a pornit în lumea largă negoțul cu mirodenii, pe care au pus stăpînire noii tirani, în timp ce feudalii băștinași, învrăjbiți între ei, erau preocupați de certurile lor interne.

Negustorii albi obțineau prețioasele mirodenii pe două căi. Prima era jaful obișnuit : lansau ancore în apropierea insulelor și, după ce echipajele prădau cît puteau, vasele se retrăgeau, deschizînd focul asupra regiunilor jefuite. Numai că în felul acesta nu se putea proceda la infinit. Trebuiau găsite forme noi, superioare, de stoarcere a avuțiilor. Despre noile metode, inimaginabile, de administrare a coloniilor ne povestește într-unul din capitolele anterioare cunoscutul marchiz de Bougainville, care, pentru gloria maiestății-sale regele Franței, a făcut ocolul pămîntului pe apă. Pentru a menține cît mai ridicate prețurile

mirodeniilor și pentru a feri monopolul ei de orice amenințare, Societatea Olandeză a Indiilor Orientale a luat hotărîrea să distrugă mirodeniile de pe toate insulele pe care nu erau în stare să le păzească. Domnitorii băștinași din insulele Moluce, de pildă, au primit douăzeci de mii de taleri imperiali în schimbul permisiunii de a nimici toate răsadurile prețioase. În alte părți, băștinașii n-au priceput, sau n-au încercat să priceapă, țelurile „nobile" urmărite prin aceste măsuri de stăpînii albi, deoarece habar n-aveau de puterea bursei. Și iată-i pe iscusiții negustori olandezi făcînd uz de un șiretlic : pe neașteptate, au început să cumpere de la naivii băștinași frunzele verzi ale prețioșilor arbuști. Oamenii simpli cu pielea cafenie nu știau ceea ce stăpînii albi aflaseră mai demult, și anume că, după trei ani de asemenea jumulire, planta se usucă și piere. Așa se face că, încă de pe atunci, scorțișoara se recolta exclusiv pe insula Ceylon, pe insulele Banda se cultiva numai muscatul, iar pe Amboina, cuișoarele. Mirodeniile au fost astfel menținute la un preț ridicat, în timp ce oamenii din colonii au fost sărăciți.

În momentul în care nefasta Societate a Indiilor Orientale a trebuit să fie lichidată, colonizatorii au descoperit alte mijloace de jefuire a populației. Cel mai vestit a fost așa-numitul sistem de cultură. Trebuie subliniat că noul sistem n-a avut nimic comun cu problemele culturii. El se referea numai la obligativitatea cultivării de către băștinași a anumitor plante, care, din punct de vedere financiar, erau foarte avantajoase pentru beneficiile capitaliștilor. Potrivit acestui sistem, javanezii erau siliți să cultive arborii de cacao, cafea, cauciuc și alte plante, dar mai cu seamă trestia de zahăr ; în afară de aceste îndatoriri, li se mai impunea să predea plantatorilor olandezi și peticul lor de pămînt. Munca obligatorie a fost legiferată și, cu sprijinul susținut al feudalilor indigeni, s-a ajuns la situația nenorocită, moștenită de Republica Indonezia : în Java se cultivă arbo-

rele de cauciuc, în schimb orezul se importă, iar țara aceasta nespus de bogată nu izbutește să cultive cantitățile de cereale necesare pentru satisfacerea nevoilor propriei sale populații.

Numeroasele răscoale și răzvrătiri dovedesc cu cîtă înverșunare s-a opus oprimării poporul. Conducătorul celei mai mari răscoale, din anul 1825, Dipo Nagara, a căzut numai printr-un vicleșug în mîinile cotropitorilor, iar mai tîrziu a murit în surghiun. Dar răzvrătirile și răzmerițele au continuat și e demn de amintit că aici au avut loc răscoale conduse de „bluzele roșii", căci culoarea roșie era simbolul răsculaților.

Olandezii au cucerit țara treptat, întemeind noi fortărețe și subjugînd și mai mult populația băștinașă. Ei și-au menținut bogatele colonii pînă în ultima clipă. Nici după terminarea celui de al doilea război mondial n-au vrut să recunoască dreptul poporului indonezian la independență. Și totuși ei au fugit, fără să lupte, în fața cotropitorilor japonezi și au lăsat Indonezia și poporul ei pradă nemiloasei ocupații a samurailor. După înfrîngerea Germaniei fasciste și după ce a apus și „gloria" imperiului nipon, indonezienii s-au năpustit, cu brațele goale, asupra ocupanților japonezi și i-au izgonit din țară. Dar, după toate cele întîmplate, spre marea uimire a poporului indonezian și spre indignarea întregii omeniri, vapoarele olandeze – sprijinite de escadre engleze – s-au înapoiat pentru a arunca din nou țara în bezna mizeriei coloniale. Numai că agresorii s-au înșelat. Poporul s-a ridicat și împotriva lor și, în ciuda faptului că marile orașe și porturile au fost ocupate, în interiorul țării lupta a continuat cu îndîrjire.

Am întrebat odată pe o tînără fată dacă nu cumva cunoaște vreun participant la luptele de eliberare. Gingașa Seidühan a început să rîdă ; ea însăși participase la aceste lupte. Și-a netezit părul ei de abanos și, cu un zîmbet sfios prin care părea că-și cere scuze, ne-a povestit că a activat

în detaşament numai ca om de legătură, pentru că pe atunci n-avea decît treisprezece ani. Şi tinerii Darmavan şi Sunardi – ultimul e acum student la şcoala pedagogică şi cunoaşte trei limbi străine (în afară de cele patru javaneze) – şi ei au luptat împotriva cotropitorilor. Pînă la urmă s-a dovedit că toţi tinerii care şedeau roată în jurul nostru au fost luptători activi pentru libertate.

Au fost timpuri grele: n-aveau decît o puşcă la zece luptători. În asemenea cazuri fericite, se spunea că detaşamentul e înarmat. Alte unităţi n-aveau nici măcar atît. Atunci flăcăii s-au întors la vechile metode de luptă şi în timpul nopţii s-au putut auzi, prin sate şi prin jungla părăsită, loviturile de topor ce cădeau cu furie pe trunchiurile de bambus.

Oamenii au început să-şi confecţioneze arme ca pe vremea cînd strămoşii lor n-apucaseră încă să cunoască bronzul şi fierul: îşi ascuţeau pe piatră vîrfurile lănciilor de bambus şi, desculţi, pe jumătate goi, se furişau tîrîş prin bezna densă a nopţilor tropicale pînă aproape de casele luminate, în care erau instalate unităţile duşmane. Olandezii au bombardat satele, dar poporul nu s-a dat bătut.

La Surakaita a luat fiinţă un detaşament format dintr-o sută de femei, care a intervenit activ în luptele de partizani. Închipuiţi-vă ce salt uriaş în mentalitatea femeii asiatice! Alte cîteva mii au plecat alături de bărbaţi în junglă, ca să îngrijească răniţii şi să pregătească luptătorilor mîncarea, care de multe ori se rezuma numai la o simplă fiertură de muguri de bambus. Luptînd împotriva cotropitorilor, poporul respingea, în acelaşi timp, orice formă de compromis cu duşmanul care nu urmărea decît înlocuirea unei forme de robie cu alta. De aceea a fost sortită eşecului ideea aşa-numitelor State Unite ale Indoneziei şi, în cele din urmă, sub presiunea opiniei publice, a trebuit să ia naştere Indonezia liberă de azi. Ordinea colonială a fost răsturnată.

În muzeul din Djakarta se află expusă o statuie impozantă a unei vechi zeități : Adityawarman. În realitate, acesta a fost numele primului rege al Minakabanului, ținut din Sumatra apuseană. După moarte, el a intrat în rîndurile zeilor și a fost înfățișat stînd în picioare deasupra unei jertfe omenești, legată în lanțuri, ținînd într-o mînă cuțitul de sacrificiu, iar în cealaltă vasul pentru sînge. Și acum, după sute de ani, răzbate spaima din înfricoșătoarea statuie.

Urmărind istoria stăpînirii coloniale a acestui arhipelag, îți trece prin minte că, de fapt, statuia aceasta nu înfățișează chipul unei zeități, ci imaginea fidelă a colonialismului, care din sîngele și mizeria omenească și-a întemeiat monstruoasele sale bogății.

CAPITOLUL AL CINCISPREZECELEA

cuprinde balada despre viaţa şi moartea tinerei Mina.

În faţa unuia din marile hoteluri ale Djakartei, care înainte vreme purta numele de Nederlanden[1], se înaltă şi azi un zid mare de piatră. Menirea lui era să-i izoleze pe stăpînii albi de vacarmul străzii şi să-i scutească de a-i vedea pe muncitorii cu pielea cafenie, care, pe străzile din preajma hotelului, cărau în spinare baloturi grele, măturau trotuarele, împingeau tumbăraiele cu gunoi – într-un cuvînt, făceau totul pentru ca stăpînii să nu mai trebuie să facă nimic. De acest zid bătrîn se apropie adeseori un bărbat nu prea în vîrstă, cu faţa acoperită de o barbă rară şi sălbatică. Părul încîlcit îi cade pe frunte, iar zdrenţele abia îi acoperă trupul uscăţiv. Sprijinit de zid, cu ochii daţi peste cap, acest om straniu strigă cele mai obscure şi mai înspăimîntătoare blesteme împotriva albilor care locuiesc în hotel. Oamenii îl ocolesc cu compătimire, copiilor le inspiră frică, dar nimeni nu îndrăzneşte să-l alunge, pentru că toţi ştiu că e nebun şi toţi îi cunosc povestea.

Cu cîţiva ani în urmă era un om tînăr, sănătos şi-l chema Bagus Salim, adică Salim cel bun... Era betiac, adică stătea toată ziua călare pe şaua îngustă a ricşei lui, sunînd de zor şi strigînd cît îl ţinea gura, ca să se facă remarcat printre miile de sărmani ca el. Trebuia să cîştige zilnic în primul rînd pentru proprietarul chinez, iar cînd avea o zi bună,

---

[1] Ţările de Jos (n.t.).

putea să plătească și chiria pentru ricșă și să cumpere o mînă de orez sau să bage cîteva rupii la brîu și să se întoarcă în satul lui natal. După o asemenea zi, își îngăduia să mai rămînă pe acasă să se odihnească, să privească cum se duc fetele la cîmp și cum în mijlocul lor pășește cea mai frumoasă dintre toate – Mina, fata pe care o îndrăgea.

Dar de o asemenea fericire n-avea parte decît foarte rar ; căci în vremurile acelea nesigure, cînd soldații olandezi se mai aflau în țară, cînd începeau chiar să pătrundă din nou spre inima țării sau să se plimbe înarmați pînă-n dinți pe străzile Djakartei, băgînd spaima în cetățeni, nici betiacul nu prea avea prilej de cîștig. Și tocmai în anul acela, 1947, norii întunecoși s-au adunat din nou deasupra Javei. Ziarele scriau despre tratatul cu Olanda și preamăreau viitoarele State Unite ale Indoneziei ; dar vorbitorii cu mîinile crăpate, așa cum le au muncitorii, care la adunări arborau steagul alb cu semnul negru al secerei și ciocanului, atrăgeau atenția că se pregătește un nou atac împotriva cuceririlor dobîndite de patrioți după izgonirea ocupanților japonezi.

În asemenea vremuri oamenii circulă mai puțin pe străzi, iar betiacii bat zadarnic drumul de-a lungul canalului principal al orașului, sunînd și iar sunînd...

De aceea, tînăra și frumoasa Mina trebuia să aștepte multă vreme pînă să se ivească în sat Salim, ca să-i zîmbească, iar dînsa să se grăbească să-și dea jos de pe cap povara snopilor de orez și să-i iasă în întîmpinare. Ea locuia în sat, împreună cu mama ei, de puțină vreme. Cele două femei sărmane n-au avut niciodată parte de un cămin, iar Mina n-a avut tată. Cei din sat știau povestea lor, dar printre oamenii simpli domnește bunul simț și înțelegerea, și nimeni, nici măcar cu o aluzie, n-a făcut vreodată pe biata muncitoare, mama Minei, să simtă că i-ar cunoaște nenorocirea. Căci în vinele Minei curgea sînge olandez... În tinerețea ei, mama Minei muncise pe o plantație de cauciuc la un stăpîn alb. E o muncă grea și migăloasă să cutreieri, cît

e ziua de lungă, plantația necuprinsă, apăsată mereu de aceeași umbră verde, ca să aduni vasele mici cu lapte de cauciuc. Aceasta era munca femeilor, în timp ce bărbații trebuiau să cresteze arborii tineri și, cu un cuțit foarte tăios, să adîncească mereu tăietura pentru ca sucul alb să se prelingă necontenit. Stăpînul plantației își alegea fetele frumoase și le chema la el acasă. Voința stăpînului era fără drept de apel, după cum fără drept de apel era apoi și izgonirea sărmanei fete. Așa s-a întîmplat și cu mama Minei. Cînd a fost alungată din casa stăpînului, o purta sub inimă pe Mina, iar după ce a născut-o, i-a dat să bea, o dată cu laptele ei de mamă, și ura omului oropsit. A părăsit plantația și a trăit din ce s-a putut, în timp ce Mina, în pofida mizeriei, a crescut mare și frumoasă. Și fiindcă era o fată inteligentă, a învățat repede limba olandeză, putînd astfel să intre servitoare la o casă de oameni înstăriți. Dar destinul mamei a fost pentru ea un avertisment ; de aceea cele două femei s-au adăpostit în cele din urmă la țară, într-un cătun, unde munceau amîndouă la cîmp.

Cînd sosea în sat, Salim Bagus nu aducea numai bani, ci și ultimele noutăți. Veștile aduse de el erau atît de importante, încît în sărăcăciosul lui campong se adunau fruntașii satului. Și în timp ce afară răsunau tobele și tinerii dansau, bărbații în vîrstă își aplecau urechile spre buzele lui Salim, care vorbea în șoaptă. Ce fel de vești să fi adus oare acest tînăr de au stîrnit atîta tulburare ? Ce fel de vești să fi adus, că din noaptea aceea au început să se furișeze prin sat oameni tăcuți, ascunzînd sub sarong arme încărcate ?

Lupta de eliberare căpăta un aspect nou ; în satele îndepărtate și pe plantațiile mărginașe au pornit iar să se adune luptătorii ; războiul nu se sfîrșise. Lupta lor fusese trădată, iar acum trebuiau dezgropate din nou puștile ruginite și ascuțite lăncile de bambus.

Dacă pînă atunci Mina îl plăcuse doar pe flăcăul Salim, din clipa în care a aflat ce fel de vești aducea în sat acest

betiac, aparent inofensiv, care bătea toată ziua străzile orașului cu ricșa lui, ea a început să simtă pentru el mai mult decît o simplă afecțiune. Și în timp ce luna plină se ridica pe cer, iar în noapte se auzea în surdină cîntecul prelung al gamelanului, cei doi și-au împărtășit marea taină a inimilor lor.

Nunta a fost săracă. E drept, s-ar fi găsit mulți să dea pe Mina un dar mai mare – era prețuită la cinci bivoli și chiar mai mult – dar ea a preferat să-i dea mîna lui Salim, flăcăul care n-avea altă avere decît hainele de pe el și niște ochi ageri, cu care era în stare să numere fără greș unitățile militare în marș și să le aprecieze armamentul dintr-o privire.

După nunta care n-a atras oaspeți, singura mîncare fiind o găină slabă cu orez, Mina s-a dus să-și caute de lucru. Și întrucît cunoștea limba olandeză, a căpătat un loc bun, de translatoare, la fortăreața garnizoanei olandeze. Ochii i s-au înecat în lacrimi cînd, pentru prima oară, a făcut oficiul de interpretă. Stătea în fața unui bărbat necunoscut, cu trupul numai o rană, peste care șfichiuia gîrbaciul nemilos al comandantului fortăreței. Mina traducea răspunsurile pe care omul le dădea la întrebările inchizitorului. Ochii plini de mînie ai martirului o priveau cu dispreț pe fata cu pielea cafenie, fiica propriului său popor, pe care o vedea în slujba dușmanului... Iar ea îi punea mereu întrebări, așa cum poruncea comandantul fortăreței ; peste puțin timp, însă, după ce-și mai reveni puțin, Mina amestecă în frază cîteva cuvinte javaneze, care n-aveau nici în clin nici în mînecă cu întrebarea : „Fii tare, n-au aflat nimic !“

Atunci, bărbatul schingiuit a ridicat ochii în sus, s-a uitat la Mina cu recunoștință și a dat numai ușor din cap. A doua zi în zori a fost împușcat în curtea fortăreței, fără să fi trădat nimic.

În aceeași zi, Mina i-a dat de veste despre cele întîmplate lui Salim, care, la rîndul lui, l-a informat în timpul

nopţii pe comandantul detaşamentului de partizani, care lupta în junglă.

Comandantul fortăreţei se arăta mulţumit de Mina, căci era o femeie tăcută, discretă şi corectă în muncă. La adunările ofiţerilor nu o dată a fost auzit spunînd că e foarte indicat să te pui bine cu populaţia locală, în măsura în care ţi se oferă posibilitatea de a cîştiga un punct de sprijin sigur. De pildă, el are ca traducătoare o corcitură, care, pentru o bucată de stofă, e în stare să facă orice... Şi, într-adevăr, Mina a început să se îmbrace bine din stofele pe care, din cînd în cînd, i le dăruia comandantul. Acesta avea faţă de ea o atitudine cuviincioasă şi binevoitoare, căuta să-i explice că trebuie să fie recunoscătoare sîngelui ei olandez, pentru că altfel ar fi fost şi ea „o proastă, o nespălată şi o răzvrătită" ca toţi indonezienii, care aveau să plătească scump pentru încăpăţînarea lor. „Se pregătesc mari operaţiuni – spunea el – care vor face să se cutremure neîmblînzita Javă, şi după care vor înceta să mai răsune în noapte tobele sălbatice din lanurile de orez..." Mina se uita ţintă în ochii comandantului, cu privirea ei blajină, în timp ce pe buze îi flutura un zîmbet binevoitor. Comandantul era de puţină vreme pe aceste meleaguri şi n-avea încă de unde să ştie ce se ascunde sub acest zîmbet inofensiv al băştinaşilor.

După un timp, Mina l-a rugat pe comandant să stea de vorbă cu soldaţii săi, care uneori îşi permiteau faţă de ea glume cam nesărate. Comandantul făgădui să-i îndeplinească dorinţa şi, chiar în aceeaşi seară, ţinu în faţa soldaţilor un logos, în care încercă să le demonstreze că un adevărat bărbat trebuie să aibă faţă de femei o purtare aleasă. Soldaţii tăceau, în timp ce furia mocnea în ei. „Desigur – îşi spuneau în sinea lor – îţi vine uşor dumitale să vorbeşti aşa, cînd te duci de două ori pe săptămînă la Cazino la Djakarta şi întîlneşti atîtea femei albe, în timp ce noi ne îndobitocim de atîta singurătate şi sîntem istoviţi

de zăpuşeala nopţilor tropicale, în care somnul nu se lipeşte de om, iar din depărtări răsună miile de glasuri, ale junglei şi cîmpurilor de orez, acompaniate de orăcăitul broaştelor !" Ce ştie comandantul despre tristeţea sfîşietoare care-l cuprinde pe om cînd aude cîntecul prelung sau bătăile de tobe, acele nesuferite tobe de lemn ce sună ca un zvon de moarte ? N-au trecut nici trei zile de cînd a zburat din desiş o suliţă de bambus ascuţită – nici vîrf de metal n-avea – care l-a străpuns pe unul dintre camarazii lor.

*

A venit şi ziua cînd în întreaga ţară s-a răspîndit ca fulgerul vestea înspăimîntătoare : olandezii au reînnoit starea de război. Guvernul indonezian căzuse ; acum însă nu mai era vorba de existenţa guvernului, ci de însăşi viaţa poporului. Iar acesta, la atacul mişelesc al olandezilor, a răspuns prin luptă : din nou au început să răsune tobele de război şi din nou jungla a fost însufleţită de focurile şi cîntecele luptătorilor. Oraşele mari, ce-i drept, au căzut pradă unităţilor armate olandeze. Pe străzile Djakartei duduiau carele blindate, iar betiacii desculţi nu mai cutezau să iasă la lucru. Salim s-a întors şi el în satul natal, la campongul în care-l aştepta Mina lui şi tovarăşii de luptă care se retrăseseră şi ei la ţară.

Ţăranii stăteau mai mult pe acasă, căci soldaţii olandezi, ca să le mai treacă de urît, trăgeau la ţintă în bivoli şi în oamenii care munceau la cîmp. Uneori, în timpul nopţii, se vedeau pălălăind focuri mistuitoare – ardeau lanurile de orez, pîinea poporului indonezian. Fumul înecăcios se lăsa apăsător peste toată regiunea.

În acest timp, Mina avea de lucru pînă peste cap. În fortăreaţă erau aduşi mereu alţi prizonieri ; pe mulţi dintre aceştia îi cunoştea, dar nici ea, nici prizonierii nu se trădau cu o vorbă.

A venit și duminica, zi în care, după un vechi obicei, comandantul fortăreței se ducea la biserică însoțit de o puternică escortă militară. Mina era mahomedană, pentru ea duminica nu era sărbătoare. S-a dus deci la fortăreață, ca în oricare altă zi. Cu o cheie potrivită, procurată de Salim, a descuiat biroul comandantului și a scos din sertar listele secrete cu patrioții care urmau să fie arestați. Cu mîinile tremurînde și cu o ură nestăvilită a început să le copieze numele.

Dar iată că tocmai în clipa aceea, pe neașteptate, s-a întors din drum comandantul Deckers. Stătea în pragul cancelariei și era atît de uluit, încît n-a fost în stare nici măcar să strige.

Tînăra fată a șovăit doar o clipă. Apoi, dintr-o mișcare, a strîns toate hîrtiile de pe masă și s-a repezit ca fulgerul spre fereastra deschisă. Pînă să scoată comandantul revolverul din teacă, Mina, sprintenă ca o pisică, sări peste pervazul ferestrei și o zbughi iute spre poartă. O trecu tocmai în momentul în care comandantul a deschis focul asupra ei. Apoi s-a auzit gornistul sunînd mobilizarea. În cetate a fost declarată starea de alarmă, iar detașamentele de cercetași au pornit în căutarea Minei.

Ea însă zbură ca o pasăre pe poteca îngustă dintre lanurile de orez și dispăru în jungla deasă. Abia aici își dădu seama de toată grozăvia : din imprudență pierduse posibilitatea de a mai furniza știri luptătorilor. Imprudența ei expunea primejdiei întregul sat și pe Salim al ei.

Deznădăjduită, cu gîndul mai curînd la ceilalți decît la ea, Mina se îndreptă spre casă. Un duh rău îi îndruma pașii.

Căci soldații, care aveau automobilele la dispoziție, s-au răspîndit cu iuțeală în toate direcțiile pentru a pune mîna pe primejdioasa fugară. Unul dintre detașamente a pornit spre satul ei. În clipa în care femeia înspăimîntată îi explica lui Salim cele întîmplate, în fața campongului lor se auzi

scîrțîind frîna unei mașini. Era tîrziu să te mai gîndești la fugă, după cum zadarnic era să te mai gîndești la apărare.

Cinci soldați, în frunte cu un subofițer, dădură buzna în coliba sărăcăcioasă, ca să-l aresteze pe Salim. Spre marea lor uimire, o găsiră acolo și pe Mina. S-au năpustit mai întîi asupra lui Salim și l-au legat cobză, apoi au început s-o lovească cu furie pe Mina.

– Unde sînt bandiții ? Unde sînt detașamentele de partizani ? strigau la ea cu disperare.

Mina nu scotea o vorbă, tăcea cu încăpățînare și din buzele-i rupte și mușcate începu să se prelingă o șuviță de sînge. Furia soldaților creștea. Traseră cîte o dușcă zdravănă de rom din bidoanele lor și continuară să-i pună întrebări. Dar Mina tăcea ; tăcea și Salim, care zadarnic își încorda mîinile strînse în lanțuri puternice. Apoi, unuia dintre soldați îi veni o idee năstrușnică. Oricum, fata tot nu va trăda nimic, cel puțin să tragă și ei un folos de pe urma ei ! O întinseră pe rogojină și, pe rînd, unul cîte unul, o siluiră sub privirile deznădăjduite ale lui Salim. Urletele sfîșietoare ale Minei se amestecau cu gemetele înfundate ale lui Salim și cu hohotele de rîs ale soldaților. Cînd deasupra ei se aplecă ultimul soldat, Mina se încordă într-o supremă sforțare și îi înfipse dinții în beregată. Subofițerul se repezi și-o înjunghie cu baioneta. Ceilalți îi urmară exemplul, apoi cu toții se întoarseră să-l omoare și pe Salim. Numai că, în clipa aceea, veniră în fugă țăranii de pe plantațiile de trestie de zahăr, care aflaseră de la copii ce se întîmplă în sat. Înarmați cu cuțitele de tăiat trestia, ei intrară în campong și îi uciseră pe soldați.

I-au sfărîmat apoi lanțurile lui Salim. Dar privirile lui au rămas ațintite într-un anumit loc și nu mai deslușeau pe nimeni. Din buzele-i tremurînde nu mai conteneau să iasă blestemele și strigătele de ură, iar sufletul i se despărți pentru totdeauna de inimă. Salim înnebunise de groază.

Sătenii au așezat trupul mort al Minei pe o ricșă și au dus-o la îngropăciune. Iar betiacii care au întîlnit în calea lor tristul cortegiu i s-au alăturat și au presărat cu flori trupul frumoasei femei, pînă cînd l-au înecat într-un potop de culori. Apoi au îngropat-o pe Mina luptătoarea.

A venit și ziua cînd detașamentele de patrioți izgoniră garnizoana coloniștilor din fortăreața olandeză. A început o eră nouă. Indonezia a devenit o țară liberă, care-și datora independența sîngelui vărsat de miile de eroi necunoscuți. Printre aceștia se numără și Mina. Printre ei se numără și Salim, care, deși a rămas în viață, cu sufletul nu s-a mai întors niciodată pe acest pămînt.

Și azi încă mai dă tîrcoale hotelului în care locuiesc străinii albi, bolborosindu-și blestemele pe care nimeni nu le înțelege. De altfel, acei cărora le sînt adresate în primul rînd au plecat de mult de aici. Și dacă cumva le-ar mai veni vreodată pofta să se întoarcă, apoi nu blestemele, ci armele ascuțite ale luptătorilor patrioți vor fi acelea care-i vor împiedica să mai pună piciorul pe aceste meleaguri.

În felul acesta va trăi în veci și în veci va fi răzbunată frumoasa Mina, una dintre luptătoarele pentru libertatea Javei.

CAPITOLUL AL ŞAISPREZECELEA

Îl poartă pe cititor simultan prin cîteva oraşe. Va fi vorba aici despre artă şi artizanat, care aici alcătuiesc încă o fericită simbioză, despre pictură, baticuri şi argintărit. După vizitarea unui muzeu de o totală lipsă de gust, cu adevărat feudală, vom termina plimbarea noastră în locurile visurilor adolescenţei — la Surabaia.

E drept că fiecare oraş îşi are caracteristicile lui, dar, în general, aici la tropice oraşele se aseamănă foarte mult între ele. Cele mari au aceleaşi cartiere, în care sînt instalate vilele celor avuţi, cele mijlocii au aceleaşi străzi principale, străjuite de o parte şi de alta de prăvăliile chinezeşti, cele mici răsar cu acelaşi aer de mulţumire din verdele desişurilor de bananieri şi palmieri.

În timp ce Djakarta e un oraş strict comercial, Djodjakarta, capitala de odinioară, este reşedinţa tradiţională a artei şi, pe cît se pare, a sărăciei. Dar aceasta, am impresia, nu deranjează pe nimeni şi aş putea spune că nici uriaşul Kraton – palatul sultanului, care devine încet-încet o ruină – nu trezeşte nimănui simţăminte prea nostalgice. Sultanul din Djodjakarta e iubit pentru că este bine cunoscută atitudinea sa de rezistenţă făţişă împotriva stăpînilor olandezi. Înainte vreme, în palatul lui erau organizate serbări grandioase ; astăzi fostul domnitor a devenit un simplu funcţionar administrativ şi nu mai primeşte oaspeţi decît foarte rar.

În oraş sînt şcoli de pictură vestite, al căror merit e cu atît mai mare cu cît Java a trecut prin sute de ani de maho-

medanism, care interzice cu desăvîrşire redarea chipului omenesc. Noua generaţie de pictori se vede astfel silită să pornească, pe de o parte, de la vechea tradiţie indo-javaneză, iar, pe de altă parte, de la arta modernă a zilelor noastre. Situaţia aceasta dă naştere la destule confuzii, după cum am putut constata chiar în şcolile de pictură ale statului. Dar am avut prilejul să vizităm şi şcoala întemeiată de pictorii Hendra şi Affadi, care au adus elemente noi şi un nou deziderat în arta indoneziană, conţinutul de idei obţinînd pe acest drum succese remarcabile.

Şcoala lor e particulară şi se bucură de o mică subvenţie din partea statului. Aici tinerii pictori formează nu numai o nouă şcoală, ci şi un fel de comună : locuiesc cu toţii în acelaşi campong sărăcăcios şi toţi dorm pe jos, întinşi pe rogojini. Dormitorul lor comun e o încăpere mică, şi însuşi întemeietorul şcolii are la dispoziţie, împreună cu toată familia, un singur colţ de odaie despărţit de două dulapuri. În schimb, tablourile care atîrnă pe pereţi – cu toate că, din lipsă de suficiente mijloace materiale, sînt pictate pe hîrtie de ambalat – dovedesc că şi viaţa modestă poate crea o artă bogată. Privind tablourile lui Hendra, e cu neputinţă să nu te gîndeşti puţin la pictorii italieni contemporani. Mai ales culorile şi temele impun acest lucru.

Casa are o mică grădină umbroasă, în care se cultivă cu multă grijă cîteva zeci de specii de orhidee. Se mai văd aici colivii mari cu papagali multicolori, care ţipă de zor şi, încotro te întorci, întîlneşti numai statui, terminate şi neterminate, capete, busturi, torsuri – într-un cuvînt, lucrările aşa cum au ieşit din mîinile creatoare, neastîmpărate, ale artiştilor.

Din ce-or fi trăind aceşti oameni, aici, în cartierul mărginaş al oraşului ? Pretenţiile lor sînt mici : puţin orez ; în schimb, sînt animaţi de dorinţa înflăcărată şi nobilă de a lupta pentru o nouă artă indoneziană. În faţa acestei realităţi omul e cuprins de un simţămînt aparte : cam aşa tre-

buie să fi arătat şi atelierele Renaşterii şi aşa trebuie să fie, în general, dacă arta vrea să aibă un sens. Din fiecare gest, din fiecare cuvînt, din fiecare lucrare respiră puterea convingerii. La ei ascetismul trage încă greu în cumpănă. E firesc să fie aşa. Dar mîine – nu încape nici o îndoială – aceşti oameni îşi vor croi drumul lor. Dispun pentru aceasta de suficient talent.

Pe unul din pereţii sărăcăciosului dormitor atîrnă un mic portret al lui Karl Marx. Această veche fotografie ne mărturiseşte izvorul din care ţîşneşte entuziasmul, credinţa şi arta lor.

Să mergem acum să-i vedem şi pe artiştii care de sute de ani îşi atribuie modestul titlu de meşteşugari, dar care, de fapt, făuresc o artă căreia nu-i găseşti lesne asemănare. În sătucul Kote bogo lucrează cei mai vestiţi argintari din lume, ale căror opere le puteţi vedea în vitrinele luminoase ale magazinelor din marile oraşe sau pe gîtul femeilor frumoase. Aici se lucrează splendidele filigrane din sîrmă fină de argint, boboci de trandafiri, fluturaşi, flori, broşe, agrafe, ace de siguranţă, ace cu gămălie şi tot felul de alte podoabe. Se fac, de asemenea, vase întregi de argint. Atelierul lor e întunecos şi nu se aseamănă de loc cu atelierele noastre. Muncitorii stau pe jos şi le ajunge numai un acoperiş care să-i ferească de ploaie şi de dogoarea soarelui. Într-un cuptor, ca de pe timpuri, se topeşte argintul, din care apoi se toarnă formele brute ; după aceea, ceasuri şi zile la rînd, se aud bătăile de ciocănaş cu care mîinile înnegrite ale iscusiţilor lucrători modelează, cu o inimaginabilă migală, produsele acelea minuscule. Timpul nu are preţ şi munca e ieftină. Argintarul este un artist şi ţine în mînă obiecte de mare valoare ; în schimb, pentru munca lui primeşte o recompensă de nimic. Băieţi şi fete stau toată ziua încovoiaţi, curăţind, lustruind şi rectificînd obiecte perfect finisate, încît îţi dai seama că aici nu mai e vorba de o simplă aspiraţie meşteşugărească de a produce şi a preda marfa,

ci de o artă dominată de ambiția să dai lucrul din mînă cît mai tîrziu, în dorința permanentă de a-l îmbunătăți, de a-l șlefui, de a-l perfecționa...

Tot la Djodjakarta se fabrică și faimoasele baticuri cu desene clasice cafenii-închise, care se compun din flori fanteziste, foi de viță și liane, sau din chipuri de eroi ale tradiționalului waiang. Confecționarea baticului e o muncă complicată, care se bazează cam pe același principiu pe care țăranii noștri din Moravia și Slovacia îl folosesc la încondeierea ouălelor : mai întîi se aplică pe material desenul de ceară ; apoi, țesătura este înmuiată în vopsele preparate după rețete tradiționale, în căzi uriașe de piatră, sub care focul arde în permanență. Boiangeria seamănă cu un atelier sumbru de alchimist : bărbați pe jumătate goi cu pielea cafenie și albastră, mînjită de vopsea, trudesc aici de zor, mișcîndu-se neîncetat printre flăcările dogoritoare, mirosul înecăcios al vopselelor și soarele tropical.

În alte încăperi lucrează femeile – firește, tot pe jos. Ele controlează bucățile de pînză pe care a fost aplicat parțial modelul de ceară, îl corectează și completează manual ornamentele mai complicate, care nu pot fi imprimate. În afară de aceasta, femeile vopsesc singure unele porțiuni de batic. Un astfel de batic trece prin vopsea de douăsprezece ori și, judecînd numai după această remarcabilă cifră biblică, vă puteți da seama cîtă muncă necesită o asemenea operațiune.

Am fost în atelierul de baticuri al familiei Winotosastro, unde muncitorii lucrează după proiectele originale ale patronului, în a cărui „dinastie“ producția aceasta datează de peste o sută de ani. Cu cîțiva ani în urmă, fiica domnului Winotosastro s-a căsătorit cu proprietarul unui atelier asemănător și astfel a luat naștere o întreprindere de proporții mai mari. Cel care ar vrea să studieze cum ia naștere și evoluează capitalismul ar avea la dispoziție aici material din belșug. E cît se poate de limpede deosebirea dintre

vechea tradiție, pe care o apără bătrînul patron și fiica să căsătorită, și spiritul comercial pe care îl adoptă, silit de puterea concurenței, tînărul patron.

În orașul Solo-Surokarta de altădată am vizitat o școală de muzică. Nu e cu putință – ne-am spus noi – ca acolo unde se învață muzică să nu fie măcar o sămînță de ceh. Și bineînțeles că nu ne-am înșelat. Domnul Cihak a cutreierat lumea din fragedă tinerețe. A fost cîndva proprietarul unui hotel la Singapore, dar pînă la urmă și-a adus aminte de ceea ce a învățat acasă în tinerețe ; așa se face că a ajuns profesor de trompetă în orașul Solo. Dar, ca oricare ceh, dă și lecții de vioară, de pian și de tot ce vreți și ce nu vreți. Firește, dintre toate, cele mai dragi îi sînt alămurile, dar „oamenii de aici n-au destulă putere pentru instrumentele de suflat", ni s-a plîns domnul Cihak. I-am vorbit despre patrie. Ne-a ascultat. S-ar putea să ne fi crezut, după cum posibil ar fi și contrariul ; pentru că lipsește de acasă de peste treizeci de ani și își amintește mai curînd de vechea Austro-Ungarie, în timp ce despre prima republică cehoslovacă dinaintea trădării de la München știe prea puține. Soția, după spusele lui, era tot o compatriotă, dar s-a dovedit că doamna Cihakova era vieneză și că domnul Cihak uitase din nou că imperiul austro-ungar a dispărut de mult.

Orașul Solo mai are și un vechi palat, Kratonul, pe care am izbutit să-l vedem. A fost o vizită interesantă, dar deprimantă în același timp. Însoțitorii ne-au arătat cu mîndrie vechile ziduri ale palatului, care, deși devin tot mai mult o ruină, mărturisesc totuși că, în urmă cu sute de ani, a existat aici un oarecare stil arhitectonic. Dar, pe măsură ce pătrundem mai adînc în inima palatului, deziluzia crește. Pînă la urmă, palatul propriu-zis, pe care vin să-l viziteze și copiii de școală, nu e decît o clădire îngrozitoare, construită pe sistemul colonadelor de fier din vechile noastre stațiuni balneare. Într-adevăr, aceleași construcții le întîlniți

şi la Marianské Lazně şi în parcul din Karlovy Vary, cu singura deosebire că acolo nu sînt locuite. Şi în mijlocul acestei „splendori" a stilului secesion sînt instalate o sumedenie de statuete de ghips, înfăţişînd diferite chipuri de zeiţe. După o clipă de gîndire, îţi dai seama, uluit, că şi aceste articole îţi sînt foarte cunoscute, nefiind altceva decît faimoasele statuete care împodobeau cofetăriile vieneze de la sfîrşitul secolului trecut. Cînd a bătut şi pe acolo adierea vîntului înnoitor, iar statuetele acelea de prost-gust au început să fie azvîrlite la lada de gunoi, un necunoscut oarecare le-a cumpărat pe un preţ de nimic şi le-a transportat aici, la Surakarta de altădată, ca să împodobească cu ele palatul. Ingeniosul negustor l-a convins pe mărginitul stăpîn feudal că e vorba de nişte piese rare, de o nespusă frumuseţe, iar acesta n-a lăsat să-i scape ocazia şi le-a cumpărat, de bună seamă, cu bani grei. Dar staţi ! Să vedeţi abia ce înseamnă colecţiile excelenţei-sale, fostul sultan al Surakartei ! Puteţi găsi aici arme vechi alături de uniforme noi de operetă, o birjă vieneză ieşită de mult la pensie, împodobită cu pene şi oglinjoare, păsările paradisului împăiate, păstrate nu în dulăpioare obişnuite, ci în cutii de ceasornice cu pendulă. Cutii din acestea sînt aici mai multe. Într-una din ele se află expus, de pildă, un buchet ornamental de flori artificiale... Se pare că iscusitul negustor a adus cu el aici cantităţi en-gros de asemenea cutii, care, nemaiavînd şansa de a fi plasate pe piaţa europeană, au devenit podoabe de preţ ale străvechiului palat.

Vizitarea acestui palat e plină de învăţăminte. În primul rînd, îţi dai seama ce gunoaie erau trimise în colonii, iar, în al doilea rînd, înţelegi ce pedeapsă cumplită îl loveşte pe cel ce se rupe de propriul său popor : ignoranţa. Căci oriunde te uiţi, pe tot cuprinsul Javei, întîlneşti mii şi mii de comori, ale unei arte măreţe, în timp ce aici, în palat, dai peste gunoaie de soiul celor amintite !

Şi fiindcă norocul ne-a surîs, seara am avut prilejul să asistăm la un spectacol magnific, care ne-a amintit puţin de ansamblurile noastre de artă populară. La Surakarta sosise tocmai o echipă de dansuri din Kalimantan – Borneo de altădată. Războinici sălbatici, îmbrăcaţi în penele lor multicolore, au prezentat o serie de dansuri care s-au păstrat numai pe această insulă sălbatică, unde femeile îşi mai anină şi azi de urechi zeci de inele grele, de le lungesc lobii pînă la umeri... Pentru oamenii obişnuiţi cu dansurile javaneze culte şi nespus de complicate, jocurile acestea primitive, de luptă, constituie o mare surpriză. Aşa se explică de ce uriaşa sală, plină pînă la refuz, îşi manifesta entuziasmul prin aplauze furtunoase. Dar aplauzele nu sînt adresate numai dansurilor – şi acest lucru trebuie înţeles bine, iubite cititor – ci şi frăţiei ce ia naştere între popoarele care pînă mai ieri erau ţinute artificial în bezna ignoranţei şi care astăzi îşi făuresc un stat multinaţional.

Surabaia, oraşul visurilor noastre din adolescenţă, era o poartă spre lumea largă, dar, în acelaşi timp, era şi portul tainic al altor meleaguri. Ea se aseamănă însă mai curînd cu Djakarta decît cu oraşul visurilor noastre. Surabaia este, de la un capăt la altul, un mare oraş comercial, în care, fireşte, totul e de vînzare. Aici betiacii, în afară de serviciul obişnuit pe care vi-l oferă la tot pasul, mai au şi alte îndeletniciri. Aşa, de pildă, ei încearcă să vă ducă la fete, făgăduindu-vă un sortiment bogat şi variat, din care, de bună seamă, nu lipsesc nici olandezele grase... Am refuzat asemenea plăceri fără nici un pic de regret.

La Surabaia mai puteţi vedea şi o mică dar interesantă grădină zoologică, unde, pe lîngă multe altele, există şi o insuliţă de varani, nişte şopîrle nătînge şi hrăpăreţe, din a căror comportare omul poate deduce, în oarecare măsură, cum stăteau lucrurile pe pămînt la începutul erei cuaternare. Prea plăcut nu cred să fi fost, pentru că pe această insuliţă nu îndrăznesc să se aventureze nici îngrijitorii grădinii

zoologice. Clipe de o nespusă ciudățenie poți petrece în fața cuștii în care se află un urangutan uriaș. Privindu-l, ai impresia că ar vrea să-ți spună ceva, dar că nu-i în stare să-și amintească ce anume. Căci, precum știm, *orang* în limba malaeză înseamnă *om*. Dar mai tîrziu, după ce observi cu cîtă trudă izbutește să se strecoare afară din cușcă omul care a intrat să-l hrănească, îți dai seama că, totuși, acest urangutan nu-i decît un biet dobitoc și că asemănarea lui cu omul nu-i decît întîmplătoare.

Dar lucrul cel mai frumos și mai impresionant în acest oraș este totuși priveliștea mării, care miroase într-adevăr a mirodenii și a depărtări și deasupra căreia apune încet și glorios soarele tropical, roșu ca purpura. În aceste clipe prind parcă să ardă toate pînzele pescarilor, în timp ce apropiata insulă Madura se scufundă ușor în bezna mării. Și, întrucît ne aflăm la tropice, înserarea e scurtă și noaptea se lasă pe neașteptate, iar sus pe boltă se aprind mii de stele lucitoare, cu totul altele decît la noi. În asemenea momente îți aduci aminte de lecturile din copilărie, de Jack London și Joseph Conrad, și te visezi căpitan pe puntea de comandă, conducînd spre meleaguri îndepărtate corabia încărcată cu șofran și mirodenii...

Hei, omule – mi-am zis eu – trezește-te, e timpul să te întorci acasă ! Căci mîine te așteaptă o nouă călătorie, spre legendara insulă Bali. Nu în chip de căpitan, rezemat de balustradă, ci ca un simplu călător pașnic, cufundat în fotoliul moale al avionului. E mai comod așa, și apoi, ajungi și mai repede.

CAPITOLUL AL ŞAPTESPREZECELEA

descrie pe scurt insula Bali — particularităţile ei geografice şi etnografice ; vor fi amintite, în treacăt, jertfele, datinile, obiceiurile, religia, aşezările omeneşti şi casele de rugăciune, dar şi femeile balineze, care, vă rog să mă credeţi, ar merita mai mult decît o simplă menţiune.

De obicei, oamenii confundă insula Bali cu alte insule din Oceanul Pacific, de cele mai multe ori cu insula Tahiti ; căci amîndouă sînt numite „insule ale paradisului"... Dar la această confuzie mai contribuie, se pare, faptul că femeile balineze umblă şi ele cu sînii dezgoliţi, împrejurare care a pus acestor insule pecetea nemuririi. Călătorul care vizitează aceste meleaguri are astfel prilejul să joace, fără prea mari dificultăţi, rolul omului monden. Îmi pare rău că va trebui să spulber această legendă, fireşte, nu dintr-un exces de moralitate, ci, pur şi simplu, din respect pentru adevăr.

Să începem însă cu geografia. Aşadar, Bali e o mică insulă care ţine de grupul cel mai apusean al arhipelagului Sund şi se bucură de o veche tradiţie. Ea este cu-adevărat o insulă a „paradisului", căci oamenii care o locuiesc trăiesc aici într-o veche şi sfîntă simplitate (a nu se confunda cuvîntul *simplitate* cu *mulţumire)*, păstrîndu-şi nealterate trăsăturile caracteristice. Sînt mulţi la număr : pe o întindere de cinci mii de kilometri pătraţi trăiesc peste un milion de suflete, dar asta nu înseamnă că nu mai rămîne destul loc pentru a se răsfira vulcanii masivi şi înalţi – cu

mult mai înalţi decît cei pe care i-am întîlnit în Java – şi pentru întinsele plantaţii de cacao, cafea şi cauciuc. Numai ogoarele de orez se înghesuie şi aici, căţărîndu-se sfioase pe povîrnişuri, ceea ce dă peisajului local aceeaşi culoare aparte pe care am întîlnit-o şi în Java ; aici, însă, totul pare mai concentrat, mai mic şi parcă mai variat. Puţine sînt locurile pe acest pămînt care, prin frumuseţea peisajului, s-ar putea compara cu insula Bali.

Aici amurgurile tropicale sînt mai colorate, fluviile mai sălbatice, munţii oferă o privelişte mai pitorească ; poziţia călătorului faţă de nivelul mării se schimbă aici mai repede decît în altă parte, căci în drum spre partea de miazănoapte a insulei străbaţi, pe şosea, o înălţime de o mie şapte sute de metri deasupra nivelului mării, pentru ca apoi, trecînd pe versantul opus, să cobori din nou pînă la altitudinea zero, în clipa în care ai atins ţărmul mării. Munţii aceştia, care împart insula în două, au în acelaşi timp şi o semnificaţie religioasă. De altfel, nici nu văd ce-ar putea fi lipsit aici, la Bali, de semnificaţie religioasă ! Dacă mi s-ar cere să redau, cît mai pe scurt, din ce trăieşte populaţia acestei insule şi m-aş lua după ghidurile de călătorie, aş spune că din agricultură ; în realitate, ocupaţia lor de predilecţie sînt jertfele şi alte acte religioase, despre care însă voi vorbi mai tîrziu.

Deşi cunoscută de multă vreme colonialiştilor, Bali a rămas, totuşi, un timp în afara atenţiei lor principale, datorită întinderii ei, mult prea mici ca să ofere serioase posibilităţi de exploatare şi profit. Pînă la urmă, însă, insula n-a putut rămîne în afara intereselor comerciale. Aşa se face că idila paradisiacă a unor oameni care trăiau aici potrivit tradiţiei şi legilor străvechi, sub stăpînirea regilor şi feudalilor băştinaşi, a fost într-o bună zi tulburată de mercenari. Tot aici s-a întîmplat un lucru nemaipomenit, destul de caracteristic, de altfel, pentru mentalitatea din acea vreme a oamenilor de pe insulele Oceanului Pacific :

regele, urmat de gărzile lui înarmate, a ieşit în întîmpinarea agresorilor nu pentru a li se împotrivi, ci dimpotrivă, pentru a pieri pînă la unul cu arma în mînă. Oştenii lui, gătiţi cu podoabe scumpe, au ridicat în sus lăncile şi iataganele străvechi spre a se lăsa răpuşi de oamenii albi, care, de pe ţărm, deschiseseră focul asupra lor. Şi pe măsură ce unii cădeau, alţii veneau să le ia locul. Înmărmuriţi, mercenarii nu mai conteneau să tragă. Pierise şi regele, pieriseră şi curtenii lui, dar oamenii veneau mereu alţii şi alţii, se urcau pe trupurile neînsufleţite ale fraţilor răpuşi, ca să înfrunte cu pieptul deschis gloanţele vrăjmaşului. Cronica timpului spune că, deşi înspăimîntaţi de această ispravă nemaipomenită, mercenarii n-au încetat nici o clipă focul. În felul acesta a avut loc sinuciderea în masă a unor oameni care au refuzat să trăiască sub dominaţie străină, dar n-au ştiut să i se împotrivească.

Insula a fost aşadar ocupată, devenind pentru secole încheiate colonie olandeză, iar în anii ultimului război mondial – pentru scurtă vreme – colonie japoneză. Poporul balinez a participat activ la luptele de eliberare a Indoneziei, iar astăzi insula se bucură de toată atenţia guvernului indonezian. Ea a fost declarată rezervaţie culturală a statului, deoarece oamenii de pe aceste meleaguri se deosebesc pregnant, în ceea ce priveşte datinile şi obiceiurile, de majoritatea populaţiei indoneziene ; ei au rămas credincioşi religiei hinduse, corectată în aşa fel, încît să permită cinstirea duhurilor şi a zeilor.

Pretutindeni, printre cîmpurile de orez, veţi întîlni zeci de turnuleţe fermecătoare, construite din lemn sau cărămidă, unele împodobite modest, iar altele cu toată strălucirea ; aceste capele micuţe, ce se potrivesc de minune în coloritul peisajului local, nu sînt decît nişte mici altare şi locuri de adus jertfe ; căci aici atotputernic nu e numai zeul orezului, aici fiecare ogor îşi are duhurile lui şi tuturor acestora trebuie să li se aducă jertfa cuvenită. Pe alocuri,

aceste capele nu sînt decît nişte construcţii foarte sumar încropite, din patru ostreţe şi o scîndură, peste care se înalţă un acoperiş împletit din nuiele. Se aseamănă cu adăposturile pentru hrana păsărilor zburătoare, dar, în realitate, nu sînt decît adăposturi pentru hrana demonilor buni şi răi, iar vasele cu jertfe aflate aici dovedesc că atît oamenii cît şi zeii îşi îndeplinesc misiunea cu toată conştiinciozitatea.

În general, trebuie spus că aici, la Bali, convieţuirea dintre oameni şi zeităţi merge de minune, şi dacă lucrurile ar sta aşa pretutindeni, socotesc că cinstirea spiritelor străbunilor ar putea fi consfinţită şi introdusă pe scara cea mai largă. De fapt, aici oamenii nici nu se tem de zei şi nici nu încearcă să-i cumpere ; ei nu cunosc groaza mistică ; treaba aceasta o lasă, cu înţelepciune, pe seama preoţilor, ca să-şi poată face meseria şi să-şi agonisească astfel traiul. Atitudinea lor faţă de zei este clară : întreţin cu ei relaţii de bună vecinătate, iar după terminarea ritualului, jertfele scumpe cu care se duc în permanenţă la biserică le iau înapoi acasă, lăsînd zeilor numai florile şi parfumul lor.

E interesant că la munte, unde oamenii sînt cu totul diferiţi de cei de pe ţărmul mării, ca înfăţişare, port şi fel de a munci (la munte clima fiind mai aspră, viaţa e mai dură şi mai grea), capelele şi locurile de jertfă apar cu mult mai rar. În schimb, aici oamenii îşi construiesc şure trainice pentru fîn, aşa cum se văd pe la noi în regiunile muntoase. Faptul în sine dovedeşte că la Bali oamenii aduc jertfe zeilor, pe de o parte, ca să le mai treacă de urît, iar pe de altă parte, ca să-şi mai înfrumuseţeze viaţa. Acolo unde timpul nu îngăduie asemenea distracţie, dumnezeu e lăsat în plata domnului, iar omul îşi apără viaţa cu propriile sale puteri.

Bali are două capitale. E o curiozitate, dar altă soluţie n-a existat, deoarece oamenii din partea de miazănoapte a insulei nu vor să aibă nimic comun cu cei din partea de miazăzi. Asta nu înseamnă, însă, că în trei ore nu ajungi cu maşina de la Denpasar la Singaradia, cele două capi-

tale cu pricina. Lucrurile au fost rînduite în așa fel, încît funcționarii de stat sînt răspîndiți și într-o parte și într-alta. Viceguvernatorul (reprezentantul guvernului) își are reședința la Singaradia, dar fiecare știe că Denpasar e mai mare și că de ochii lumii a trebuit să se facă măcar o concesie celor din miazănoapte. Cei din nord susțin că Denpasar e o văgăună, care n-are decît un hotel pentru americani și nimic mai mult, în timp ce orașul lor e port la mare... Aeroportul se află însă la Denpasar, așa că atunci cînd cineva din Singaradia dorește să călătorească cu avionul în lumea largă trebuie să treacă mai întîi cu autobusul peste munții care, în viața poporului de pe aceste meleaguri, au o semnificație aparte. Balinezii își construiesc casele în așa fel, încît să doarmă cu capul spre munți și cu picioarele spre mare. După această poziție stabilesc ei punctele cardinale. Așadar, fii atent, cititorule : la Bali, nordul nu e un nord oarecare, ci locul unde îți ții capul ! Întîmplător, în sudul țării, nordul se află chiar la nord și se numește *kalod*. În partea de nord a țării, însă, nordul e la sud, deoarece lanțul muntos se înalță în mijlocul insulei, iar oamenii de aici dorm întinși într-o poziție inversă față de cei din sud, pentru ca picioarele lor să fie îndreptate spre mare. Această direcție poartă numele de *kadia*. Așa se face că balinezii din sud și cei din nord au răsăritul și apusul în direcții cu totul opuse, dar treaba asta, pe cît se pare, nu-i supără cu nimic. Ei continuă să-și dureze gospodăriile după vechea rînduială și sînt cît se poate de mulțumiți.

Dar însăși gospodăria la Bali e o construcție complicată, care dovedește că aici oamenii consideră familia o importantă comuniune patriarhală. Satele din Bali sînt cu totul diferite de acelea pe care le-am cunoscut în Java. În timp ce în satul javanez predomină campongurile ușoare, construite din rogojini și bambus, satul balinezilor e construit ca o adevărată fortăreață. Un zid masiv și gros se întinde de-a lungul uliței și numai ușile înguste, tăiate în acest zid,

arată unde se termină o casă şi unde începe alta. De gospodărie ţine, în primul rînd, o curte mare, plină de cocotieri, în care se află de obicei cîteva căsuţe. Imediat la intrarea în curte sînt instalate acareturile gospodăreşti : hambarele, şoproanele, grajdurile, coşarele. Urmează apoi casa propriu-zisă de locuit (sau mai multe, dacă familia are ramificaţii) şi, în sfîrşit, lucrul cel mai important : casa de rugăciuni şi locul pentru adus jertfe. Ca să fiu mai clar : aici fiecare îşi are biserica lui particulară, construită în chip de turnuleţ, din lemn crestat şi frumos împodobit, în care îşi depune jertfele.

Nu există nici un fel de canoane care să prescrie cu ce anume trebuie cîştigată bunăvoinţa zeilor. De aceea am putut găsi în aceste turnuleţe : flori, boabe de orez, purcei fripţi, iar într-un loc chiar o sticlă goală de *Coca-cola*... S-ar părea că spiritele merg şi ele la pas cu spiritul vremii.

La Bali viaţa satului e simplă şi, de fapt, nici nu-ţi oferă prea multe de văzut. Totul se petrece în spatele acelui zid gros, unde atotstăpînitor e gospodarul, dar, pe cît se pare, nu fără concursul soţiei. În Indonezia femeile se bucură, în general, de o mare libertate ; chiar şi mahomedanele. Şi asta cu atît mai mult aici, în Bali, unde cele mai mari zeităţi sînt considerate Siva şi soţia sa, Durga. Aşa se şi explică de ce în piaţa satului pot fi văzuţi adeseori bărbaţi tineri purtîndu-şi în braţe cu vădită bucurie şi dragoste copilaşii, atunci cînd ies din casele lor ca să mai afle ce se întîmplă prin lume. În piaţă se înalţă întotdeauna o biserică (fireşte, în fiecare sat sînt mai multe biserici) şi se mai află aici o construcţie aparte, destinată adunărilor festive şi luptelor de cocoşi. Construcţia aceasta nu e decît un acoperiş mare, susţinut de nişte stîlpi groşi din lemn sau din piatră. Îndeobşte, construcţia e încărcată cu tot felul de podoabe. Aici trecătorul se poate opri ca să privească în tihnă animaţia din jur, care însă nu e prea vie. Ici-colo cîte un ţăran, care îşi mînă liniştit turma de purcei ; din cînd în

cînd, mai poposeşte şi cîte un vecin, purtînd în braţe o colivie mare din nuiele împletite, în care tresare vioi un cocoş de toată frumuseţea. Vecinul se aşază jos, cu picioarele încrucişate, scoate din cuşcă cocoşul şi începe să-l mîngîie pe gît într-un fel deosebit, care, precum se vede, nu displace de loc cocoşului, deoarece se lipeşte cu tandreţe de pieptul stăpînului, care, continuînd să-l maseze, îi provoacă o adevărată stare de euforie. În acest timp, omul îi vorbeşte încet, mîngîietor, iar cei din jur, privind scena, apreciază puterea cocoşului, care ar putea să-i aducă stăpînului un cîştig destul de frumos.

Luptele de cocoşi sînt celebre în întreaga Indonezie, dar au fost interzise ; aceasta pentru că, în afara spectacolului pe care-l ofereau, deveniseră prilejuri de pariuri publice, la care oamenii îşi pierdeau întreaga avere. Şi întrucît în joc erau aruncate sume mari de bani, luptele se transformaseră, în cele din urmă, într-un spectacol brutal şi sîngeros ; cocoşilor li se prindeau de picioare nişte lame tăioase de oţel şi apoi erau lăsaţi să se încaiere şi să se împungă sălbatic, pînă se ucideau. Oficial, spectacolele acestea sînt interzise, dar, pe cît se pare, luptele de cocoşi n-au încetat să aibă loc ; altfel nu văd raţiunea pentru care s-ar vinde în piaţă atîtea cuşti mari împletite.

În piaţă se mai pot vedea, atîrnînd de o grindă uriaşă, nişte trunchiuri de copac scobite pe dinăuntru. Sînt clopotele satului, în care se bate cu un ciocan pentru a se da de veste obştei atunci cînd trebuie să se adune pentru a asculta cuvîntul primarului. De obicei, tot în piaţă sînt instalate prăvăliile şi un fel de cîrciumioare, în care, bineînţeles, nu se consumă nimic. La Bali alcoolul se bea numai acasă ; la prăvălie se pot cumpăra alune, turte dulci (foarte bune, le-am gustat !) şi alte marafeturi. Dar în toate veţi găsi laviţe de lemn pentru muşterii.

Spre seară şi în nopţile călduroase piaţa e mai înviorată ; se aud cîntece şi bătăi de tobe, flăcăii ascultă poveştile

bătrînești, apoi se despart, împrăștiindu-se care încotro, pe ulițele pustii, printre zidurile caselor. Dragostea se bucură la Bali de un decor natural deosebit ; în schimb, favoarea fetelor se cîștigă și aici la fel ca pretutindeni pe acest pămînt. Fata se „cumpără" ca oriunde la țară, numai că nu peste tot acest lucru e recunoscut în mod public. În afară de asta, se mai obișnuiesc și răpirile, care însă nu mai au caracterul haiducesc de altădată. Răpirea e pregătită cu grijă, înainte de nuntă, de părinții miresei, pentru că de o fată orice tată se descotorosește bucuros. Tînărul care „fură" fata se înțelege din vreme cu prietenii săi și astfel tot satul află de proiectata răpire, în afară, firește, de părinții fetei. Se înțelege că a doua zi flăcăul plătește pentru fată suma cuvenită.

Aceste obiceiuri sînt, însă, pe cale de dispariție și, în general, balinezii – să nu ne facem nici o iluzie – au început să fie conștienți de particularitățile acestor datini și nu se sfiesc să le practice un pic pentru export. La Denpasar, de pildă, sala aceea mare, cu stîlpii din lemn încrustat, cu balustradele încărcate de podoabe și cu acoperișul țuguiat, nu mai e destinată astăzi adunărilor obștești, ci a fost transformată într-o scenă pentru dansatorii balinezi, care, în schimbul unei sume de bani, execută dansuri vechi pentru bogătașii americani. Vizitele acestora au devenit aici tradiționale, iar marele hotel al orașului trăiește de pe urma lor. De pe urma lor trăiesc și oamenii care își oferă serviciul de însoțitori, sau le prezintă, la cerere, datinile și obiceiurile strămoșești. De bună seamă, asta nu înseamnă că au o stimă deosebită pentru americani. Dimpotrivă, le iau banii cu sentimentul superiorității, considerîndu-i niște oameni ciudați și nițel trăsniți. Vă rog să mă credeți că e o soartă cum nu se poate mai cumplită să dispui de atîta bănet și să fii atît de puțin iubit, cum sînt milionarii americani.

Cîtă deosebire între mîndrul balinez, sau fermecătoarea lui soție, și roșcovanul *gentleman* cu pielea parcă opărită, care, cu nelipsitul lui *Kodak*, stă gata să fotografieze în orice clipă tot ce i se pare demn de reținut ! Pînă și gestul cu care *gentleman*-ul oferă dolarul e vulgar față de eleganța discretă cu care îl primește dansatorul băștinaș.

De altfel, interesul principal pe care străinii de peste ocean îl au pentru insula Bali e limpede, și de bună seamă acesta e și motivul pentru care, la intrarea în portul Singaradia, se află afișat un anunț enorm, în limba engleză, prin care turiștii sînt rugați să nu fotografieze femeile goale, faptul fiind jignitor pentru noua femeie indoneziană. La drept vorbind, trebuie să recunoaștem că obiceiul de a umbla cu sînii dezgoliți a fost părăsit de femeile balineze ; de el se mai țin cu strictețe numai bătrînele, la care primejdia fotografiatului nu-i chiar atît de mare. Fetele tinere umblă, ce-i drept, tot dezgolite, dar, în clipa în care în preajma lor se ivește un străin, își aruncă repede peste piept o basma. Mișcarea e atît de grațioasă, încît nu face decît să sublinieze și mai mult farmecul incomparabil al acestor femei. Cred că acest lucru l-au învățat sub influența civilizației. Își ascund goliciunea în așa fel, încît frumusețea lor să se facă remarcată. Sper că împotriva acestui fapt nici cel mai înverșunat adept al folclorului nu va avea, în cele din urmă, nimic de obiectat.

CAPITOLUL AL OPTSPREZECELEA

descrie priveliştea vulcanilor, fără însă a ţine seama de rigurozitatea ştiinţifică, autorul lăsîndu-se mai curînd furat de poezie şi sentimente. În contradicţie sau, poate, în completarea acestor frumuseţi, capitolul face apoi o foarte succintă prezentare a solemnităţii arderii morţilor, pentru ca, în încheiere, să descopere un nou demon.

Am văzut fumegînd Etna şi Vezuviul, iar la şcoală am învăţat că Mileşovka [1] şi-a încetat de mult activitatea vulcanică. Aşadar, de Mileşovka nici vorbă nu poate fi atunci cînd se discută despre vulcani şi, cu toate că ştiu ce isprăvi a făcut Vezuviul în timpul bătrînei Rome, totuşi, ca înfăţişare, mi se pare un vulcan fandosit, care fumegă mai mult pentru satisfacţia turiştilor. Cine vrea însă să vadă vulcani în toată legea trebuie să se deplaseze neapărat la Bali. Căci acolo vulcanii ţin într-adevăr de caracterul peisajului, pe care-l împănează din belşug, ca nişte veritabili vulcani întunecaţi, în jurul cărora domnesc tăcerea şi groaza, aşa cum trebuie şi cum se cuvine.

Norocul ne-a surîs chiar din clipa în care am început călătoria spre această insulă. La Surabaia s-a întîmplat să nu avem imediat legătura aeriană spre Bali şi, întrucît timpul nostru era foarte limitat, ni s-a pus la dispoziţie un avion mic, pe care noi, neîncrezători, l-am privit mai întîi cu destulă suspiciune. În comparaţie cu avioanele obişnuite de călătorie, părea o jucărie minusculă, un flecuşteţ. Nu

---

[1] Munte vulcanic în Boemia (n.t.).

încăpeau în el decît opt persoane. În schimb, să vedeţi ce avantaj prezintă el în timpul călătoriei : avionul acesta nu are puterea să se înalţe prea sus ; de aceea în apropierea fiecărui munte trebuie să-şi ia un mic elan, spre a-l trece razant, mai-mai să-i atingă coama. Aşa se face că am avut prilejul să vedem vulcanii, fără efortul escaladării, frumuşel, de sus, ca pe o hartă plastică, şi să îndrăgim insula Bali încă înainte de a pune piciorul pe pămîntul ei.

După aceea, însoţitorii noştri ne-au dus la poalele muntelui Agung, care este unul din cei trei mari vulcani de pe insulă şi măsoară trei mii de metri. Drumul pînă acolo e foarte comod ; la un moment dat, însă, într-un loc, se deschide o perspectivă în faţa căreia, pur şi simplu, îţi îngheaţă inima. În faţa călătorului înmărmurit se ridică pe neaşteptate, din întunericul înserării, stîncile masive şi înalte ale vulcanului, iar la poalele muntelui, sau mai bine zis în vechiul lui crater, luceşte un lac de proporţii uriaşe. În jurul acestui lac se ridică alţi munţi, cu alte cratere, mai mici. Povîrnişurile, pînă atunci năpădite de verdeaţă, devin deodată negre ca tăciunele ; ne-am apropiat de lava de odinioară, peste care nu creşte nici acum nimic, pentru că undeva în adînc, sub scoarţă, lava e încă fierbinte. Masa aceasta neagră şi amorfă, care zace aici de veacuri, inspiră şi în zilele noastre teamă prin forţa ei zdrobitoare şi nimicitoare. Cu toate acestea, la marginea ei pot fi văzute colibe, care dovedesc că oamenii uită de frică atunci cînd e în joc existenţa lor, căci la marginea cîmpului de lavă pămîntul e de trei ori mai fertil decît cel obişnuit.

Lacul acela, pe care l-am văzut în întunericul înserării şi a doua zi în revărsatul zorilor, are o lungime de treizeci de kilometri ; tot atît de impresionantă este şi adîncimea lui, care măsoară, nici mai mult nici mai puţin, şapte sute de metri ! Năvălind în craterul de odinioară, apele au dat naştere acestui gigant. Astăzi lacul e populat de un soi de peşti, despre care se spune că nu sînt buni la gust, deoarece

miros a pucioasă ; căci apele lacului continuă și acum să fie alimentate de izvoare sulfuroase subterane.

Totul e aici abrupt, sălbatic, neorînduit, dar pretutindeni a pătruns ființa omenească ; povîrnișurile acelea verzi nu sînt decît plantații, în jurul lacului se văd cabane pescărești, iar cei care trăiesc în apropierea craterului au credința că vulcanul s-a stins de mult, în ciuda faptului că mai continuă să fumege. Acești oameni mai cred, de asemenea, că muntele e stăpînit de demoni, care trebuie îmblînziți cu jertfe, nemaifiind zeii binefăcători ai cîmpurilor de orez ; aici își arată chipul însăși temuta Durga, soția rea a lui Siva, de care trebuie să ai frică și căreia trebuie să-i porți respect.

Dar cele istorisite pînă acum nu înfățișează decît un aspect al peisajului. E de ajuns să te întorci puțin, ca să vezi adevăratele minuni ale naturii tropicale, care a rămas jos, în vale, în partea ce se lasă către mare. Acolo cresc în toată splendoarea florile mari și purpurii de nalbă, palmierii și bananierii, locurile acelea sînt stăpînite de demoni buni. Bali este, ce-i drept, o palmă de pămînt, dar natura ei e deosebit de variată. Am ales drumul înapoi spre mare. Aici, în preajma vulcanului, se află un loc care poartă un nume pe cît de ciudat pe atît de rar : Kintamani. În limba noastră s-ar traduce prin „gîndul nobil". Într-adevăr aici, vrînd nevrînd, omul e cuprins de gînduri bune și nu cred că s-ar găsi vreun suflet atît de nepoetic încît să nu vibreze în acest loc, mai cu seamă în nopțile cu clar de lună. Atunci întregul vulcan se pierde într-o lumină albicioasă, lacul sclipește ca o farfurie de argint și din el răzbate o răcoare puternică, neobișnuită, pe care n-am mai simțit-o nicăieri la tropice. Noaptea e toată rece, căci aici nu mai strălucește luna caldă, tropicală, de jos, de la țărmul mării, ci luna de munte, ale cărei raze reci te fac să simți o ușoară amețeală.

Ne-am întors, așadar, înapoi spre mare și, fiindcă norocul ne-a surîs pentru a doua oară, am fost invitați să asistăm la

o ceremonie a arderii morţilor, care avea loc nu departe, în satul Tabanan. E un eveniment destul de rar, pentru că aici morţii se ard mai mulţi deodată, la anumite intervale de timp. Dar bucuria ne-a fost oarecum umbrită de împrejurarea că la hotel, o dată cu noi, a aflat de această neaşteptată solemnitate şi un grup de bogătaşi americani şi, vă rog să mă credeţi, ne va fi foarte greu să ignorăm îngrozitoarele pălării de pînză ale venerabilelor doamne de milionari şi ţipetele lor entuziaste cu care întîmpină tot ce le produce emoţie. Operatorul nostru s-a şi indispus la gîndul că nu va putea să filmeze solemnitatea fără ca obiectivul să nu-i surprindă şi pe împăunaţii domni în şorturi albe, cu nelipsitele lor aparate de fotografiat *Kodak*. Pînă la urmă, însă, totul s-a sfîrşit cu bine.

Solemnitatea a fost într-adevăr emoţionantă şi, slavă domnului, ne-a dat de lucru tuturor pînă peste cap ; au avut ce face şi muzicianul, şi pictorul, şi operatorul. Ca să fie clar, trebuie să vă spun că solemnitatea arderii şi înmormîntării morţilor nu are de loc un caracter funebru, ci dimpotrivă, ea aduce mai curînd cu un mare bîlci popular, la care tot satul se adună, cu mult înainte de începerea ceremoniei, pe un teren viran din preajma unui crîng de palmieri, unde au loc primele pregătiri. Cu o zi înainte, se depun aici mesele cu jertfe. A doua zi, în zori, jertfele sînt lichidate, adică aruncate la gunoi. Spre acest loc se năpustesc apoi copiii şi cîinii satului. Copiii caută printre florile uscate şi în minunatele vase împletite din foi de palmieri cîte un bănuţ, iar cîinii cîte ceva care să le astîmpere foamea. Şi întrucît în ziua aceea urma să fie înmormîntat şi un om dintr-o castă mai înaltă, s-au găsit acolo şi cîţiva purcei fripţi, pentru care s-a dezlănţuit o luptă crîncenă şi îndelungată. Pînă la urmă, nici sărăcimea satului nu dispreţuieşte un asemenea prilej şi colindă această gunoişte de jertfe, unde de multe ori mai găseşte cîte-un vas sau cîte-o farfurie bună.

Dar pe mesele goale sînt aduse din nou alte jertfe. La Bali oamenii folosesc pentru adusul jertfelor un platou special de pămînt, care seamănă mai curînd cu două vase avînd fundurile suprapuse. Partea de jos, mai mică, se așază pe cap, iar sus, pe platoul propriu-zis, sînt aranjate diferite bucate, fructe și flori. Vasele acestea sînt purtate pe cap de un cortegiu lung de femei, gătite toate de sărbătoare cu multe podoabe și giuvaeruri, iar cele mai înstărite își împung chiar lobul urechii cu o vergea groasă de aur. Acesta e simbolul demnității și al frumuseții, dar, în primul rînd, al proprietății.

Cu prilejul solemnității de azi satul s-a împărțit în două. Într-o parte privitorii, iar în cealaltă urmașii, care vor face parte din cortegiul final, spre a-și depune jertfele chiar pe sicriele răposaților. Deocamdată se așteaptă sosirea cortegiului mortuar. În mijlocul terenului viran au și fost instalate, pe o schelă, cîteva sicrie lipite cu hîrtie aurie și roșie, împodobite cu oglinjoare și tot felul de alte podoabe. Într-adevăr, imaginea aceasta îți amintește puțin de bîlciurile de prin părțile noastre.

Răposatul trebuie să aștepte un timp pînă să-i vină rîndul să fie ars, deoarece ar fi greu și costisitor să se organizeze asemenea solemnități pentru fiecare în parte. Căci la asemenea prilejuri trebuie împodobite sicriul și turnul în care mortul e adus spre locul incinerării, pentru ca nu cumva sufletul lui să fie ademenit în drum de demoni. De aceea, răposatul e îngropat mai întîi de către rude în preajma casei în care a locuit, adeseori chiar sub prag, unde așteaptă cu răbdare ziua solemnității. În pămîntul nisipos cadavrul nu se descompune, ci dimpotrivă, se mumifică, astfel că e de ajuns să se scoată de pe el învelitoarea de papură, pentru ca apoi să fie înfășurat într-o pînză albă și să fie depus în turnul morților. E vorba de un turn adevărat, de lemn,

îmbrăcat în poleială aurie, ornamentat şi el cu oglinjoare şi tot felul de alte podoabe de hîrtie roşie, verde şi aurie. Pe frontispiciul turnului rînjeşte capul uriaş al legendarului Barong, un leu cu botul fioros şi ochii mari, care alungă – se zice – duhurile rele. Din turn fîlfîie nişte panglici albe şi tot acolo sînt înfipte nişte umbreluţe albe, semnul distinctiv al înaltei preoţimi care însoţeşte cortegiul şi care dirijează întreaga ceremonie. Cîţiva preoţi stau tot timpul în turn, pentru a putea interveni, la nevoie, cu operativitate, dacă cineva ar încălca cumva străvechiul ritual.

Între timp, asistenţa a început să devină nerăbdătoare, se aşază la umbra cocotierilor, fetele cochetează discret şi, precum se vede, doar cei mai în vîrstă par a fi pătrunşi de seriozitatea momentului şi au grijă ca solemnitatea să nu se transforme într-o serbare cîmpenească. În sfîrşit, se aude muzica. Nişte bătăi de tobe şi sunete de fluier, urmate numaidecît de un zgomot infernal. În clipa aceea, undeva, la celălalt capăt al terenului, bărbaţii au ridicat turnul pe nişte tărgi uriaşe şi, împleticindu-se sub apăsătoarea dar onorabila povară, se îndreaptă cu ea spre locul unde va avea loc incinerarea. Strigătele se întețesc tot mai mult, iar la un moment dat, purtătorii uriaşului turn încep să alerge clătinîndu-se mereu, lăsînd în fiecare clipă impresia că se vor răsturna şi că numărul răposaţilor din turn se va îngroşa curînd cu alte cadavre, sub turn. Nu se întîmplă însă nimic ; totul e făcut cu un rost : bărbaţii aceştia aleargă şi se împleticesc sub povara lor anume pentru a scăpa de influenţa demonilor, pentru a-i zăpăci şi a le încrucişa drumurile. Fireşte, pînă la urmă totul se sfîrşeşte cu bine, preotul principal, un tînăr uscăţiv şi imperturbabil, dă comanda să se oprească cortegiul. Ritualul a fost îndeplinit după toate regulile. Turnul e lăsat pe pămînt şi lîngă el e adusă o scară ciudată, care se aseamănă puţin cu trambulinele pentru schiori. Morţii nu pot fi duşi nicăieri în altă parte decît

numai aici, iar de purtat n-au voie să-i poarte decît bărbați de seamă. De obicei, aceștia au pe cap turbane albe, semnul distinctiv al preoțimii ; peste aceste turbane ei își trec din mînă în mînă, sus de tot deasupra capului, cadavrul, înfășurat strîns într-o rogojină de papură și fîșii de pînză albă. De bună seamă, întreaga operațiune se desfășoară într-un haos infernal de strigăte și bătăi de tobă.

Ce se întîmplă după aceea – credeți-mă – n-am putut desluși cu toată precizia. Știu numai că morții au fost introduși în sicrie, după care a urmat o foarte minuțioasă și dificilă verificare, pentru a se stabili care unde se afla. Doi erau din casta *ksatria,* adică a luptătorilor ; aceștia au sicrie mai mari și mai arătoase. Ceilalți erau din casta a treia, *veisia* – a gospodarilor. Dacă ar fi fost printre ei și vreunul din casta *brahmanilor,* ar fi fost depus, în loc de sicriu, într-o vacă de lemn.

Într-o învălmășeală de nedescris, unul dintre preoți supraveghează morții, oficiază deasupra fiecăruia cuvenitul ritual, dar mai cu seamă stabilește ce fel de jertfe pot fi introduse în sicrie. Urmează apoi o înghesuială nemaipomenită, în timpul căreia pînă și oamenii cei mai calmi încep să se agite nervos, lăsînd observatorului impresia că urmașii s-au luat la harță. Dar asta nu ține decît cîteva clipe. Preotul, netulburat de ceea ce se petrece în jurul lui, încheie ritualul, scriind pe fiecare sicriu numele răposatului, pentru ca nu cumva să se producă vreo eroare. Și fiindcă aici noul se îmbină cu vechiul, preotul scrie numele dispăruților pe capacele sicrielor cu un stilou modern, de toată frumusețea.

Femeile, îmbrăcate în saronguri noi de culoare cafenie și bluze colorate cu cordoane roșii, se prind de mînă și încep să facă ocolul sicrielor. Firește, în timpul acesta ele zîmbesc grațios, știind că asta le sporește farmecul. Părul lor de abanos lucește ca pana corbului, iar florile albe prinse

în părul fecioarelor sclipesc în bătaia razelor puternice ale soarelui.

Pregătirile au fost terminate ; ultima parte a ritualului poate începe. Soarele a trecut acum în partea a doua a drumului său și preotul principal poate da ultimul semnal. Întreaga mulțime se îndepărtează de sicrie ; același lucru îl fac și urmașii, care pînă în ultima clipă au manifestat nu atît tristețea, cît grija pentru ca răposatul lor să fie slujit după toate regulile și teama ca nu cumva darurile destinate acestuia să apuce altă cale.

Preoții ridică torțele aprinse și dau foc sicrielor, după ce, mai înainte, au avut grijă să smulgă de pe ele, repede și cu deosebită îndemînare, oglinjoarele și podoabele mai de preț. Acestea vor mai servi și la alte înmormîntări. Abia acum se poate observa că sicriele erau instalate pe niște picioare înalte și că sub ele hîrtia albă acoperea un rug înjghebat din lemne și nuci de cocos, care dau focului mai multă putere.

Solemnitatea se apropie de sfîrșit. Rămășițele continuă să fumege pînă seara tîrziu, cînd preoții le mătură și le adună în niște urne anume pregătite, din care urmașii își iau acasă doar un pic de cenușă, pentru a o depune în micuțele capele destinate spiritelor străbunilor. Restul cenușii e transportat apoi cu bărcile în larg și aruncat în mare. Abia atunci sufletul mortului își găsește liniștea deplină și se poate îndrepta, pe potriva faptelor săvîrșite, spre „nirvana“ sau spre o altă reîncarnare.

Buna desfășurare a solemnității a fost oarecum tulburată de prezența pictorului nostru. În timp ce „fotografilor“ americani nu le-a acordat nimeni nici un dram de atenție, pentru că, așa cum am înțeles, sînt oaspeți nelipsiți la asemenea ceremonii, pictorul nostru, care ședea pe scăunelul lui și se străduia să imortalizeze acel inimaginabil haos de glasuri, culori și forme, a stîrnit în rîndurile asistenței un

deosebit interes. Aşa se face că pe locul ceremoniei au luat fiinţă, la un moment dat, două grupuri distincte : unul în jurul sicrielor, iar celălalt, compus în cea mai mare parte din tineret, în jurul pictorului, care, în bătaia soarelui dogoritor, îşi ieşise de-a binelea din fire, devenind roşu, şi se umflase de furie, pentru ca pînă la urmă să nu-i rămînă nimic mai bun de făcut decît să smulgă culorile şi pensulele din mîinile copiilor, care manifestau un interes nespus pentru aceste unelte atît de puţin obişnuite prin partea locului. Meciul s-a terminat cu un rezultat nedecis : o parte din pensule şi vopsele au dispărut şi cine ştie dacă peste un timp nu va apare în satul Tanaban, din partea de miazăzi a insulei Bali, un pictor de seamă.

Ne-am înapoiat la hotel obosiţi de spectacol şi de frămîntări ; căci la Tanaban, sub privirile noastre, nu s-a desfăşurat doar o simplă ceremonie rituală, ci a defilat un întreg amestec de religii şi superstiţii, alături de lucruri atît de practice, încît omul rămîne de-a dreptul uluit cît de complicat e sufletul balinezului de rînd, care, pătruns de credinţă, e în stare să pregătească o zi întreagă jertfele, pentru ca a doua zi el însuşi să le arunce la gunoi şi să înceapă răscolitul, pentru a găsi ceva ce s-ar potrivi gospodăriei lui. Spiritul practic, popular, şi totodată păstrarea cu sfinţenie a vechilor datini şi obiceiuri – iată trăsătura caracteristică, particulară a oamenilor de pe aceste meleaguri. Sînt nişte copii cu un suflet foarte primitiv, dar care nu se codesc să circule cu bicicleta sau cu motocicleta. Credinţa lor atît de originală a rezistat veacurilor, a înfruntat influenţa mahomedană şi s-ar putea să dăinuie încă multă vreme.

Şoferul nostru era un tînăr dintr-o bucată, vorbea cu multă înţelepciune şi avea despre lume o concepţie justă. Se îngrijea ca de ochii din cap de Chryslerul lui şi făcea impresia că se ridicase deasupra oricăror superstiţii. Cu-

noscuse lumea și viața. Cu toate acestea, continua să creadă în duhuri și demoni și, cu o firească simplitate, ne-a arătat sub capota automobilului un vas pentru jertfe, împletit cu multă artă din frunze de palmier, în care erau așezate darurile pentru demonul cel bun al mașinii ce-i fusese încredințată. Așadar, nu ne rămîne decît să capitulăm, cu sentimentul unei anumite înțelegeri în fața forței nebănuite a acestei copilării.

CAPITOLUL AL NOUASPREZECELEA

descrie dansurile religioase balineze şi-l lasă pe cititor să aprecieze ce e demn de crezare din cele povestite de autor. Capitolul nu istoriseşte nimic mai mult decît ceea ce călătorul a văzut cu proprii săi ochi.

Romantismul fugii de civilizaţie, dragi cititori, încă n-a pierit ! Într-o noapte, ducîndu-ne să asistăm la un spectacol de dansuri populare într-un sat balinez mai îndepărtat, ne-am întîlnit în drum cu un arhitect olandez, un bărbat mai în vîrstă, care călătorise prin toată lumea, pentru ca, pînă la urmă, să se înapoieze la Bali, deoarece considera acest loc ca cel mai demn şi mai potrivit pentru a-şi da obştescul sfîrşit, înconjurat de credinţa naivă a băştinaşilor.

În afară de aceasta, la Bali am mai cunoscut nişte pictori, care, pe de o parte, „au evadat din cercul îngust al civilizaţiei" (citez cuvintele unuia dintre ei), iar, pe de altă parte, au venit aici „să-şi mai învioreze paleta cu subiecte noi". Majoritatea sînt însă pictori de mîna a doua, unica lor temă rămînînd tot femeia balineză, pe jumătate goală, pictată cu prost gust. Dar se găseşte întotdeauna cîte un snob american care să cumpere „un tablou autentic din insula Bali". Dintre aceşti pictori unul a devenit celebru, căsătorindu-se cu o tînără balineză şi construindu-şi pe ţărmul mării o casă luxoasă, în care a adunat tot felul de statuete şi sculpturi în lemn vechi, fiind astfel proprietarul unui adevărat muzeu.

Dacă oamenii aceştia, care vin aici ca pe o insulă a paradisului, ar arunca o privire mai atentă la ceea ce se petrece în jurul lor, ar observa, de pildă, că viaţa ţăranului indigen nu e chiar un rai şi că, deşi natura tropicală îi asigură suficient răgaz pentru odihnă, totuşi munca pe ogoarele de orez e o treabă cum nu se poate mai pămîntească.

Cu toate acestea, pentru un pictor (autentic, bineînţeles) insula Bali ar putea fi un adevărat paradis ; căci nicăieri în lume nu se văd, unul lîngă altul, atîtea lucruri diferite şi atît de fermecătoare ca aici. Ajunge să priveşti cortegiul de femei care se îndreaptă spre templu purtîndu-şi vasele cu jertfe pe cap, sau să te opreşti lîngă moşneagul care, pe jumătate dezbrăcat, se odihneşte tolănit la umbra unor palmieri, în timp ce deasupra lui stă întinsă plasa de prins păsările. Dar vînzătorul de păsări a aţipit, păsărelele ciripesc şi zburdă zglobii, iar ţie, trecător, îţi vine să rîzi de această spontaneitate a firii şi de acest *dolce farniente* omenesc.

Lîngă o biserică părăsită stă cocoţată pe creanga unui copac o maimuţă, dispusă oricînd să se apropie de tine dacă îi oferi un pumn de grăunţe de porumb ; ceva mai departe, sub un acoperiş dărăpănat, o bătrînică cu ochi de vrăjitoare pisează într-un vas de piatră nişte coji de lemn : leacuri băbeşti de bună seamă.

Maimuţele acestea, care la Bali sînt atît de domestice, te ajută să înţelegi mai uşor marea popularitate a epopeii indiene *Rama şi regele maimuţelor,* care în Indonezia e prezentată în permanenţă la toate teatrele, iar aici, la Bali, a fost chiar transpusă în dans. Un dans ciudat, la care e nevoie de un cor bărbătesc de o sută de persoane, care să recite şi să cînte o parte din marea epopee, pentru ca, în cele din urmă, să cadă cu toţii pradă unui extaz general.

Lucrul s-a petrecut în satul Behadul, la miezul nopţii călduroase, cînd luna se oprise deasupra unui waringiu cu

coroana stufoasă. Sub copac bărbații ședeau în cerc, iar în mijlocul cercului, pe un sfeșnic cu mai multe brațe, pîlpîiau niște lumînări. Prea multă lumină nu răspîndeau, dar făceau să crească ciudat încordarea, aruncînd asupra întregii scene acel joc de umbre și lumini, care îi poate aduce într-o stare de surescitare nu numai pe interpreți.

Dansul, acompaniat de un ciudat recitativ, înfățișează un episod din epopeea *Ramayana*, în care regele Rama îl roagă pe regele maimuțelor să vină s-o salveze pe Sita, soția lui ; Sukrivo, regele maimuțelor, nu poate însă veni pînă cînd sufletul lui nu va fi purificat. Uriașul cor de bărbați cîntă, recită, se înclină înainte și înapoi, în ritmul propriilor cuvinte, agită mîinile, se întinde pe pămînt și se ridică din nou, alungînd în felul acesta toate forțele răului și deschizînd drum regelui maimuțelor.

Cu cît durează mai mult această ceremonie, cu atît mai crispate devin fețele bărbaților. Unii dintre ei au și închis ochii, mișcările lor devenind din ce în ce mai repezite și mai sălbatice. În cele din urmă, în mijlocul cercului, apare însuși regele maimuțelor. Dansatorul nu e îmbrăcat în veșmintele tradiționale, e pe jumătate gol, ca toți bărbații, dar dansul lui e atît de captivant și de sugestiv, iar mișcările sale atît de deosebite, încît nu poți alunga impresia că în fața ta se află într-adevăr o maimuță. Imitarea la perfecție a mișcărilor animalului, la care se adaugă figurile stilizate ale dansului religios, creează o atmosferă cu totul neobișnuită. În cerc apare deodată un alt dansator, închipuindu-l pe Subali, fratele regelui maimuțelor. Între cele două „maimuțe“ se iscă o luptă, care se termină pînă la urmă prin împăcare... În momentul acesta, bărbații termină cîntecul, se liniștesc, revenindu-și încetul cu încetul din extaz, iar tu, spectator, recunoști în persoana excelentului dansator, care l-a interpretat pe regele maimuțelor, pe însuși primarul comunei.

E un dansator pasionat şi nu poate renunţa la plăcerea de a ne invita la o altă serbare de acest gen, care va avea loc sub un înalt acoperiş, la celălalt capăt al satului. Dansează fiica lui şi vom avea prilejul să vedem acolo veritabilele dansuri balineze, nu acelea prezentate de obicei americanilor la Denpasar. Aşa se face că am văzut cum se dansează adevăratul *legong*, un dans lent, cu un ritm înălţător, şi dansul fluturelui, în timpul căruia fetele au prinse de mînecile bogatelor costume tradiţionale aripi de fluture confecţionate din hîrtie, pe care le agită în aşa fel, încît rămîi cu impresia că ai în faţa ta într-adevăr nişte fluturi mari, tropicali... Am mai văzut şi dansul *mergepati* (vitejie regească), interpretat de două fete travestite în prinţi, şi dansul *kebiar*, dansat de o fată care interpretează, pe rînd, mai întîi rolul bărbatului, apoi pe al femeii. Am văzut şi *Dansul păsărelelor* şi aşa-numitul *Răsărit de lună.*

A fost o seară de un pitoresc încîntător. Sub înaltul acoperiş fîlfîiau panglici înguste şi colorate, iar cele cîteva lămpi răspîndeau suficientă lumină pentru a scoate în evidenţă nuanţele voalurilor, aurul strălucitor al diademelor şi culorile aprinse ale eşarfelor de la brîul dansatoarelor. Pe pereţi atîrnau rogojini de care erau prinse flori proaspete şi crenguţe verzi. Satul îşi trăia marea lui sărbătoare, pe care dansul o încununa acum cu toată cinstea.

După spectacol, stînd de vorbă cu dansatoarele, am rămas de-a dreptul uimiţi de vîrsta lor fragedă. De fapt, în faţa noastră, se aflau nişte copii. Dar nici Ni Sain Mannabo şi nici Ni Gusti Agung Rut (numele celor două dansatoare) n-au putut înţelege sentimentul nostru de compătimire. Căci ele erau fericite că au fost alese să înveţe, ani în şir, dansurile pe care, potrivit canoanelor religioase, au voie să le joace numai pînă la majorat (e vorba de dansurile rituale).

Într-o ciudată dispoziţie, ne-am întors în oraş pe o şosea întunecoasă, care străbătea o pădure deasă de palmieri.

La un moment dat, am ajuns la o încrucişare de drumuri împodobită cu nişte statui uriaşe, închipuind diferite figuri de demoni. Printre acestea era agăţată o inscripţie foarte prozaică, care nu era altceva decît indicatorul de direcţie. Da, aceasta e Bali, insula „paradisului", în care oamenii sînt în stare şi în zilele noastre să împodobească chiar şi cele mai obişnuite lucruri cu ornamente vechi de toată splendoarea. Da, aceasta e Bali, ţara în care prosperă magazinele negustorilor de statuete religioase vechi.

Dar pentru a înţelege mai bine fenomenul balinez trebuie neapărat să vezi dansul *sang hiang*, aşa cum e prezentat de dansatorii din satul de munte Bandiar Kapas, din apropierea vulcanului Agung, nu departe de localitatea Kintamani. Se spune că aici dansul acesta s-a păstrat nealterat şi se bucură de cea mai fidelă interpretare. L-am văzut şi pot depune mărturie că e într-adevăr un dans răscolitor, în timpul căruia spectatorul cu greu îşi poate da seama unde se termină realitatea şi începe visul, unde se sfîrşeşte obişnuitul scepticism omenesc şi începe transa, credinţa, extazul.

Era o seară răcoroasă, aşa cum sînt de obicei serile la munte, luna strălucea din nou, dar lumina ei era rece, moartă. Vulcanul îşi înălţa silueta pînă sus, în adîncul norilor, şi o adiere de vînt uşoară şi rece mîngîia faţa pămîntului, ca şi cînd la cîteva sute de metri sub noi nu s-ar fi întins marea şi pădurile tropicale de palmieri. Într-un colţişor se vedea, deschisă, o umbreluţă albă, indiciu că printre cei de faţă se afla şi un reprezentant al preoţimii. Pe o măsuţă erau pregătite obiectele necesare pentru desfăşurarea ceremoniei, în primul rînd cele mai importante : vasele cu tămîie. Două fete, foarte tinere, stăteau îmbrăcate în straie sărbătoreşti, iar preotul întinse spre ele vasele cu tămîie, în aşa fel încît să poată inhala cît mai bine aburul ameţitor. Apoi, fetele începură să-şi întindă cu palmele aburul pe obraji, în timp ce doi bărbaţi

(ajutoarele) țineau întinsă, pe două vergele scurte, o funie subțire de care atîrnau două păpuși-waiangi. Bărbații începură să scuture ușor din vergele și sfoara prinse să tremure în așa fel încît păpușile se puseră în mișcare, apropiindu-se și depărtîndu-se una de cealaltă. După ce fetele inhalară cantitatea prescrisă de tămîie, al cărei miros pătrunsese aerul rece al nopții, bărbații le trecură vergelele, și funia încordată continuă să tremure în mîinile fetelor. Se vedea însă limpede că mișcările lor erau altele decît ale bărbaților și, pe măsură ce executau aceste mișcări, fetele cădeau tot mai mult în transă. În cele din urmă, scăpară vergelele din mînă și se ridicară brusc în picioare. Preotul le vîrî în mînă cîte un evantai, cu care dansatoarele adormite începură să execute un dans pe cît de ciudat pe atît de complicat. Cele petrecute în fața ochilor noștri păreau atît de neverosimile, încît ne-a cuprins o ușoară teamă ; căci, deși dansau cu ochii închiși, mișcările celor două fete erau perfect simetrice.

Dansul era acompaniat de cîntece. Deodată însă se auziră niște bătăi de tobă, urmate de un clinchet slab, dar precipitat. În clipa aceea, cei doi bărbați, care de bună seamă jucau rolul de ajutoare permanente în timpul ritualului, îngenunchează, și fetele se urcară numaidecît pe umerii lor. Apoi, încet-încet, bărbații se ridicară, și pe umerii lor fetele continuară să danseze în ritmul muzicii, aplecîndu-se cînd în față, cînd pe spate, atît de mult, încît, după toate regulile fizicii, ar fi trebuit să-și piardă echilibrul. Eliberate parcă de gravitatea pămîntului, dansatoarele săltau ușoare pe umerii bărbaților, și numai în momentul în care muzica încetă, ele coborîră pe pămînt. Dar cu asta dansul încă nu se terminase.

Fetele se odihniră un pic, fără însă să se trezească din starea lor ciudată ; după aceea, preotul le puse iar în mînă evantaiele și dansul începu din nou.

Apoi, pe neaşteptate, dansul se sfîrşi. Fetele obosite şi tremurînd încă din tot trupul fură conduse de preot spre nişte scăunele joase ca să se odihnească şi din nou fu aprinsă tămîia, de data aceasta însă spre a le trezi din somnul hipnotic. Cînd ne-am apropiat de ele, am putut constata că erau într-adevăr nişte copile, semn că dansul la care asistasem a fost un dans ritual autentic. Fetele ne-au zîmbit sfioase.

Dansul acesta nu poate fi executat dacă în sat se află vreun mort ; se spune că în asemenea împrejurare fetele nu cad în transă.

Sus de tot, deasupra noastră, strălucea luna, noaptea era rece, iar stîncile masive ale vulcanului erau severe şi întunecate. Într-o astfel de noapte n-avea nici un rost să te apuci să întrebi cum e cu putinţă să se întîmple asemenea lucruri şi să cauţi pentru toate o explicaţie firească.

Noaptea încîntătoare de pe insula Bali, adîncă şi tainică, refuza orice lămuriri.

CAPITOLUL AL DOUĂZECILEA
şi ultimul

Să scrii ultimul capitol dintr-un roman nu e mare lucru. Eroul şi eroina se căsătoresc, răul Dietrich îşi primeşte pedeapsa binemeritată şi totul se sfîrşeşte cu bine, în pace şi voie bună. Dar cum să închei un reportaj de călătorie ?

Autorul stă şi se gîndeşte dacă în cuprinsul cărţii a spus tot ce ar fi trebuit să spună şi constată cu groază că n-a epuizat nici pe departe materialul cules. Căci în timpul istorisirii s-a lăsat furat de amintiri, pe care şi le-a depănat aşa cum i-au venit în minte : de unele lucruri a uitat, pe altele nu le-a descris cu toată exactitatea, deoarece s-a lăsat prea mult captivat de elementul exotic. Dacă stă şi chibzuieşte mai bine, îşi dă seama că, de fapt, nici nu şi-a terminat istorisirea. Căci vizita lui la tropice nu s-a încheiat cu dansul din capitolul precedent. Mai lipseşte călătoria de la Bali la Djakarta, apoi micile şi inerentele necazuri înainte de plecare, despărţirile oficiale şi neoficiale, şi încă multe altele.

Ar mai trebui relatată întîlnirea cu tovarăşii indonezieni şi împărtăşită admiraţia noastră pentru lupta lor hotărîtă. Autorul n-a redat destul de expresiv nici admiraţia sa pentru luptătorii din mişcarea de eliberare. E adevărat că a vorbit despre ei, dar ar mai fi încă multe de spus...

Toate acestea fac ca redactarea ultimului capitol să fie nespus de anevoioasă. Poftim ! Autorul a uitat cu desăvîrşire de vizita făcută la o plantaţie de cauciuc. Şi cîte

lucruri care merită să fie povestite n-a văzut aici ! Dacă ar fi să descrie numai pădurea aceea stranie şi mută, unde de fiecare arbore atîrna cîte un vas mic, în care era stoarsă vlaga copacului, şi încă ar fi de ajuns pentru a oglindi tristeţea ce răzbate din tăcerea aceea verde şi apăsătoare. E o pădure condamnată la moarte, şi arborii par că presimt acest destin. Sau poate că ar fi mai bine ca autorul să vorbească despre muncitorul care ne-a însoţit în timp ce vizitam plantaţia. Era un om în vîrstă, dar arăta mult mai bătrîn decît era în realitate. În cei douăzeci de ani de cînd lucrează acolo n-a izbutit niciodată să cîştige nici cît să-şi cumpere strictul necesar. Toată averea lui se rezumă la un rînd de haine zdrenţăroase cu care e îmbrăcat...

Apoi a sosit stăpînul plantaţiei, intrigat, fireşte, de prezenţa unor străini pe proprietatea lui. A venit cu automobilul, poartă un ceas de aur ultramodern, are o casă în oraş, face parte din pătura chinezilor bogaţi, copiii lui merg la şcoală... Nu se poate spune că n-are şi el necazurile lui ; nu se numără printre cei mai mari plantatori de cauciuc, dar, cu toate acestea, trebuie să se supună legilor bursei... S-ar părea că uneori nu e chiar atît de uşor să întreţii o plantaţie... Ce părere aveţi, n-ar trebui oare autorul să scrie mai pe larg despre toate acestea ?

Socotesc că ar fi folositor şi instructiv să descrie soarta unui muncitor indonezian, care are în grija lui cîţiva cocotieri, din care are dreptul să vîndă şi el cîteva fructe. Îl cheamă Maiar şi, mînuind un cuţit foarte ascuţit, se pricepe să deschidă cu multă virtuozitate nucile de cocos, din care îţi oferă să bei conţinutul acru şi răcoritor. Are în sat un petic de pămînt, nu face parte din sărăcime, şi cu toate acestea o rupie înseamnă pentru el o avere.

Autorul îşi răsfoieşte însemnările şi deodată se întristează : poftim, n-am scris nici că în Java copiii înalţă zmee la fel cu cei de pe la noi, cu singura deosebire că nu tre-

buie să aştepte venirea primăverii, care acolo nici nu există, avînd parte de bucuria înălţării zmeului în tot timpul anului.

Nici plantaţia de ceai n-a fost înfăţişată aşa cum ar fi trebuit.

Ştiaţi că odinioară în vechea Javă şi pe insulele înconjurătoare pînza era folosită ca monetă de schimb ? Iată, aşadar, că acest obicei n-a aparţinut numai slavilor şi, cu toate că verbul *platit* [1] derivă din cuvîntul *platno* [2], pînza a fost folosită pentru scopuri similare şi de oameni de pe aceste meleaguri. Banii de pînză pot fi văzuţi şi astăzi la muzeul din Djakarta. Tot aici vă puteţi da seama cît de încet evoluează unele popoare. În Irian, unde dominaţia olandeză mai dăinuie, oamenii trăiesc încă în epoca de piatră. Aici războinicii semisălbatici îşi confecţionează şi acum vîrfurile săgeţilor sau lănciilor din piatră cioplită. La muzeu puteţi vedea însă şi lănci la fel de primitive, cu vîrfuri cioplite din cioburile sticlelor de bere sau din faianţă de izolatori.

Ar mai trebui să descriu şi originala bibliotecă cu cărţi balineze, scrise pe nişte plăci speciale de lemn numite *lontar*. Aceste file seamănă cu riglele noastre obişnuite, pe care se scrie cu ajutorul unui plumb foarte ascuţit. Literele mărunte sau ilustraţiile extrem de fine sînt unse cu negreală, apoi placa se şterge cu o cîrpă obişnuită. O dată pătrunsă în semnele săpate, cerneala nu mai poate fi ştearsă niciodată. După o mie de ani o asemenea carte arată ca nouă. Administratorul bibliotecii, domnul Waian Bhadro, însoţitorul nostru pe pămîntul balinez, nu se îngrijeşte numai de păstrarea cărţilor vechi. Sub directa sa conducere şi supraveghere sînt copiate volumele scrise în vechea limbă balineză.

---

[1] *A plăti* în limbile slave (n.t.).
[2] Pînză (n.t.).

Ar mai trebui, poate, să spun că *waian* în limba balineză înseamnă *primul fiu* şi că, în consecinţă, fiecare primnăscut poartă aici numele de Waian. Al doilea născut se numeşte Made, al treilea Nioman, al patrulea Ktut. Pînă aici ; mai departe nu se numără, ci se ia frumos de la început. Fireşte, numai dacă omul are noroc şi nu i se încurcă în numărătoare şi cîte o fetiţă, ca să-i strice socotelile. Stau şi mă minunez singur cum am putut să nu descriu faimoasele băi de pe insula Bali, unde seara se scaldă femeile. Aici băile sînt instalate în biserici, căci, fără îndoială, apa poate fi sfinţită şi atunci cînd în ea se scaldă asemenea frumuseţi. Se vede treaba că bucuria asta nu i-am mai rezervat-o cititorului : de a vedea împreună cu mine priveliştea aceea încîntătoare, cînd în umbra înserării, pe o cărăruie îngustă între bananieri, se adună lîngă garguile de piatră femei cu părul negru şi despletit şi pînă noaptea tîrziu răsună din întuneric rîsetele lor voioase, iar apoi, la lumina feerică a lunii, se desprind din adîncul nopţii siluetele, strălucind sub torentul de apă scînteietoare.

Văd – oftează autorul – am scris despre o mulţime de lucruri, dar cîte n-am uitat ! Sînt sigur, iubite cititor, că, dacă am sta împreună în semiîntunericul odăii, am mai găsi încă multe, foarte multe de povestit. Dar cartea nu e numai o povestire ; cartea îşi are şi ea legile ei ; o carte trebuie să aibă un sfîrşit.

Ce fel de sfîrşit ?

Să descriu drumul la întoarcere ? Ce rost ar avea ? S-ar asemăna cu călătoria la dus, deosebindu-se doar prin aceea că descrierea ar fi mai erudită şi ar cuprinde în ea multă tristeţe. Parcă nu ne venea să părăsim ţara aceasta, pe care am îndrăgit-o atît de mult, iar îmbrăţişările calde şi sincere de la aeroport au făcut ca tristeţea noastră să fie şi mai apăsătoare : ne-am despărţit greu de oamenii pe care cu o lună în urmă nici nu-i cunoşteam, iar acum ne

erau prieteni. Da, am învăţat în acest răstimp să-i iubim şi să-i preţuim cum se cuvine pe oamenii simpli indonezieni.

Cînd avionul s-a ridicat deasupra aeroportului din Djakarta, nimeni dintre noi n-avea chef de vorbă. Am privit oraşul care se depărta văzînd cu ochii, am privit uscatul care a dispărut şi el numaidecît. Marea a început să acopere pămîntul şi, în cele din urmă, norii albi tropicali au învăluit ultima fîşie de pămînt, închizîndu-ne orice perspectivă.

Insula Java s-a mistuit ca un vis în valurile mării şi aburul albicios al norilor.

Din nou am lăsat în urmă Sumatra şi din nou am zburat peste ecuator ; de data aceasta, însă, nimic nu ne-a mai impresionat, nimic nu ne-a mai surprins. Pe toate le cunoşteam : şi hala modernă a aeroportului din Siam, şi dogoarea fierbinte a deşertului, şi oraşul Karaci, şi grăsunul proprietar al restaurantului din Cairo, care vorbea la perfecţie zece limbi. Eram cuprinşi de un simţămînt ciudat: acasă ne aşteptau ai noştri, iar acolo, în Sudul îndepărtat, lăsam prieteni noi şi o ţară care a depăşit toate visurile.

La Roma aterizau aceleaşi bombardiere americane, şi oamenii le blestemau cu voce tare, pentru că încurcau circulaţia pe aeroport, iar în Olanda ne-a întîmpinat din nou aceeaşi vreme friguroasă şi curăţenie caracteristică...

Nu, toate astea nu mai trebuie povestite : ar însemna, pur şi simplu, să iau primele capitole de-a-ndoaselea. Java, însă, a dispărut în spatele a zeci de paralele şi, din păcate, povestirea s-a sfîrşit.

Ne despărţim, iubite cititor. Îţi mulţumesc pentru bunăvoinţa şi răbdarea cu care m-ai însoţit şi socotesc că a sosit momentul să-ţi dau răgaz să mai citeşti şi altă carte, care să te poarte, cu alţi călători, peste alte mări. Căci lumea e mare şi cărţi sînt multe.

Drum bun, iubite cititor, în noua călătorie !

La revedere, minunată ţară de sub ecuator !

CUPRINSUL

Pag.

Paraschiva Enescu (Flori
(Floarea Mireasa
Bul. 16 Februarie nr 6 (Steluța –

Ghor „Mitsuu" Puiu – (?) Vally
Sorkin Corvialov Anca – (Nastasia) Puica
Aura – Adrian
In Ajun Albanski – Michaela
– Socin (?)
– (calatorașu) Nae

Puiu Nelu (Pepino)
Stela Zoe
Nae (Puica) Vally
Jenica ~~[illegible]~~

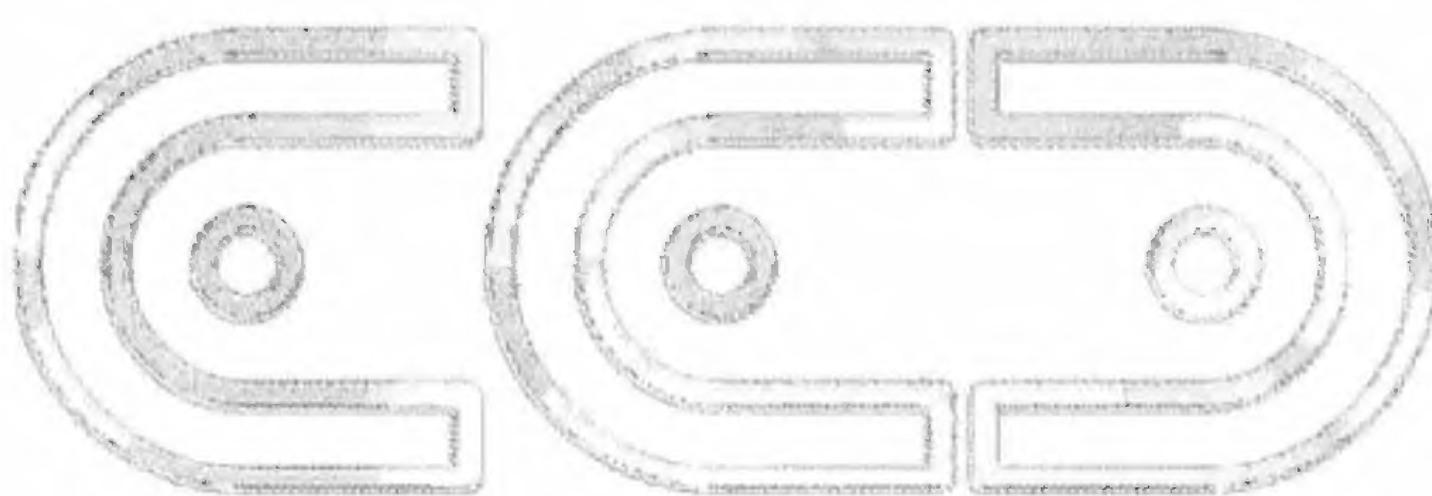
J. N.

Responsabil de carte: M. Aderca.
Tehnoredactor: A. Bucur.
Corector: C. Nicolau.

Dat la cules 20.05.60. Bun de tipar 04.07.60. Tiraj 12.145 ex. Hîrtie cărți școlare de 65 gr. m². Ft. 700×1000/32. Coli ed. 8,04. Coli de tipar 5,5. Ediția I. Comanda 4636. A. nr. 0387. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 885—995=R.

Tiparul executat sub com. Nr. 930 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.

Scanare și prelucrare digitală

de

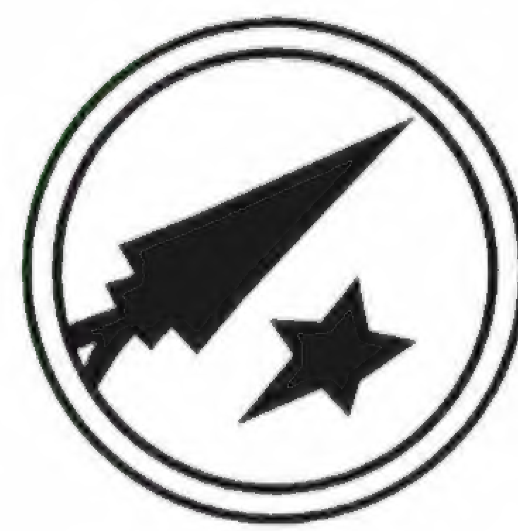

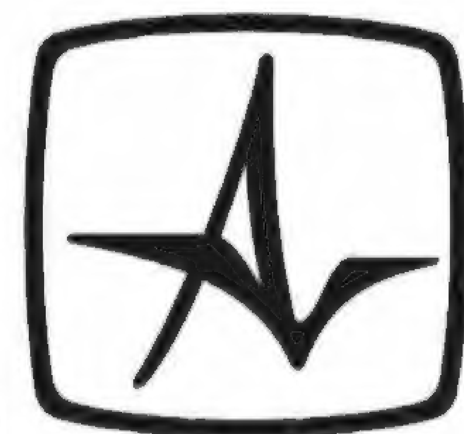
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

